

2012/2 Brood & Rozen

TIJDSCHRIFT VOOR DE GESCHIEDENIS VAN SOCIALE BEWEGINGEN

Brood & Rozen 2012/2 jaargang 17

EDITO

- 2 **Paule Verbruggen**, En de boer, hij ploegde voort

BIJDRAGEN

- 5 **Céline Van Den Abeele & Eric Vanhaute**, 'Zo ongeveer als een zak met aardappelen een zak aardappelen vormt'. Boeren in verzet, over boerenbewegingen vroeger en nu
- 28 **Amélie Verfaillie**, Een streven naar onpartijdigheid. Amnesty Internationals vroegste contacten met Israël

OPGEMERKT

- 49 **Marc Constandt**, Dames aan zet. De vele gezichten van de vrouw aan zee
- 59 **Martine Vermandere**, 'Vraag niet waarom ik heenga'. Vakantiekolonie in exile

COLLECTIE

- 68 **Rita Calcoen**, Het hoeft niet altijd de Tour of de Vuelta te zijn. Een fotoreportage van de Vredeskoers
- 76 **Martijn Vandenbroucke**, Een collectie met een bewogen geschiedenis. Archief en bibliotheek van vader Anseele ontsloten

OPROEP

- 85 **Bob Reinalda**, Medewerkers gezocht voor het Biografisch Woordenboek van Secretarissen-Generaal van Internationale Organisaties

ISSN: 1370-7477

BELGIE-BELGIQUE
P.P.-P.B.
9000 GENT
BC 27261

Amsab-Instituut voor Sociale Geschiedenis heeft ernaar gestreefd de wettelijke voorschriften inzake het copyright toe te passen. Wie desondanks meent recht te kunnen doen gelden, wordt verzocht zich te wenden tot Geert Van Goethem, Amsab-ISG vzw, Bagattenstraat 174, 9000 Gent.

Amsab-Instituut voor Sociale Geschiedenis verwerkt uw persoonsgegevens uitsluitend voor het beheer van uw *Brood & Rozen*-abonnement en om u te informeren omtrent zijn werking. Wanneer u niet wenst dat wij u aanschrijven om u hieromtrent te informeren, volstaat het ons dit te melden. De Wet Verwerking Persoonsgegevens kent u het recht van mededeling en verbetering toe. Daartoe volstaat het contact op te nemen met Geert Van Goethem, directeur van Amsab-ISG.

De artikelen in de rubriek *Bijdragen* worden onderworpen aan peer review.

Brood & Rozen is opgenomen in de lijst van het Vlaams Academisch Bibliografisch Bestand voor de Sociale en Humane Wetenschappen.

UITGEVER

Amsab-Instituut voor Sociale Geschiedenis vzw

Directeur: Geert Van Goethem

Voorzitter: Frank Beke

REDACTIE

Hoofredactie: Paule Verbruggen

Eindredactie: Servaas Lateur

Kernredactie: Herman Balthazar, Rita Calcoen, Piet

Creve, Denise De Weerd, Servaas Lateur, Hendrik

Ollivier, Luc Peiren, Wouter Steenhaut, Geert Van

Goethem, Paule Verbruggen, Martine Vermandere,

Donald Weber

Redactieraad: Hendrik Defoort (UGent), Gita Deneckere

(UGent), Henk de Smaele (UA), Maria De Waele

(STAM), Marc Jacobs (FARO), Anne Morelli (ULB),

Patrick Pasture (KU Leuven), Bob Reinalda (Radboud

Universiteit Nijmegen), Marc Reynebeau (De Standaard),

Sven Steffens (Gemeentelijk Museum Sint-Jans-

Molenbeek), Patricia Van den Eeckhout (VUB), Marcel

van der Linden (IISG), Rudi Van Doorslaer (SOMA),

Maarten Van Ginderachter (UA), Guy Vanthemsche

(VUB), Karel Velle (Algemeen Rijksarchief), Christophe

Verbruggen (UGent)

REDACTIEADRES

Paule Verbruggen, Bagattenstraat 174, 9000 Gent

Tel.: +32 (0)9 224 00 79 - Fax: +32 (0)9 233 67 11

E-mail: broodenrozen@amsab.be

www.broodenrozen.be

VORMGEVING

Patricia Rau

DIGITALE BEELDBEWERKING

Geert Bonne

BEELDREDACTIE

Rita Calcoen, Marc Constandt, Maarten Savels, Martijn

Vandenbroucke, Martine Vermandere, Pascale Welvaert.

DRUK

NewGoff, Kaleweg 5, 9030 Mariakerke (Gent)

COVER

De Oostenrijker Franz Deutsch op weg naar etappewinst

in het Friedrich Ludwig Jahnstadion in Berlijn, 6 mei

1952. (Amsab-ISG, Gent)

BINNENKANT COVER

De strandkoningin van De Panne met haar twee eredames,

1912. (collectie M. Constandt-Blöes)

En de boer, hij ploegde voort

We hebben het in *Brood & Rozen* al over talloze verzetsbewegingen en actievormen gehad, van arbeiders tot andersglobalisten. Maar naar mijn weten nog nooit over boerenprotest. Nochtans hadden boeren minstens evenveel redenen om in opstand te komen. Het kapitalisme in de 19e en 20e eeuw heeft immers in de eerste plaats de overlevingsstrategieën in rurale samenlevingen aangetast en vele boeren van hun grond verjaagd of gedegradeerd tot landarbeiders. Vandaag vormen de boeren trouwens wereldwijd nog altijd de grootste sociale groep. Na drie decennia van versnelde globalisering staat het boerenverzet opnieuw op de sociale agenda. Boerenbewegingen allerhande vormen mee de basis van de andersglobaliseringsbewegingen.

Hoog tijd dus dat we daar ook in *Brood & Rozen* aandacht aan besteden, met een bijdrage van Céline Van Den Abeele en Eric Vanhaute, een autoriteit inzake boerensamenlevingen. Zij onderzoeken het boerenprotest aan de hand van een concrete casus, namelijk de stalinistische collectivisatie in Rusland in de jaren 1930. Ze stellen zich de vraag hoe de boeren zich verzet hebben tegen die gewelddadige hervormingen van hun land en hun leven. En of dat protest wel iets opgeleverd heeft, of met andere woorden het boerenverzet in de 20e eeuw wel nog effectief was. Die vraag trekken ze door naar het 21e-eeuwse boerenprotest en meer specifiek naar de nieuwe mondiale organisatie La Vía Campesina, die wereldwijd reageert tegen de nefaste gevolgen van de globalisering. Hun slotzin is hoopvol: 'De peasants van de 21e eeuw zijn geen redundant gewicht van het verleden, maar een toekomstgerichte kracht van verandering.'

Een tweede bijdrage gaat in op het probleem van onpartijdigheid en onafhankelijkheid waar zovele ngo's vandaag mee worstelen. Zo ook de mensenrechtenorganisatie Amnesty International. Amélie Verfaillie vertelt hoe Amnesty van bij zijn eerste contacten met de Israëlische autoriteiten, in de nasleep van de Zesdaagse Oorlog in 1967, voortdurend moest schipperen tussen bezorgdheid om de mensenrechten van de Palestijnen in de bezette gebieden, en alertheid over mensenrechtenschendingen aan de Arabische zijde van het

conflict. Amélie werd met haar scriptie over dit onderwerp de eerste laureate van de Prijs André De Smet. Die prijs is genoemd naar een vredesactivist wiens archief aan Amsab-ISG werd geschonken. Daarmee willen Amsab-ISG, Vrede vzw en de dochter en kleindochter van André De Smet, Chantal en Merel, het onderzoek naar alle mogelijke aspecten van de strijd voor vrede aanmoedigen.

De opgemerkte stukjes spelen zich beide af aan de kust. Marc Constandt, onze 'kustspecialist', gaat dit jaar op zoek naar de vrouw aan zee: de kindermid die na haar uren gratis gaat zwemmen, de 'verleidster' op toeristische affiches, de zwaarlijvige vrouw als mikpunt van spot, moeder Siska met haar wafels die onze jeugdherinneringen smaak geven ...

Martine Vermandere hoorde tijdens haar rondreizende tentoonstelling over vakantiekolonies heel wat ontroerende getuigenissen. Merkwaardig is het verhaal van Georgette De Turcq, die in 1940 voor drie maanden in een preventorium in Heist-aan-Zee werd opgenomen en door de oorlog pas vijf (!) jaar later naar huis kon terugkeren. Met het bundeltje documenten dat Martine van Georgettes zoon, André De Clercq, kreeg, doet ze die bewogen jaren van zijn moeder herleven.

Uit onze eigen collectie diepte Rita Calcoen alweer een bijzonder mooie reeks foto's op, ditmaal over de Vredeskoers in Oost-Europa, uit het archief van Jan Veeloo – what's in a name.

Martijn Vandenbroucke zette eindelijk een punt achter de verwerking van het archief van Edward Anseele. Aansluitend bij de oproep van Bob Reinalda naar medewerkers voor zijn biografisch woordenboek van secretarissen-generaal van internationale organisaties, blijven wij zoeken naar een kandidaat-auteur voor de biografie van Anseele.

'Levensverhalen worden graag gelezen', schrijft Reinalda. Sla dan ook de bladzijde niet om met een aankondiging van de nieuwe biografie van Jan Willem Stutje over Ferdinand Domela Nieuwenhuis, een van de meest charismatische politici die Nederland ooit had. Te koop in Amsab-ISG!

En terwijl u dat alles leest, mag u languit achterover liggen en genieten van een deugdloze vakantie.

Paule Verbruggen

CÉLINE VAN DEN ABEELE
master in de Geschiedenis,
UGent

ERIC VANHAUTE
hoogleraar Economische
Geschiedenis en
Wereldgeschiedenis, UGent

‘Zo ongeveer als een zak met aardappelen een zak aardappelen vormt’

Boeren in verzet, over boerenbewegingen vroeger en nu

In deze bijdrage toetsen we de bestaande hypothesevorming over boerenverzet aan een historische casus, de Russische peasant en de stalinistische collectivisatie in de jaren 1930. We vragen ons af wat dat ons kan leren over nieuwe boerenverzetsbewegingen vandaag. Eerst gaan we na hoe de Russische boeren hebben gereageerd op de gewelddadige hervormingen van hun land en leven: hoe organiseerden ze hun verzet, welke eisen stelden ze, wie zagen ze als hun tegenstrever, welke methoden en actiemiddelen gebruikten ze en hoe succesvol waren ze? In een tweede deel werpen we een vergelijkende blik op boerenbewegingen vandaag, met name op de nieuwe mondiale organisatie La Vía Campesina. In wat onderscheidt 21e-eeuws boerenprotest zich? In hoeverre gelden de vroegere modellen van boerenverzet vandaag nog?

De terugkeer van de ‘peasant’

In zijn trendzettend boek *Peasant Wars of the Twentieth Century* analyseerde de antropoloog Eric Wolf de vernietigende impact van de kapitalistische productiewijze op boerengemeenschappen.¹ Naast ecologische druk en overbevolking genereerde het kapitalisme in de 20e eeuw ook een fundamentele crisis in de machtsuitoefening binnen rurale samenlevingen. Traditionele methodes van de boeren om een antwoord te geven op maatschappelijke spanningen voldeden niet meer: ‘The peasant rebellions

◀ De mechanisering van de landbouw was een van de hoofddoelen van de collectivisatie.
Foto Arkady Shaikhet (<http://www.william-ryan.com/books/the-holy-thief/glossary>)

of the twentieth century are no longer simple responses to local problems, if indeed they ever were. They are but the parochial reactions to major social dislocations, set in motion by overwhelming societal change. The spread of the market has torn men up by their roots [...].² De oude strategieën en instituties werden uitgehold door dezelfde krachten waartegen in verzet werd gekomen.³ In de nieuwe, meer globale wereld slaagden volgens Wolf de *peasants* of boeren er niet meer in om op eigen houtje het hoofd te bieden aan de systematische ondermijning van hun overlevingsbasis, laat staan alternatieven te formuleren.⁴ In de literatuur wordt een gebrek aan leiderschap en organisatie als een van de voornaamste oorzaken daarvan naar voren geschoven. Eric Hobsbawm geeft aan dat bij 20e-eeuwse revoluties de boeren of *peasantries* vaak nog wel een beslissende factor waren, echter onder een extern leiderschap. Die omwentelingen brachten veelal niet veel verbetering in het boerenbestaan.⁵ De rol van de boeren als zelfstandige sociale actor leek uitgespeeld.

Klopt dat wel? In het begin van de 21e eeuw, na drie decennia van versnelde globalisering, staat het boerenverzet opnieuw op de sociale agenda. Boerenbewegingen allerhande vormen mee de basis van de andersglobaliseringsbewegingen.⁶ Daarbij plaatst de nieuwe voedselcrisis sinds 2007-2008 de agrarische producenten centraal op de internationale agenda.⁷ Tientallen landen worden geconfronteerd met nieuwe vormen van ruraal en agrarisch verzet. Van het uitsproeien van melk door Europese boeren tot landbezettingen in Midden- en Latijns-Amerika, Afrika, India en China, mensen die moeten leven van het land laten hun stem horen te midden van een wereld met een steeds onzekerder voedselvoorziening.⁸ In de wereld van vandaag vormen de *peasants* nog altijd en veruit de grootste sociale groep. Van de zeven miljard mensen leeft 49 procent op het platteland. Drie miljard mensen zijn nog altijd grotendeels afhankelijk van de landbouwarbeid. 42 procent van alle actieve vrouwen werkt op het land.⁹ Het verbaast dan ook niet dat internationale organisaties zoals de Wereldbank de kleine, familiale boer opnieuw centraal stellen. De landbouw is niet meer een belemmering voor ontwikkeling, maar een belangrijke *road to development*.¹⁰ Recente studies van zowel de Verenigde Naties als de Wereldbank tonen aan dat de kleinschalige landbouw die de *peasantry* beoefent, een goed antwoord geeft op de hedendaagse uitdagingen.¹¹

In deze bijdrage toetsen we aan de hand van een literatuurstudie de bestaande hypothesevorming over boerenverzet aan een historische casus: de Russische *peasant* en de stalinistische collectivisatie in de jaren 1930. Op 5 januari 1930 werd in de Sovjet-Unie de volledige en verplichte collectivisatiecampagne in gang gezet. Individuele boerderijen werden samengevoegd tot grote landbouwbedrijven, de zogenaamde kolchozen. Boeren werden gedwongen hun arbeid in die kolchoz in te zetten en hun vee en materiaal af te staan.¹² Eerst gaan we na hoe de boeren hebben gereageerd op de gewelddadige hervormingen van hun land en leven: hoe organiseerden ze hun verzet, welke eisen stelden ze, wie zagen ze als hun tegenstrever en welke methoden en actiemiddelen gebruikten ze? We vragen ons af in hoeverre we de pessimistische visie van onder meer Eric Wolf en Eric Hobsbawm kunnen

volgen: waren de modellen en methoden van boerenverzet in de 20e eeuw niet meer effectief? In een laatste deel werpen we een vergelijkende blik op boerenbewegingen vandaag, met name op de nieuwe mondiale organisatie La Via Campesina. In wat onderscheidt 21e-eeuws boerenprotest zich? Kunnen we acties van verzet van de *peasantries* door de tijd heen met eenzelfde bril bekijken?

De organisatie: een verzet zonder leiders?

Karl Marx was in zijn werken heel formeel: de sociale groep van de *peasants* was een *klasse an sich*, in tegenstelling tot een *klasse für sich* niet getypeerd door een eigen klassenbewustzijn. Bijgevolg was hij erg negatief over de mogelijkheden van de kleine, onderdrukte boeren om zich als klasse te organiseren en gemeenschappelijke belangen te verdedigen. Hij verwoordde dat op een fameuze wijze in *De Achttiende Brumaire van Louis Bonaparte*: 'Zo wordt de grote massa [van boeren] van de Franse natie gevormd door een eenvoudige optelling van gelijknamige grootheden, zo ongeveer als een zak met aardappelen een zak aardappelen vormt. In zover miljoenen gezinnen onder economische bestaansvoorwaarden leven, die hun levenswijze, hun belangen en hun ontwikkeling van die van de andere klassen scheiden en hen vijandig tegenover deze klassen plaatsen, vormen zij een klasse. In zover er slechts een lokaal verband tussen de kleine boeren bestaat, de gelijkheid van hun belangen geen gemeenschappelijkheid, geen nationaal verband en geen politieke organisatie onder hen schept, vormen zij geen klasse. Zij zijn daarom niet in staat om hun klassenbelang in hun eigen naam, hetzij door een parlement of door een conventie te doen gelden. Zij kunnen zichzelf niet vertegenwoordigen, zij moeten vertegenwoordigd worden. Hun vertegenwoordiger moet tevens hun heer, een autoriteit boven hen blijken te zijn, een onbeperkte regeringsmacht, die hen tegen de andere klassen beschermt en hun van boven regen en zonneschijn zendt. De politieke invloed van de kleine boeren vindt dus zijn laatste uitdrukking in het feit dat de uitvoerende macht de maatschappij aan zich ondergeschikt maakt.'¹³

Marxistisch geïnspireerde auteurs concludeerden dan ook unisono: de *peasantry* kan zich niet langdurig en autonoom organiseren.¹⁴ Indien boeren toch samenwerkten, werd die samenwerking slechts tijdelijk en louter met specifieke doeleinden aangegaan.¹⁵ De Sovjetautoriteiten volgden die visie toen het verzet tegen de gedwongen collectivisaties in 1930 op het platteland losbarstte: het waren in hun ogen slechts spontane rebellieën.¹⁶ Historisch onderzoek wijst echter uit dat het gebrek aan formele overkoepelende boerenorganisaties niet betekent dat er geen sturing en overleg was in het verzet. Zo was er sprake van geheime samenkomsten, algemene vergaderingen¹⁷ en hoofdkwartieren.¹⁸ Er werd wel degelijk onderling overlegd over de eisen en de te volgen strategieën.¹⁹ In tijden van externe dreiging zijn *peasants*

'Wij, kolkhozniks zullen de klasse van de koelakken vernietigen'. Sovjetgezinde manifestatie tegen de koelakken of welgestelde boeren. (<http://www.museumsyndicate.com>)

bekwaam de handen in elkaar te slaan en de interne meningsverschillen te overbruggen.²⁰ Historische casestudies over de Russische boerenopstanden brengen vele vormen van groepssolidariteit aan het licht.²¹

Desalniettemin bestempelen veel auteurs die vormen van informele organisatie en coördinatie als occasioneel en zwak.²² Lynn Viola, gerenomeerd onderzoekster naar die opstanden, ziet echter wel sterke en structurele organisatievormen onder de Russische boeren. Het probleem is dat de 'toeschouwers', bijna steeds buitenstaanders (en historici), vertrekken van andere (moderne, stedelijke) verwachtingspatronen over vormen van rebellie en protest. Ze zijn daarom niet in staat de rudimentaire organisatie achter de ogenschijnlijk losse vormen van verzet te ontwaren.²³ Er waren inderdaad geen duidelijke leiders, ledenlijsten, manifesten of publieke activiteiten. Ondanks die institutionele onzichtbaarheid kan volgens James Scott wel degelijk gesproken worden over een sociale beweging.²⁴ Het gebrek aan formele organisaties, ook onder de Russische *peasantry*, is logisch, aldus Scott. Dergelijke verenigingen waren voor *peasants* gevaarlijk, zelfs suïcidaal, gezien de repressie die zij door de geschiedenis heen te vrezen hadden.²⁵ *Peasants* boden doorgaans individueel of in kleine groepen weerstand.²⁶ Er was daarom enkel op het lokale, hooguit regionale niveau sprake van een informele organisatie en coördinatie. Het traditionele patroon van een *peasant*-revolte bestond uit verschillende, min of meer geïsoleerde uitbarstingen, intern gecoördineerd, maar zonder een overkoepelende, bij definitie kwetsbare leiding.²⁷

Niettemin wordt leiderschap in de marxistische visie gezien als onontbeerlijk voor het succes van verzet.²⁸ Tijdgenoten, zowel medestanders als tegenstrevers, creëerden zo vaak een al dan niet mythische boerenleider.²⁹ Volgens Eric Wolf waren dat vaak boeren met enige zelfstandigheid of bewegingsruimte.³⁰ Ook de Sovjetautoriteiten identificeerden twee aanstokers voor het verzet. Outsiders speelden volgens hen een belangrijke rol³¹, de grotere boeren of koelakken zouden een andere belangrijke bron van onrust geweest zijn.³² Dat is door onderzoek niet bevestigd³³, net zo min als door de schaarse getuigenissen over dit conflict: 'et je suis sûr que personne ne la dirigeait'.³⁴ De veelal kleinschalige acties vereisten geen uitgesproken, zichtbare leidersfiguren, en de anonimiteit verminderde de kans op repressie.³⁵ Zo blijft leiderschap, als het al aanwezig was, vaak verborgen voor tijdgenoten en geschiedschrijvers.

De eisen: waar draait het om?

Boerenverzet in het verleden stoelde vaak op impliciet gestelde eisen, die historici achteraf alleen via de acties zelf kunnen lezen.³⁶ Hoewel *peasants* in hun wereldbeeld vrij radicaal konden zijn (bijvoorbeeld door een verbeelding van een omgekeerde verdeling van rijkdom en status), waren ze dat doorgaans niet in hun eisen en daden. Bewegingen van boeren waren dan ook niet gebouwd op dromen van grote maatschappelijke verandering, maar stoelden op rechtstreekse ervaringen uit hun dagelijks bestaan.³⁷ Waarvoor ze ijverden, valt volgens Scott samen te vatten als een schreeuw om brood, land en minder/geen belastingen.³⁸ Russische en Oekraïense

boeren eisten veelvuldig de teruggave van hun recent in beslag genomen graanreserves, dieren en werktuigen.³⁹ Verder gingen de eisen over eerlijke lonen voor het werk op de kolchozen en eerlijke aandelen in de oogst, over de toewijzingen van land en de voedseltekorten die het gevolg waren van de collectivisatie.⁴⁰ De eisen betroffen dus fundamentele materiële en fysieke noden. Desondanks stelden de Sovjetautoriteiten het verzet vaak voor als irrationeel en hysterisch, vooral wanneer het aangestuurd werd door vrouwen. Zij stonden echter in voor het overleven van het gezin. Wanneer de koe werd geconfisqueerd, werd de economische grondslag onder het boerengezin weggeslagen, en werd de toekomst van de kinderen en het huishouden bedreigd.

Dat alles doet de meeste auteurs besluiten dat de boeren in verzet gewoonlijk bescheiden doelstellingen voor ogen hadden. Met hun verzet beoogden ze niet de vernietiging van de sociale orde, maar bestreden ze enkel specifieke ingrepen in hun bestaan. Het doel was niet het dominante systeem omver te werpen, maar wel binnen dat systeem te kunnen overleven: 'the usual goal of peasants [...] is "working the system to their minimum disadvantage"'.⁴¹ Zo trachtte de Russische *peasantry* in de jaren 1930 niet de Sovjetmachten omver te werpen, maar binnen het systeem de voor hen ongunstige maatregelen weg te werken.⁴² Dat werd vertaald in de leuzen die her en der op het Russische platteland te lezen waren: 'We welcome soviet power without collective farms, grain collections, and local communists'⁴³, 'Soviet Power, but without Collective Farms', 'We Are for Soviet Power, but against the communists'.⁴⁴ Het communistische regime waren de Russische boeren immers al gewoon sinds 1917, de collectivisatiecampagne daarentegen was nieuw. Primair doel van het verzet was zo veel mogelijk het eigen zelfstandig bestaan te beschermen.

De eisen van de Russische boeren waren bijgevolg geenszins radicaal. Zij waren zich zeer goed bewust van de socialistische ideologie en trachtten die in hun eigen voordeel aan te wenden. Zo gingen vaak niet de mannen, maar de vrouwen naar de verplichte meetings. Wanneer hen gevraagd werd waarom ze nooit aanwezig waren, antwoordden de mannen: 'They [the women] are equal now, as they decide so we will agree.'⁴⁵ Daarbij komt dat de eisen in boerenbewegingen dikwijls stoelden op een eigen gevoel van rechtvaardigheid.⁴⁶ Een visie op of een mythe over een meer rechtvaardige sociale orde vormde dan ook regelmatig de basis voor een protestbeweging.⁴⁷ De goederen van de koelakken in beslag nemen en de gewone *peasants* verplichten alles aan de collectieve boerderij af te staan, strookte niet met dat gevoel van rechtvaardigheid.⁴⁸ De boeren vroegen ook vaak een onderzoek naar excessen tijdens de collectivisatiecampagnes.⁴⁹ Het al dan niet ingebeelde verleden vormde een andere belangrijke voedingsbodem voor het verzet. Dat werd verwoord in een verlangen naar een terugkeer naar het oude leven, de oude gewoontes en tradities.⁵⁰ Acties van verzet keerden zich dan ook dikwijls tegen symbolen van vernieuwing, zoals scholen. Die dienden afgeschaft te worden en de schoolmeesters moesten verbannen worden.⁵¹ Dat verleden was vaak gereconstrueerd in functie van het heden, waarbij oude conventies die in het nadeel speelden van de *peasantry* achterwege werden gelaten.⁵² Veel van de weerstand tegen bijvoorbeeld nieuwe fiscale lasten

draaide niet zozeer om de lasten in se, maar om de nieuwigheid ervan.⁵³ Verzet sproot ten slotte ook voort uit het verlies van status en rol in het culturele leven.⁵⁴

De tegenstrevers: wie moet het ontgelden?

Wanneer de Russische boeren overgingen tot directe actie, door eigendommen te vernielen, ramen in te gooien, mensen fysiek aan te vallen, dan was dat bijna altijd tegen leden van de plaatselijke sovjet, hun familieleden en hun bezittingen.⁵⁵ Ze richtten met andere woorden hun pijlen op de lokale vertegenwoordigers van de Sovjetmacht.⁵⁶ Daarmee schreef de Russische boer zich in in de traditie van *peasant rebellions*, waarbij bijna uitsluitend lokale doelwitten werden geviséerd. *Peasants* konden zich bewust zijn van grotere processen, maar die werden in persoonlijke, concrete, lokale vormen ervaren en bestreden. Zo werden de tegenstrevers in het dagdagelijks verzet echte mensen, actoren verantwoordelijk voor hun eigen acties. Dergelijke personificatie kanaliseerde woede en acties, iets wat minder waarschijnlijk was als de oorzaken als onpersoonlijk en onvermijdelijk werden beschouwd. De woede werd dus gericht op wie binnen het bereik lag, door Scott verwoord als de *logic of accusation*. Leden van de gemeenschap hadden verplichtingen ten opzichte van elkaar en het was mogelijk hen op hun verantwoordelijkheid te wijzen. Vreemden daarentegen konden niet verantwoordelijk gesteld worden, aangezien de lokaal geldende, morele conventies op hen niet van toepassing waren.⁵⁷

Dat verklaart ook waarom het verst afgelegen symbool van de onderdrukkende macht, de soeverein, meestal werd gespaard.⁵⁸ Vaak circuleerden mythes over de rechtvaardige koning die de zaken wel recht zou zetten, wanneer hij te weten zou komen hoe het eraan toe ging.⁵⁹ Sommigen zoeken de wortels van dat fenomeen in de religie: de koning was door God op de troon gebracht om rechtvaardigheid te doen geschieden. Hij was het die de harmonie kon herstellen.⁶⁰ Hetzelfde patroon kan vastgesteld worden in de Sovjet-Unie van de jaren 1930. *Peasants* richtten zich met hun grieven tot de centrale autoriteiten, in de ijdele hoop dat Jozef Stalin of het Centrale Comité van de Communistische Partij hen zou verdedigen tegen de lokale kaderleden.⁶¹ Zeker na de publicatie van Stalins artikel *Dizzy with Success* op 2 maart 1930, waarin de lokale kaderleden als zondebokken werden aangeduid voor de excessen begaan tijdens de collectivisatie, werd Stalin een held van de boerenklasse. Zij voelden zich door Stalin gesteund in hun verzet tegen de lokale kaderleden, hij was de goede tsaar in het verre Moskou.⁶² In plaats van slachtoffer te worden van de woede van de *peasantry*, slaagde Stalin erin mede door het proces van collectivisatie de 'grote leider' te worden.⁶³

Dat in de Sovjet-Unie vooral de lokale kaderleden werden geviséerd, is dus niet vreemd. Daarenboven gingen vele communisten, ondanks de waarschuwing van het Centrale Comité om niet te vervallen in een *game of collectivization*⁶⁴, radicaal te werk om de beste cijfers aan Moskou te kunnen berichten. Men trachtte zo veel mogelijk koelakken te onteigenen en/of te deporteren, zo veel mogelijk kolchozen te stichten.⁶⁵ De strategie van het centrale bestuur om de schuld voor de onrust vooral

Proces tegen zogenaamde 'rijke boeren' in 1929. (GULAG: *Soviet Labor Camps and the Struggle for Freedom*, <http://gulaghistory.org/nps/onlineexhibit/stalin/crimes.php>)

bij de lokale kaders te leggen, was dan ook succesvol. De verantwoordelijkheid op de lokale kaderleden afschuiven, werd een typische politiek van Stalin.⁶⁶ In hoeverre die strategie alle boeren kon overtuigen, blijft onduidelijk. Een aantal slogans wijzen op een meer fundamentele onvrede met het regime: 'down with Stalin's dictatorship, long live a real worker's and peasants' dictatorship', of 'down with Stalin, give us Trotsky, the leader of the Red Army, and Comrade Mykov'.⁶⁷ Volgens Fitzpatrick was de Stalincultus van de *peasants* alleen maar schijn en hielden ze hem in belangrijke mate verantwoordelijk voor de collectivisatie en daaropvolgende hongersnood.⁶⁸

De methodes: 'weapons of the weak'?

Net zoals de eisen en de doelwitten, waren ook de actiemiddelen van de *peasantry* doorgaans bescheiden, voorzichtig en realistisch.⁶⁹ Die typische vorm van boerenverzet wordt in de literatuur aangeduid als *everyday forms of resistance*⁷⁰, *infrapolitics*⁷¹ of passief verzet. In tegenstelling tot wat men kan vermoeden, was dat geen ineffektieve strategie. Door simpelweg te weigeren een bevel te begrijpen, eigenden de *peasants* zich de facto een enorme macht toe en konden ze het systeem maximaal in hun voordeel of minimaal in hun nadeel aanwenden.⁷² Rebellerende *peasants* doen hun werk 'carelessly and inefficiently. They could intentionally or unconsciously feign illness, ignorance and incompetence', waardoor hun verzet 'nearly unbeatable'

is.⁷³ Die slordigheid en traagheid was ook in de Sovjet-Unie wijdverspreid. Zo werd slechts een minimaal aantal dagen effectief gewerkt op de collectieve boerderijen. Werktuigen en machines lagen er verspreid, vuil en onverzorgd bij.⁷⁴ In de stallen stonden paarden tot kniehoogte in het vuil en werden de koeien verwaarloosd.⁷⁵ Vee werd ook op grote schaal verkocht of geslacht.⁷⁶ Socialistische eigendommen werden beschadigd en vernield⁷⁷, terwijl niemand zich bekommerde om de reparatie ervan.⁷⁸ Absenteïsme leek eveneens endemisch in de jaren 1930. *Peasants* weigerden soms simpelweg een bepaalde taak te vervullen of moesten omgekocht worden alvorens ze aan het werk wilden.⁷⁹ Diefstallen waren talrijk.⁸⁰

Het dagdagelijks verzet situeerde zich niet alleen op het materiële niveau, ook taal en cultuur werden ingezet. Aangezien exploitatie en dominantie gelegitimeerd werden door een ideologie, vereiste het verzet een tegenideologie, met een centrale plaats voor de volkscultuur.⁸¹ De Russische *peasantry* creëerde zo een tegenwereld aan de hand van een tegentaal en tegencultuur.⁸² Die stoelde op tegenstrijdigheden en openingen binnen de dominante ideologie.⁸³ Zo wierpen *peasants* her en der barricades op en moest elke passant zijn documenten tonen, een praktijk wijdverspreid door de communisten.⁸⁴ Elders werden boerderijen van communisten en kaderleden 'gedekoelakiseerd'.⁸⁵ Dergelijke symbolische inversies waren typisch voor *peasant*-verzet, hoewel ze voornamelijk tot uiting kwamen in tekeningen en verhalen.⁸⁶ Die cultuur noodzaakte ook een minimale coördinatie, niet in de traditionele zin, maar in de zin van Scotts *climate of opinion*. Dat veronderstelt een stilzwijgende ondersteuning van elkaars acties. Zo konden in boerensamenlevingen acties gecoördineerd worden aan de hand van informele netwerken.⁸⁷

Een bijkomend voordeel was dat die volkscultuur doorgaans oraal was, waardoor het voor de autoriteiten moeilijk werd na te gaan wie wat gezegd had en het mogelijk werd gevaarlijke meningen in relatieve veiligheid te ventileren.⁸⁸ Wanneer het niet mogelijk was de anonimiteit van de boodschapper te garanderen, werd de boodschap vermomd, door bijvoorbeeld te spreken in eufemismen en metaforen en andere linguïstische knepen te gebruiken.⁸⁹ Die stilzwijgende acties van onvrede speelden zich af achter een publieke façade van gehoorzaamheid en respect.⁹⁰ Een manier om de boodschapper anoniem te houden, was volgens Scott de verspreiding van geruchten.⁹¹ Het Russische platteland in de jaren 1930 kenmerkte zich door een bedrijvige geruchtenmolen. Zo werd verteld dat het haar van de vrouwen naar China gezonden zou worden als betaalmiddel voor de trans-Siberische spoorlijn. Ook ging het gerucht dat alle mannen en vrouwen van de kolchoz onder één gemeenschappelijk deken moesten slapen. Geruchten stoelden deels op een realiteit. Bepaalde kaderleden verplichtten vrouwen hun haar te knippen. In de Noordelijke Kaukasus gingen lokale activisten in een dorp effectief over tot de confisquatie van alle dekens. Tegelijkertijd vormden die geruchten een soort dekmantel: door te doen alsof men ze geloofde, kon men zich engageren in laagdrempelig, niet-politiek protest.⁹² Geruchten weerspiegelden zo de wensen, verlangens en angsten van de *peasantry*⁹³, zoals die over een buitenlandse interventie, een tussenkomst van de katholieke paus⁹⁴ en de collectivisatie van vrouwen en kinderen.⁹⁵

Daarnaast waren er, veel sporadischer, vormen van gewelddadig en openlijk verzet. In de eerste maanden van 1930 ging het er hard aan toe op het Russische platteland. Communisten werden geslagen, verjaagd, vermoord. Het geconfisqueerde graan werd teruggenomen, ruiten sneuvelden, gebouwen werden verwoest, portretten van Sovjetleiders werden van de muren gehaald.⁹⁶ In de Oekraïne vormden zich gewapende bendes die met schoppen, rieten en bijlen gewelddaden pleegden tegen de lokale machten.⁹⁷ Geweld zat in een rurale maatschappij nooit diep onder de oppervlakte. Wat was er dan nodig om het te doen losbarsten?⁹⁸ Volgens Scott was het moment waarop dat gebeurde zeer moeilijk te voorspellen. Een openlijke uitbarsting was lang niet altijd een daad van verzet, maar eerder het falen van een individu om zijn agressie onder controle te houden. Toch zijn er enkele structurele kenmerken die de overgang van passief naar actief verzet waarschijnlijker maakten.⁹⁹ Wanneer veranderingen geleidelijk werden doorgevoerd, werd telkens slechts een minderheid van de dorpelingen getroffen. Vernietigden plotse veranderingen daarentegen bijna alle dagdagelijkse routines, dan werd openlijk verzet waarschijnlijker.¹⁰⁰ Het bruuske proces van collectivisatie vormde volgens Viola een dergelijke 'all-out attack against the peasantry, its culture, and way of life'.¹⁰¹ Vóór de collectivisatie was de Russische *peasantry* zeker geen homogene groep, maar doordat ze allemaal in meer of mindere mate getroffen werden door de veranderingen, konden ze hun normale verschillen overstijgen en de handen in elkaar slaan.¹⁰² De nieuwe vormen van onderlinge solidariteit waren het gevolg van de vernietiging van de klasse van koelakken, die de *peasantry* tot een meer homogene groep maakte.¹⁰³ Bovendien beschouwden de *peasants* de collectivisatie als een terugkeer naar de slavernij¹⁰⁴ en als diefstal: 'socialism, they sneered, "Robbery is a better name for it"'.¹⁰⁵ Wanneer *peasants* meenden dat hun basisrechten werden geschonden, wanneer ze een bepaalde daad als agressie of provocatie interpreteerden, zich vernederd/geëxploiteerd voelden, nam de kans op openlijke rebellie aanzienlijk toe.¹⁰⁶

De repressie was een bijkomende factor die het al dan niet openlijk uitbarsten van verzet kon beïnvloeden.¹⁰⁷ Wanneer de overheden alle andere vormen van openlijk verzet onderdrukten, bleef publieke ongehoorzaamheid vaak de enige resterende optie.¹⁰⁸ Openlijk verzet was dus een exponent van tijden van grote crisis¹⁰⁹, tijden waarin het leek dat men niets meer te verliezen had.¹¹⁰ Het was een teken van grote wanhoop, die aantoonde dat de normale, bedekte vormen van klassenstrijd faalden of een crisispunt hadden bereikt.¹¹¹ Rebellies of revoluties ontstonden dus pas na een vaak lange verborgen strijd, de *everyday forms of resistance*, ingebed in de eigen culturele en structurele fundamenteën. Daardoor kunnen de passieve vormen van verzet ook nooit als louter een uitlaatklep of substituut beschouwd worden.¹¹² Ook het verzet in de Sovjet-Unie had een lange voorgeschiedenis. Veel historici duiden het jaar 1927 aan als het begin van de conflicten tussen de staat en de boerenstand.¹¹³ Vanaf toen kreeg de Sovjetoverheid problemen met de ophaling van het graan

Ingang van een kolchozenmarkt, 1932. (*Poemas del río Wang*, <http://riowang.blogspot.com/2010/07/nepmen.html>)

op het platteland, de *grain procurement crisis*. Die was een gevolg van de slechte weersomstandigheden en misoogsten enerzijds, maar ook van de lage prijzen die de staat bood en het tekort aan ruilwaren op het platteland anderzijds. De producenten weigerden hun graan te verkopen. Vanaf dat jaar werd Stalin overtuigd van de noodzaak van een drastische collectivisatie. Eenmaal hij de oppositie in 1929 het zwijgen had opgelegd, werd die doorgevoerd. De strijd tussen de overheid en de *peasantry* was daarom al enkele jaren aan de gang.¹¹⁴ Het is plausibel dat na drie jaar de Russische *peasantry* het gevoel had dat ze nog weinig te verliezen had; de indruk groeide dat de traditionele vormen van verzet gefaald hadden.

Na een half jaar viel in de zomer van 1930 het actieve boerenverzet in de Sovjet-Unie in belangrijke mate stil.¹¹⁵ Auteurs stellen dat de langdurige mobilisatie van de *peasantry* een moeilijke zaak was.¹¹⁶ De omstandigheden die actief verzet mogelijk maakten, waren immers zeldzaam en van korte duur. Boeren moesten gehoorzamen aan de routine van de landbouwcyclus. Ze werkten doorgaans ook alleen en waren dus tot op zekere hoogte elkaars concurrenten voor de schaarse bronnen van het land.¹¹⁷ In tegenstelling tot de gebeurtenissen in de Sovjet-Unie werden *peasants* vaak niet gelijktijdig door de doorgevoerde veranderingen getroffen, waardoor de slachtoffers relatief geïsoleerd bleven staan. Door de repressie ontbrak het de *peasantry* ten slotte aan enig realistisch perspectief. Een van de weinige alternatieven was de regio ontvluchten, wat Scott aanduidt als *avoidance protest*.¹¹⁸ Die vorm van verzet was ook in de Sovjet-Unie wijdverspreid.¹¹⁹

De meest realistische vormen van verzet in de rurale samenlevingen waren de *weapons of the weak*. De boeren streefden bescheiden eisen na en hadden lokale doelwitten voor ogen. Die vaak verborgen vormen van verzet waren het duurzaamst en dus het best geschikt voor een langdurige campagne. Wanneer het actieve verzet faalde of neergeslagen werd, vielen ze daarop terug. Aangezien de klok van de collectivisatie niet werd teruggedraaid, is het waarschijnlijk dat die *infrapolitics* ook na de jaren 1930 bleven voorkomen. Het is volgens Viola dat stille en onopvallende verzet van de *peasantry* dat op lange termijn de fundamenteën van de Sovjetpolitiek ondermijnde.¹²⁰ McDermott stelde dat 'collectivised agriculture continued to be the Achilles heel of the Soviet economy right to the Gorbachev era'.¹²¹

Peasants en verzet: een geslaagde combinatie?

Hoe gaat men na of verzet succesvol is geweest? Aangezien dat niet alleen te maken heeft met objectieve doelstellingen, maar ook met subjectief perspectief, is dat een moeilijk te beantwoorden vraag. Hoewel de meest zeldzame vorm, kreeg het actieve verzet, de *peasant*-rebellies en -revoluties, veruit de meeste aandacht van onderzoekers. Zij stellen vast dat *peasants* met die vorm van verzet er meestal niet in slaagden op langere termijn de gewenste resultaten te boeken.¹²² Directe eisen werden soms wel ingewilligd.¹²³ Zo resulteerde een *women's rebellion* in Viknyna in februari 1930 in een – weliswaar tijdelijk – einde van de collectieve boerderij.¹²⁴ De mate van onrust op het platteland was zo groot dat de communisten tot tijdelijke

toegevingen werden gedwongen. Een decreet van 1 maart 1930 gaf de *peasants* recht op één koe, wat kleinvee en pluimvee, en een eigen stuk grond. De blijvende onrust leidde tot de publicatie van *Dizzy with Success*, Stalins artikel dat de facto de collectivisatiecampagne een tijdelijke halt toeriep. Op 10 maart werd nogmaals een decreet gepubliceerd waarin bevestigd werd dat pluim- en ander kleinvee niet langer geïncubiseerd mocht worden, dat markten heropend moesten worden, dat de lijsten van te dekolakiseren huishoudens herbekeken moesten worden en dat de kerken niet langer gesloten mochten worden. In 1933 nog beloofde Stalin een koe aan elk huishouden op collectieve boerderijen. Die toegevingen maakten de collectivisatie weliswaar niet ongedaan, maar pakten enkele van de meest gehate praktijken aan, zoals de openlijke aanval op de kerk, de poging om alle vee te collectiviseren en de straffeloosheid van de lokale kaderleden.¹²⁵

Volgens de meeste auteurs bleven de successen van de *peasantry* in het algemeen echter beperkt tot die initiële overwinningen, het eindresultaat was bijna altijd een nederlaag.¹²⁶ Zo kon het actieve en passieve verzet van Maleisische boeren de mechanisering van de landbouw hooguit uitstellen, maar zeker niet voorkomen.¹²⁷ Zelfs met de volgens de marxistische leer broodnodige externe leider was succes niet gegarandeerd. Vaak hielp de *peasantry* een groep aan de macht die vervolgens de belangen van de boeren negeerde.¹²⁸ Dat is ook wat de Russische *peasantry* overkomen is nadat ze de bolsjewieken in oktober 1917 mee aan de macht geholpen hadden. Aangezien de Sovjetautoriteiten erin slaagden de collectivisatie door te voeren, is het niet verbazingwekkend dat zij het boerenverzet als een mislukking zagen. Graziosi stelt dat in 1933 de overwinning van Stalin op de weerbarstige Russische *peasantry* compleet was.¹²⁹ Niet alle historici zijn het daar echter mee eens. We citeerden reeds McDermott die stelde dat de landbouw de achilleshiel van de Sovjetstaat bleef. Ook Viola beschouwt de overwinning van de staat als een pyrrusoverwinning: door de collectivisatie bleef de *peasantry* verbitterd achter, waardoor ze zich engageerde in meer langdurig passief verzet. Ook Fitzpatrick meent dat de staat er niet in geslaagd is de *peasantry* volledig te onderwerpen, de *peasants* konden hun bijdrage tot de opbouw van de Sovjetstaat tot een minimum beperken.¹³⁰

James Scott erkent dat in de geschiedenis occasioneel en geïsoleerd boerenverzet weinig opleverde. Wanneer dat verzet een consistent patroon vormde, ook al was het ongecoördineerd en ongeorganiseerd, veranderde de situatie. Met hun *everyday forms of resistance* konden *peasants* de ambities en plannen van de staat wel degelijk in de war sturen, zo leert ons ook de casus van de Sovjet-Unie. Onpopulaire maatregelen werden meermaals onmogelijk gemaakt door het passieve verzet van de *peasantry*. De efficiëntie van die vormen van verzet groeide naarmate de *peasantry* erin slaagde collectief op te treden.¹³¹ Meerdere auteurs stellen dat de Russische *peasantry* erin geslaagd is de traditionele breuklijnen te overstijgen en zich te verenigen in hun strijd tegen de vijand.¹³² Tegelijk erkent Scott dat de resultaten van dat verzet niet mogen overschat worden.¹³³ Het verzet kon vaak geen fundamentele verandering brengen.¹³⁴ Het was doorgaans de landheer of de overheid die het pleit won, al leek het soms alsof hij daarvoor (kleine) toegevingen moest doen. Overwinningen van de

Logo van La Vía Campesina.

peasantry, zowel het gevolg van actief als passief verzet, waren doorgaans marginaal en tijdelijk.¹³⁵ In de Sovjet-Unie bleef de ontbinding van de collectieve boerderijen niet duren, de staat bleef graan in grote hoeveelheden opeisen, *peasants* kregen zelden een eerlijk aandeel in de oogst of een rechtvaardig loon voor het verrichte werk. Gecollectiviseerde goederen belandden niet definitief terug bij hun oorspronkelijke eigenaars en handel bleef slechts mogelijk onder strenge beperkingen. Het verzet leverde dus ook daar niet meer op dan kleine, tijdelijke toegevingen.

Waarom slaagden boeren ondanks hun enorme potentiële macht er niet in meer te realiseren dan enkele bescheiden successen? Verklaringen wijzen op de objectief zwakke of inferieure positie van de sociale groep, hun isolement en verspreiding over het platteland, hun gebrek aan middelen en de aard van hun landarbeid.¹³⁶ Het is echter te eenvoudig om op basis daarvan boerenverzet als een mislukking te zien. Gezien de lokale focus van het verzet waren overwinningen op lokale schaal vaak betekenisvol. Zelden weet de onderzoeker echter of de boer of boerin zelf de acties als geslaagd zag of niet.¹³⁷

La Vía Campesina: het einde van 'parochial reactions to major social dislocations'?¹³⁸

De veranderingen vandaag in de mondiale voedselketens en de positie van de producenten daarin, herdefiniëren de ruimtes van acties en verzet van boerenbewegingen. Die manifesteren zich nu met een uitgesproken eigen identiteit en agenda, zodanig dat de oude boerenklasse nu wel geëvolueerd lijkt tot een *klasse für sich*. Boeren worden vertegenwoordigd door diverse formele, permanente organisaties, met bestuur, ledenlijsten, manifesten, publieke activiteiten en een identificeerbare structuur. De *peasants* van vandaag zijn naast werkers van het land ook wereldburgers. Op uiteenlopende plaatsen protesteren ze tegen de mondialisering in haar huidige vorm,

en dat in een onderling overleg en verbondenheid. Afspraken worden niet langer louter op lokaal en regionaal niveau gemaakt, maar ook in nationale en mondiale netwerken. La Vía Campesina, opgericht in 1993, is een mondiale boerenbeweging die miljoenen *peasants* verenigt uit Amerika, Afrika, Europa en Azië.¹³⁹ De beweging is gebouwd op de wederzijdse herkenning van en solidariteit tussen *peasants* uit de hele wereld.¹⁴⁰ De grote diversiteit tussen de boeren werd traditioneel gezien als de grote zwakte van boerenbewegingen.¹⁴¹ Het geloof bestaat nu dat de nieuwe bewegingen, ondanks de zeer verschillende leef- en werkomstandigheden van de *peasants*, nieuwe vormen van cohesie kunnen creëren, en dat ze door het groeiende bewustzijn dat de problemen waarmee ze geconfronteerd worden gelijkaardig zijn, ze dezelfde doelen nastreven en dezelfde basiswaarden delen.¹⁴² La Vía Campesina is een conglomeraat van lokale, regionale of nationale organisaties, wat haar tevens fragiel en kwetsbaar maakt, met de nodige interne spanningen en contradicties.¹⁴³

La Vía Campesina bespeelt voluit de identiteit van de *campesino*, de *peasant*. De beweging wijst op de belangrijke bijdrage van de familiale boeren in de 21e-eeuwse mondiale maatschappij, met name wat betreft voedselproductie en -zekerheid, en de sociale en ecologische stabiliteit en duurzaamheid van lokale, kleinschalige landbouw.¹⁴⁴ Daarmee ijvert ze geenszins voor de terugkeer naar een geromantiseerd verleden, maar streeft ze naar een andere, nieuwe moderniteit.¹⁴⁵ De wereldeconomie van vandaag creëert de sociale ruimte waarin de beweging haar verzet situeert. La Vía Campesina ijvert voor het einde van het neoliberale wereldsysteem, voor het schrappen van landbouw uit de bevoegdheden van de Wereldhandelsorganisatie en voor de idee van voedselsoevereiniteit, de bescherming van regionale voedselsystemen. Om dat te kunnen realiseren is een omkering van de hedendaagse wereldorde nodig. Die doelstellingen zijn zeker radicaal en schrijven zich, in tegenstelling tot het vroegere boerenverzet, niet meer in in de bestaande sociale orde. Rechtvaardigheid is nu meer dan een moreel recht, het is de uitkomst van mondiale sociale strijd.¹⁴⁶ La Vía Campesina richt zich bijgevolg niet meer exclusief tot lokale, regionale en zelfs nationale overheden. Rechtvaardigheid moet verkregen worden op mondiaal niveau, in eerste instantie door het scheef getrokken voedselregime aan te passen.¹⁴⁷

Edelman meent dat de acties van hedendaagse boerenbewegingen deels nog verder bouwen op *peasant*-tradities. Zo zijn veel acties nog lokaal georiënteerd, zoals de bezetting van McDonaldsfilialen in Frankrijk of de aanval op kantoren van de multinational Cargill door Indiase boeren.¹⁴⁸ De objectieven overstijgen echter de regionale focus, zowel wat de toe-eigening van de *peasant*-identiteit betreft, als wat de eisen betreffende de wereldhandel aangaat.¹⁴⁹ De hedendaagse *peasantry* zoekt daarom vormen van organisatie op supranationale schaal en maakt volop gebruik van de recentste communicatiemiddelen. De tegenpartij zijn nu mondiale bedrijven en organisaties. Lokale en regionale strategieën zijn niet meer afdoende. Bijeenkomsten, fora, tribunaal, optochten moeten een internationale uitstraling hebben en mondiale aandacht trekken.¹⁵⁰ De strijd is met open vizier, minder verborgen en gecamoufleerd dan in een meer repressieve omgeving.

Oude en nieuwe boerenbewegingen: van lokaal naar globaal

Boerenbewegingen, zowel historische als hedendaagse, laten zich niet makkelijk inpassen in eenvoudige sjablonen. De verschillen doorheen tijd en plaats zijn groot. Toch is mits het gebruik van goed gedefinieerde analysemodellen een vergelijkende studie mogelijk. Deze bijdrage is een aanzet daartoe.

De literatuurstudie over de boerenopstanden naar aanleiding van de groot-scheepse collectivisatiecampagnes in de Sovjet-Unie in de jaren 1930 bevestigt zowel de kracht als de zwakte van traditioneel *peasant resistance*. Boeren organiseerden zich in informele netwerken waarin acties en verzet vooral lokaal werden gecoördineerd en waarin formeel leiderschap onzichtbaar bleef. Autoriteiten omschreven dat verzet vaak als intuïtief, ongecoördineerd en irrationeel, deels uit onvermogen, deels om niet op de eisen te moeten ingaan. Eisen en doelstellingen waren veelal concreet en lokaal, gericht op het veiligstellen van het overleven van de familie en de dorpsrelaties. Ze hielden stevast verband met de materiële, fysieke noden van de *peasantry*. De strijd ging echter ook over symboliek, over de te hanteren definitie van rechtvaardigheid en de interpretatie van het verleden. *Peasants* streden om het overleven van hun fysieke bestaan en van hun culturele status.

Doelwitten waren bijgevolg bijna steeds lokaal. Zo hielden de Russische *peasants* Stalin, Moskou en de communistische partij veelal buiten schot. De strijd was geen deel van een groot project van verandering, maar groeide uit de vrees voor het verlies van wat bestond. Middelen van actie en verzet waren meestal kleinschalig en verborgen, de *everyday forms of resistance*. Werkers van het land schakelden enkel in grote crisismomenten over naar actief en openlijk verzet. De collectivisatie was een dergelijk crisismoment. Tijdens de eerste maanden van 1930 was er een ware golf van gewelddadig verzet in de Sovjet-Unie. Na enkele maanden viel men echter terug op de *weapons of the weak*. Zoals James Scott benadrukte, hebben historici het moeilijk die geest van verzet te begrijpen. Wat schuilde er achter stilzwijgen, welke intenties dreeven de boeren?

Het is even moeilijk om na te gaan in welke mate het verzet van de *peasantry* succesvol was. Openlijke opstanden en boerenrevoluties dienden over het algemeen niet het belang van de participanten, zeker niet op lange termijn. Hoe keken boeren zelf terug op hun acties? Als we de Sovjetautoriteiten en de meeste historici mogen geloven, dan leverde het verzet tegen de collectivisatie weinig of niets op. Niettemin voelde de staat zich in maart 1930 gedwongen het beleid aan te passen. De scherpste maatregelen werden terugschroefd. Door hun acties slaagden de boeren erin om, met de woorden van James Scott, de politieke opties van de staat te vernauwen. De collectivisatie werd echter niet tegengehouden.

Kritische geesten als Eric Wolf en Eric Hobsbawm hebben zich meermaals negatief uitgelaten over de slaagkansen van onafhankelijke boerenbewegingen in de turbulente 20e eeuw. Ze zijn ingehaald door de sociale veranderingen die ze poogden te bestrijden, zowel in de vorm van het kapitalisme als van het communisme. De Russische boer heeft dat tot zijn schade en schande moeten leren. De *peasants* van de 21e eeuw lijken dat echter niet aan het hart te laten komen. Zij strijden niet

meer tegen de lokale heer of de repressieve staat, maar tegen een onrechtvaardige wereldorde. De sjablonen van boeren in verzet die zijn gestoeld op historische bewegingen moeten dus herzien worden.

De verdere marginalisering van de rurale gebieden en van de boerenbevolking betekent in tegenstelling tot vele voorspellingen niet het einde van boerenverzet, maar is de start van een nieuw type van autonome boerenorganisaties. Gebouwd op een trotse en universele *peasant*-identiteit en ondersteund door de recentste vormen van media, communicatie en actie, combineert die beweging van meet af aan een verbondenheid met het land met een zelfbewust wereldburgerschap. Er is geen nood aan een extern leiderschap, wel aan allianties met andere andersglobalistische bewegingen. De *peasants* van de 21e eeuw hebben ons zo al één zaak geleerd: ze zijn geen redundant gewicht van het verleden, maar een toekomstgerichte kracht van verandering.

- 1 Eric R. WOLF, *Peasant Wars of the Twentieth Century*, New York: Harper and Row, 1969, 1999.
- 2 Eric R. WOLF, *Peasant Wars* [...], p. 295.
- 3 Eric R. WOLF, *Peasant Wars* [...], p. 282.
- 4 In deze bijdrage gebruiken we de begrippen 'peasants', 'peasantries' en 'boeren' door elkaar. We doen dat om duidelijk te maken dat we het hebben over de kleine, familiale boer. De Engelse term 'peasant' en de Nederlandse vertaling 'boer' kunnen daarom niet zomaar gelijk gesteld worden. In het Engels bestaat er een onderscheid tussen 'peasant' en (de meer marktgerichte) 'farmer', het Nederlands kent dat nuanceverschil niet. Ook in de Sovjet-Unie in de jaren 1920 bestonden twee soorten boeren. De grote massa *peasants* produceerden vooral voor zichzelf. Daarnaast was er een veel kleinere groep rijkere *farmers* in de Russische maatschappij, de koelakken.
- 5 Eric HOBBSBAWM, Peasants and politics. In: *Journal of Peasant Studies*, (1973)1, pp. 3-22.
- 6 Saturnino BORRAS, Marc EDELMAN, Cristobal KAY, Transnational Agrarian Movements: Origins and Politics, Campaigns and Impact. In: *Journal of Agrarian Change*, (2008)2-3, pp. 169-204.
- 7 Zie bijvoorbeeld het *World Development Report 2008: Agriculture for Development* (<http://wdronline.worldbank.org>, laatst geraadpleegd op 27/04/2012), het eerste Wereldbank-rapport in 25 jaar dat landbouw centraal stelt.
- 8 Eric HOLT-GIMÉNEZ & Raj PATEL, *Food Rebellions! Crisis and the Hunger for Justice. The real story behind the world food crisis and what we can do about it*, Oakland: Food First Books, 2009.
- 9 Volgens de statistieken van FAO (Food and Agriculture Organization of the United Nations), zie: <http://faostat.fao.org>, laatst geraadpleegd op 27/04/2012.
- 10 Eric VANHAUTE, The End of Peasantries? Rethinking the Role of Peasantries in a World-Historical View. In: *Review (Fernand Braudel Center)*, (2008)1, pp. 39-59; Eric VANHAUTE, From famine to food crisis: what history can teach us about local and global subsistence crises. In: *Journal of Peasant Studies*, (2011)1, pp. 47-65; Eric VANHAUTE, Peasants and depeasantization. In: Christopher CHASE-DUNN & Salvatore BABONES (red.), *Handbook of World-Systems Analysis*, Abingdon: Routledge, 2012.
- 11 Miguel A. ALTIERI, Small farms as a planetary ecological asset. Five key reasons why we should support the revitalization of small farms in the Global South. Op: Website Food First, Institute for Food & Development Policy, <http://www.foodfirst.org/en/node/2115>, 2008.
- 12 Zie: Raymond DETREZ, *Rusland, een geschiedenis*, Antwerpen: Houtekiet, 2008, p. 328.

- 13 Karl MARX, *De Achttiende Brumaire van Louis Bonaparte*, 1852. Zie: <http://www.marxists.org/nederlands/marx-engels/1852/18e.htm>, laatst geraadpleegd op 27/04/2012.
- 14 Theodor SHANIN, *Defining Peasants*, Oxford: Basil Blackwell, 1990, p. 152; Ian HILL, The End of the Russian Peasantry? In: *Soviet Studies*, 27(1975)1, p. 111; Eric HOBBSBAWM, *Bandits*, Londen: Weidenfield en Nicolson, 1969, p. 13.
- 15 Eric R. WOLF, *Peasants*, New Jersey: Prentice-Hall, 1966, p. 108; Eric HOBBSBAWM, *Primitive Rebels. Studies in Archaic Forms of Social Movement in the 19th and 20th century*, Manchester: Manchester University Press, 1959, p. 18.
- 16 Tracy MCDONALD, A Peasant Rebellion in Stalin's Russia: The Pitelinskii Uprising, Riazan 1930. In: *Journal of Social History*, 35(2001)1, p. 130; Lynne VIOLA, Bab'I Bunty and Peasant Women's Protest during Collectivization. In: *Russian Review*, 45(1986)1, p. 33.
- 17 Tracy MCDONALD, A Peasant Rebellion [...], pp. 125-128.
- 18 Lynne VIOLA, Viktor P. DANILOV, Nikolai A. IVNITSKII, Denis KOZLOV (red.), *The War Against the Peasantry, 1927-1930. The Tragedy of the Soviet Countryside*, Londen: Yale University Press, 2005, p. 258.
- 19 James C. SCOTT, *Weapons of the Weak. Everyday Forms of Peasant Resistance*, Londen: Yale University Press, 1985, p. 301.
- 20 Yves-Marie BERCE, Rural Unrest. In: Jerome BLUM (red.), *Our Forgotten Past. Seven centuries of life on the land*, Londen: Thames and Hudson, 1982, p. 142.
- 21 Andrea GRAZIOSI, Collectivisation, révoltes paysannes et politiques gouvernementales à travers les rapports du GPU d'Ukraine de février-mars 1930. In: *Cahiers du monde Russe*, 35(1994), p. 454; Lynne VIOLA, *Peasant Rebels under Stalin. Collectivization and the Culture of Peasant Resistance*, Oxford: Oxford University Press, 1996, pp. 5-6.
- 22 Eric HOBBSBAWM, Peasants and Politics. In: *Journal of Peasant Studies*, 27(1975)1, pp. 5-7; Theodor SHANIN, *Defining Peasants* [...], pp. 151-152.
- 23 Lynne VIOLA, Bab'I Bunty [...], pp. 36-40.
- 24 James C. SCOTT, *Domination and the Arts of Resistance. Hidden Transcripts*, Londen: Yale University Press, 1990, p. 200.
- 25 James C. SCOTT, *Weapons of the Weak* [...], pp. 35, 297-298, XV, 297-299, 301, 273.
- 26 James C. SCOTT, *Domination and the Arts* [...], p. 200.
- 27 Eric HOBBSBAWM, Peasants and Politics [...], p. 9; Yves-Marie BERCE, Rural unrest [...], p. 143.
- 28 Theodor SHANIN, *Defining Peasants* [...], p. 152; Eric HOBBSBAWM, Peasants and Politics [...], p. 12; Eric R. WOLF, *Peasant Wars* [...], p. 294; James C. SCOTT, *Weapons of the Weak* [...], p. XV; Yves-Marie BERCE, Rural unrest [...], p. 141.
- 29 Eric R. WOLF, *Peasant Wars* [...], pp. 107, 41.
- 30 Eric R. WOLF, *Peasant Wars* [...], pp. 268-270.
- 31 Tracy MCDONALD, A Peasant Rebellion [...], pp. 130-131, 133.
- 32 Lynne VIOLA, Viktor P. DANILOV, Nikolai A. IVNITSKII, Denis KOZLOV (red.), *The War Against the Peasantry* [...], p. 257.
- 33 Sheila FITZPATRICK, *Stalin's peasants. Resistance and Survival in the Russian Village after Collectivization*, New York: Oxford University Press, 1994, pp. 3-4; Robert CONQUEST, *The Harvest of Sorrow. Soviet Collectivization and the Terror-Famine*, Oxford: Oxford University Press, 1986, p. 4; Lynne VIOLA, *Peasant Rebels under Stalin* [...], pp. 113-114.
- 34 Piotr GRIGORENKO, *Mémoires*, Parijs: Presses de la Renaissance, 1980, p. 135.
- 35 Theodor SHANIN, *Defining Peasants* [...], pp. 151-153; James C. SCOTT, *Domination and the Arts* [...], p. 139.
- 36 Allan MEGILL, Some Aspects of the Ethics of History-Writing: Reflections on Edith Wyschogrod's An Ethics of Remembering. In: David CARR, Thomas R. FLYNN, Rudolf A. MAKKEELL (red.), *The ethics of history*, Illinois: Northwestern University Press, 2004, p. 67; Yves-Marie BERCE, Rural unrest [...], p. 148.
- 37 James C. SCOTT, *Weapons of the Weak* [...], pp. 326, 331, 348-350.
- 38 James C. SCOTT, *Weapons of the Weak* [...], pp. 295.
- 39 Tracy MCDONALD, A Peasant Rebellion [...], pp. 127-128; Andrea GRAZIOSI, Collectivisation, révoltes paysannes [...], p. 456.
- 40 Tracy MCDONALD, A Peasant Rebellion [...], pp. 129; Lynne VIOLA, Viktor P. DANILOV, Nikolai A. IVNITSKII, Denis KOZLOV (red.), *The War Against the Peasantry* [...], p. 320.
- 41 James C. SCOTT, *Weapons of the Weak* [...], pp. 301, 341-343.
- 42 James C. SCOTT, *Weapons of the Weak* [...], p. 348.
- 43 Yves-Marie BERCE, Rural unrest [...], p. 129.
- 44 Lynne VIOLA, Viktor P. DANILOV, Nikolai A. IVNITSKII, Denis KOZLOV (red.), *The War Against the Peasantry* [...], p. 258.
- 45 Lynne VIOLA, Bab'I Bunty [...], p. 37.
- 46 Yves-Marie BERCE, Rural unrest [...], p. 135.
- 47 Eric R. WOLF, *Peasant Wars* [...], p. 295; Eric R. WOLF, *Peasants* [...], p. 106.
- 48 Andrea GRAZIOSI, Collectivisation, révoltes paysannes [...], p. 456.
- 49 Tracy MCDONALD, A Peasant Rebellion [...], p. 127.
- 50 Tracy MCDONALD, A Peasant Rebellion [...], p. 134.
- 51 Andrea GRAZIOSI, Collectivisation, révoltes paysannes [...], p. 457.
- 52 Yves-Marie BERCE, Rural unrest [...], pp. 136, 148, 139; James C. SCOTT, *Weapons of the Weak* [...], pp. 318, 179, 345-347.
- 53 Yves-Marie BERCE, Rural unrest [...], pp. 136, 148, 139.
- 54 James C. SCOTT, *Weapons of the Weak* [...], pp. 236, 239; Tracy MCDONALD, A Peasant Rebellion [...], p. 130.
- 55 Tracy MCDONALD, A Peasant Rebellion [...], pp. 126, 136.
- 56 Lynne VIOLA, *Peasant Rebels under Stalin* [...], pp. 111-113.
- 57 James C. SCOTT, *Weapons of the Weak* [...], pp. 168-169, 181-183, 347-348.
- 58 Eric HOBBSBAWM, *Primitive Rebels* [...], pp. 22, 26.
- 59 Eric HOBBSBAWM, Peasants and Politics [...], pp. 12, 14.
- 60 Yves-Marie BERCE, Rural unrest [...], pp. 135-136.
- 61 Lynne VIOLA, *Peasant Rebels under Stalin* [...], p. 4.
- 62 Lynne VIOLA, Viktor P. DANILOV, Nikolai A. IVNITSKII, Denis KOZLOV (red.), *The War Against the Peasantry* [...], p. 267; Lynne VIOLA, Bab'I Bunty [...], p. 40.
- 63 Kevin MCDERMOTT, *Stalin. Revolutionary in an Era of War*, Hampshire: Palgrave MacMillan, 2006, pp. 65, 71.
- 64 Lynne VIOLA, Viktor P. DANILOV, Nikolai A. IVNITSKII, Denis KOZLOV (red.), *The War Against the Peasantry* [...], p. 204.
- 65 Lynne VIOLA, Viktor P. DANILOV, Nikolai A. IVNITSKII, Denis KOZLOV (red.), *The War Against the Peasantry* [...], p. 204.
- 66 Lynne VIOLA, Viktor P. DANILOV, Nikolai A. IVNITSKII, Denis KOZLOV (red.), *The War Against the Peasantry* [...], p. 265.
- 67 Lynne VIOLA, Viktor P. DANILOV, Nikolai A. IVNITSKII, Denis KOZLOV (red.), *The War Against the Peasantry* [...], pp. 322, 346.
- 68 Sheila FITZPATRICK, *Stalin's peasants* [...], p. 17.
- 69 James C. SCOTT, *Weapons of the Weak* [...], p. 348.
- 70 James C. SCOTT, *Weapons of the Weak* [...], p. XVI.
- 71 James C. SCOTT, *Domination and the Arts* [...], p. 19.
- 72 Eric HOBBSBAWM, Peasants and Politics [...], p. 13, 20.
- 73 James C. SCOTT, *Weapons of the Weak* [...], pp. 273, 282, XVII, 22, 227-230, 248-251, 265, 33.
- 74 Nobuo SHIMOTOMAI, A Note on the Kuban Affair (1932-1933). In: *Acta Slavica Iaponica*, (1983)1, p. 47.
- 75 Victor KRAVCHENKO, *I Chose Freedom. The Personal and Political Life of a Soviet Official*, New York: Garden City, 1946, p. 99.
- 76 S. LOZOVY, What happened in Hadyach County. In: I.I. SANDUL, A.P. STEPOVY, S.O. PIDHAINY (red.), *The Black Deeds of the Kremlin. A White Book*, vol. 1. *Book of Testimonies*, Toronto: The Basilian Press, 1953, p. 247.
- 77 Lynne VIOLA, *Peasant Rebels under Stalin* [...], p. 218.

- 78 Nicolas WERTH, *La vie quotidienne des paysans Russes de la révolution à la collectivisation (1917-1939)*, Parijs: Hachette, 1984, pp. 360, 369.
- 79 Lynne VIOLA, *Peasant Rebels under Stalin* [...], pp. 214, 211.
- 80 Nicolas WERTH, *La vie quotidienne* [...], pp. 365, 371.
- 81 James C. SCOTT, *Domination and the Arts* [...], pp. 118, 136-137, 139, 152.
- 82 Lynne VIOLA, *Peasant Rebels under Stalin* [...], p. 3.
- 83 James C. SCOTT, *Weapons of the Weak* [...], pp. 336-339.
- 84 Tracy MCDONALD, *A Peasant Rebellion* [...], p. 135.
- 85 Lynne VIOLA, Viktor P. DANILOV, Nikolai A. IVNITSKII, Denis KOZLOV (red.), *The War Against the Peasantry* [...], p. 259.
- 86 James C. SCOTT, *Domination and the Arts* [...], pp. 166-167, 171; James C. SCOTT, *Weapons of the Weak* [...], pp. 300-301.
- 87 James C. SCOTT, *Weapons of the Weak* [...], pp. 300-301.
- 88 James C. SCOTT, *Domination and the Arts* [...], pp. 160-162.
- 89 James C. SCOTT, *Domination and the Arts* [...], pp. 136-137, 139, 152, 166-167, 171.
- 90 James C. SCOTT, *Weapons of the Weak* [...], pp. XVII, 26, 304.
- 91 James C. SCOTT, *Domination and the Arts* [...], pp. 140, 144-145.
- 92 Lynne VIOLA, Bab'I Bunty [...], pp. 28-32.
- 93 James C. SCOTT, *Domination and the Arts* [...], pp. 140, 144-145.
- 94 Sheila FITZPATRICK, *Stalin's peasants* [...], pp. 67-68.
- 95 Lynne VIOLA, Bab'I Bunty [...], p. 31.
- 96 Tracy MCDONALD, *A Peasant Rebellion* [...], pp. 126, 128, 134-135.
- 97 Andrea GRAZIOSI, *Collectivisation, révoltes paysannes* [...], pp. 454, 456; Lynne VIOLA, Viktor P. DANILOV, Nikolai A. IVNITSKII, Denis KOZLOV (red.), *The War Against the Peasantry* [...], pp. 219, 321.
- 98 Yves-Marie BERCE, *Rural unrest* [...], p. 148.
- 99 James C. SCOTT, *Domination and the Arts* [...], pp. 210, 217-219.
- 100 James C. SCOTT, *Weapons of the Weak* [...], p. 242.
- 101 Lynne VIOLA, *Peasant Rebels under Stalin* [...], pp. VII, 44.
- 102 Andrea GRAZIOSI, *The Great Soviet Peasant War, Bolsheviks and Peasants, 1917-1933*, Harvard: Harvard University Press, 1996, p. 61.
- 103 Andrea GRAZIOSI, *The Great Soviet Peasant War* [...], p. 61.
- 104 Sheila FITZPATRICK, *Stalin's peasants* [...], p. 48.
- 105 Victor KRAVCHENKO, *I Chose Freedom* [...], p. 131.
- 106 James C. SCOTT, *Domination and the Arts* [...], p. 219; Yves-Marie BERCE, *Rural unrest* [...], pp. 139, 148, 142-143, 150, 135.
- 107 James C. SCOTT, *Weapons of the Weak* [...], p. 299.
- 108 Eric HOBBSBAWM, *Peasants and Politics* [...], p. 15; James C. SCOTT, *Domination and the Arts* [...], pp. 216-217.
- 109 Eric R. WOLF, *On Peasant Rebellions*. In: Theodor SHANIN (red.), *Peasants and peasant societies, selected readings*, Harmondsworth: Penguin Books, 1971, pp. 265-267.
- 110 James C. SCOTT, *Domination and the Arts* [...], pp. 156, 190.
- 111 James C. SCOTT, *Weapons of the Weak* [...], pp. XVI, 29, 37, 273, 297.
- 112 James C. SCOTT, *Domination and the Arts* [...], pp. 184, 186-187, 227.
- 113 Sheila FITZPATRICK, *Stalin's peasants* [...], p. 37.
- 114 Lynne VIOLA, Viktor P. DANILOV, Nikolai A. IVNITSKII, Denis KOZLOV (red.), *The War Against the Peasantry* [...], pp. 16-19, 59, 123-124.
- 115 Lynne VIOLA, Viktor P. DANILOV, Nikolai A. IVNITSKII, Denis KOZLOV (red.), *The War Against the Peasantry* [...], p. 322.
- 116 Eric R. WOLF, *On Peasant Rebellions* [...], p. 268.
- 117 Eric R. WOLF, *Peasant Wars* [...], pp. 289-290.
- 118 James C. SCOTT, *Weapons of the Weak* [...], pp. 242, 245.
- 119 Lynne VIOLA, Viktor P. DANILOV, Nikolai A. IVNITSKII, Denis KOZLOV (red.), *The War Against the Peasantry* [...], pp. 213, 250.
- 120 Lynne VIOLA, *Peasant Rebels under Stalin* [...], p. 205.
- 121 Kevin MCDERMOTT, *Stalin* [...], p. 69.
- 122 James C. SCOTT, *Weapons of the Weak* [...], pp. 298, 29, XVI, 350; Eric R. WOLF, *Peasants* [...], p. 108.
- 123 Yves-Marie BERCE, *Rural unrest* [...], pp. 140-143, 152.
- 124 O. HAI-HOLOWKO, *The Tragedy of Viknyna*. In: I.I. SANDUL, A.P. STEPOVY, S.O. PIDHAINY (red.), *The Black Deeds of the Kremlin* [...], p. 292.
- 125 Lynne VIOLA, Bab'I Bunty [...], pp. 25, 41, 26, 41; Lynne VIOLA, Viktor P. DANILOV, Nikolai A. IVNITSKII, Denis KOZLOV (red.), *The War Against the Peasantry* [...], pp. 257, 268, 320, 216, 267-268.
- 126 Yves-Marie BERCE, *Rural unrest* [...], pp. 140-142, 152.
- 127 James C. SCOTT, *Weapons of the Weak* [...], p. 248.
- 128 James C. SCOTT, *Weapons of the Weak* [...], p. 29.
- 129 Andrea GRAZIOSI, *The Great Soviet Peasant War* [...], pp. 52, 56-57, 68-69.
- 130 Céline VAN DEN ABEELE, *De collectivisatie in de USSR, 1929-1933*, UGent, bachelorpaper, 2008, p. 19.
- 131 James C. SCOTT, *Weapons of the Weak* [...], pp. 296, 30-31, 303, XVII, 36, 38, 294, 298, 31.
- 132 Andrea GRAZIOSI, *The Great Soviet Peasant War* [...], pp. 52.61; Lynne VIOLA, *Peasant Rebels under Stalin* [...], p. 8.
- 133 James C. SCOTT, *Weapons of the Weak* [...], pp. 282, 29-30, 183, 229, 241, 248, 252-255.
- 134 James C. SCOTT, *Domination and the Arts* [...], p. 191.
- 135 Yves-Marie BERCE, *Rural unrest* [...], pp. 140-142, 152; James C. SCOTT, *Weapons of the Weak* [...], pp. 212, 229, 183, 248, 250-255, 29-30.
- 136 Eric HOBBSBAWM, *Peasants and Politics* [...], p. 12; Eric HOBBSBAWM, *Primitive Rebels* [...], pp. 26-28; Ian HILL, *The End of the Russian Peasantry* [...], p. 111; Yves-Marie BERCE, *Rural unrest* [...], p. 141; Eric R. WOLF, *Peasants* [...], p. 108.
- 137 James C. SCOTT, *Weapons of the Weak* [...], p. 258.
- 138 Eric R. WOLF, *Peasant Wars* [...], p. 295.
- 139 Zie: <http://viacampesina.org> (laatst geraadpleegd op 04/05/2012), waar de beweging zich manifesteert als 'the international peasant's voice': 'globalizing hope, globalizing the struggle!'.
140 Marc EDELMAN, *Bringing the Moral Economy back in ... to the Study of 21st-Century Transnational Peasant Movements*. In: *American Anthropologist*, 107(2005)3, p. 338; Rajeev PATEL, *International Agrarian Restructuring and the Practical Ethics of Peasant Movement Solidarity*. In: *Journal of Social Philosophy*, 39(2008)1, pp. 85, 87.
- 141 Eric HOBBSBAWM, *Peasants and Politics* [...], p. 6-7.
- 142 Rajeev PATEL, *International Agrarian Restructuring* [...], pp. 85,87; Annette Aurélie DESMARAIS, *The power of peasants: reflections on the meanings of La Vía Campesina*. In: *Journal of Rural Studies*, 24(2008)2, pp. 141-142.
- 143 Philip MCMICHAEL, *Peasants Make Their Own History, But Not Just as They Please ...* In: *Journal of Agrarian Change*, 8(2008)2-3, pp. 225, 207.
- 144 Annette Aurélie DESMARAIS, *The power of peasants* [...], pp. 139-141.
- 145 Annette Aurélie DESMARAIS, *Peasants Speak – The Vía Campesina: Consolidating an International Peasant and Farm Movement*. In: *Journal of Rural Studies*, 29(2002)2, p. 101.
- 146 Eric R. WOLF, *Peasant Wars* [...], p. 295.
- 147 Philip MCMICHAEL, *Peasant Prospects in the Neoliberal Age*. In: *New Political Economy*, 11(2006)3, p. 409.
- 148 Marc EDELMAN, *Bringing the Moral Economy back in* [...], p. 339.
- 149 Annette Aurélie DESMARAIS, *The power of peasants* [...], pp. 139-140.
- 150 Marc EDELMAN, *Bringing the Moral Economy back in* [...], pp. 338-340.

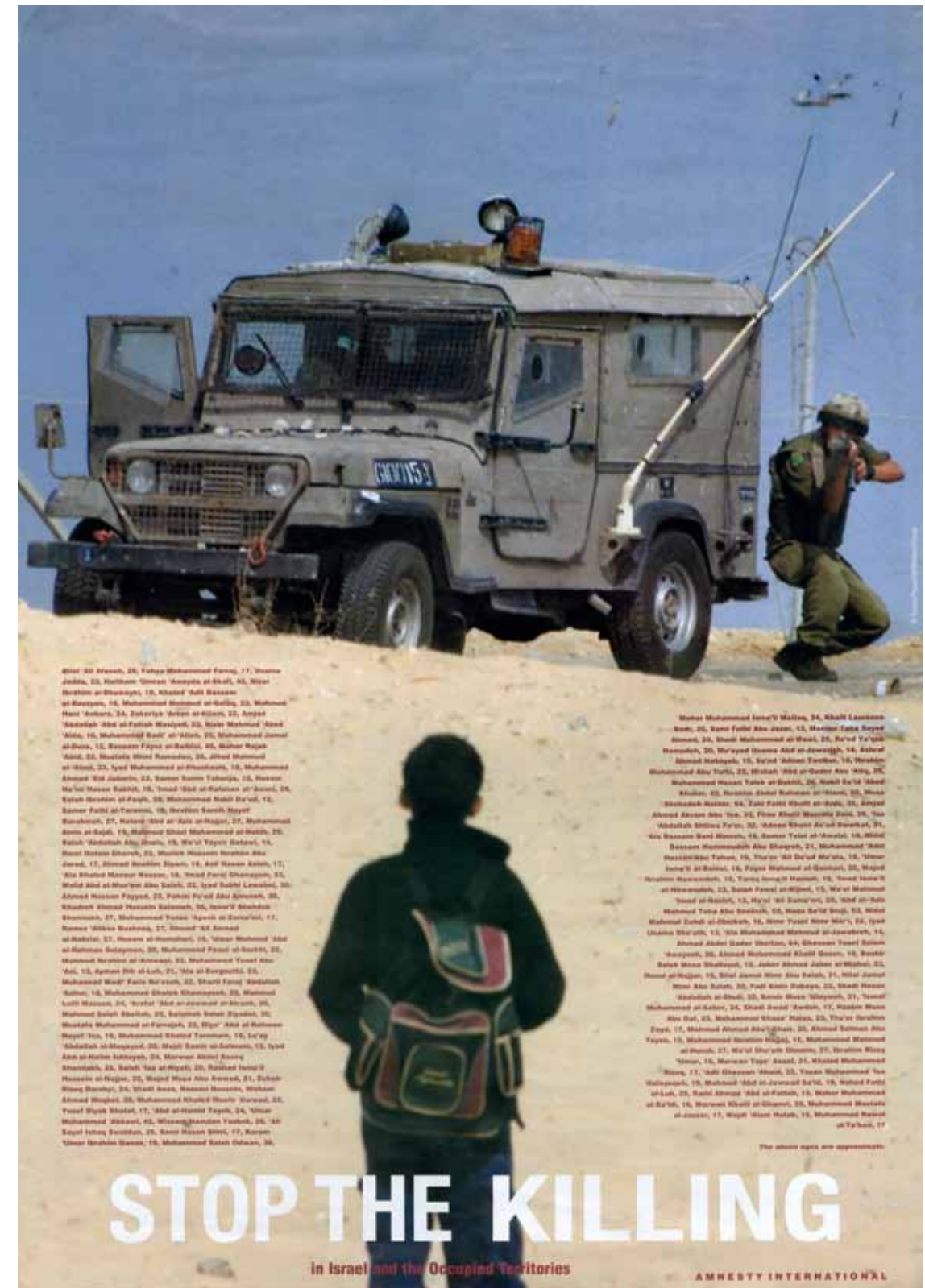
Een streven naar onpartijdigheid

Amnesty Internationals vroegste
contacten met Israël

Mensenrechtenorganisatie Amnesty International streeft sinds haar ontstaan in 1961 een reputatie van onpartijdigheid en onafhankelijkheid na. Los van elke ideologie en van elk politiek systeem bestrijdt ze mensenrechtenschendingen. Daarbij baseert ze zich op normen die zijn overeengekomen door de internationale gemeenschap. In haar inzet voor mensenrechten nagelt ze echter verschillende regeringen aan de schandpaal. Die beschuldigen de organisatie er regelmatig van niet onpartijdig en onafhankelijk te zijn. Ook in de eerste contacten met de Israëlische autoriteiten, in de nasleep van de Zesdaagse Oorlog in 1967, moest Amnesty voortdurend bewijzen dat het in de eerste plaats bezorgd was om de mensenrechten van de Palestijnen in de bezette gebieden, zonder uit het oog te verliezen dat ook de Arabische zijde van het conflict mensenrechtenschendingen beging. Dat verliep niet altijd even moeiteloos.

Wanneer het gaat over mensenrechten en niet-gouvernementele organisaties (ngo's), kan je niet om Amnesty International heen. Als een van de eerste ngo's die internationaal erkende mensenrechten verdedigde, vervulde de organisatie een pioniersrol in het opkomende mensenrechtenactivisme. In de nasleep van de Tweede Wereldoorlog werden mensenrechten meer en meer de kern van een nieuwe wereldorde, met vrede en respect voor fundamentele rechten en vrijheden als streefdoel. Op dat elan ontwikkelde zich een internationaal mensenrechtenregime met de in

Affiche van Amnesty International met een lijst van namen van gesneuvelden in de bezette gebieden, begin jaren 2000. Foto Reinhard Krause © Reuters (Amsab-ISG, Gent)

1948 aangenomen Universele Verklaring van de Rechten van de Mens (UVRM) als belangrijk uitgangspunt. Kenmerkend voor dat regime is dat de internationale gemeenschap niet langer rondzweefde in het filosofisch luchtledige, maar steeds vaker een toevlucht zocht tot normen die internationaal erkend werden. Parallel met dat mensenrechtenregime ontwikkelde zich ook een transnationale mensenrechtenbeweging, bestaande uit componenten van de burgermaatschappij of *civil society*, een brede verzameling van niet-statelijke actoren en vrijwillige organisaties buiten de overheidssfeer. Ze eiste naast de internationale gemeenschap van staten haar plaats op en stelde zich tot doel de macht van die staten in bepaalde domeinen in te perken. Allerhande sociale verenigingen vormen sindsdien het 'onafhankelijke oog van de maatschappij', zoals de 19e-eeuwse politieke filosoof Alexis de Tocqueville het al verwoordde.¹ De ngo's namen in aantal toe en werden lobbygroepen met toenemende invloed op de internationale gemeenschap.

Binnen die *civil society* wordt Amnesty International beschouwd als een van de leidende niet-gouvernementele mensenrechtenorganisaties. Daarbij wordt het vaak gezien als 'het geweten van de wereld' en als 'synoniem van de mensenrechtenbeweging'.² De organisatie kwam tot stand uit de overtuiging dat het publiekelijk bekendmaken van inbreuken op mensenrechten en de druk van de publieke opinie krachtige wapens zijn tegen overheidsrepressie. Als *watchdog* controleert ze of staten internationaal erkende standaarden inzake mensenrechten naleven. Een belangrijk uitgangspunt is de grondregel dat regeringen gevoelig zijn voor de publieke opinie en zich schamen over hun houding ten opzichte van hun onderdanen. Keenan wijst in dat verband op de *mobilization of shame*. Daarmee doelt hij op het onuitgesproken axioma van de mensenrechtenbeweging dat mensenrechtenschenders, zoals regeringen en militairen, in belangrijke mate blootgesteld kunnen worden aan de macht van de publieke opinie, waarbij ze gevoelig zijn voor eerverlies, schaamte...³ De *mobilization of shame* is bijgevolg een belangrijke doelstelling van Amnesty. Bij het bekritisieren van staten hoort echter ook kritiek – niet in het minst van die staten zelf – en dat ondanks dat Amnesty sinds het ontstaan een reputatie van onpartijdigheid en onafhankelijkheid nastreeft. De organisatie treedt echter vaak op in conflict-situaties en net dan is het van belang onafhankelijk en onpartijdig te opereren om zo de eigen geloofwaardigheid niet in het gedrang te brengen. Aangezien Amnesty ontstond in de context van de Koude Oorlog, werd het meer dan eens de speelbal van de grootmachten. Beducht voor de tegenstellingen die dat tijdperk kenmerkten, streefde het dus van meet af aan politieke neutraliteit na.

In mijn onderzoek ging ik na welke plaats onpartijdigheid en onafhankelijkheid innemen binnen Amnesty. Ik onderzoek de context waarin de organisatie ontstond en hoe ze sindsdien haar onpartijdigheid en onafhankelijkheid trachtte te vrijwaren. Vervolgens toetste ik die bevindingen aan een specifieke casus, namelijk Israël en wat sinds 1967 de bezette gebieden zijn, door eerst en vooral na te gaan sinds wanneer en in welke context Amnesty oog begon te krijgen voor de situatie daar. Ik vroeg me met andere woorden af of de retoriek van neutraliteit bij de organisatie wel strookte met haar daden.

Amnesty als onpartijdige organisatie?

Het startschot van Amnesty International was een tijdelijke jaarcampagne, *Appeal for Amnesty, 1961*, die de aandacht vestigde op politieke gevangenen. De geestelijke vader ervan, Peter Benenson, hoopte van meet af aan dat zijn campagne elke vorm van politisering zou overstijgen. Om dat apolitieke karakter te vrijwaren, was het de bedoeling dat elke groep medestanders in de jaarcampagne een 'netwerk van drietallen' op touw zette. Concreet hield dat in dat elke groep zowel gevangenen uit het Sovjetblok, als uit westerse en derdewereldlanden adopteerde.⁴ In de nasleep van het *Appeal for Amnesty, 1961* evolueerde de beweging naar een organisatie met professionele medewerkers. Amnesty International bleef zich inzetten voor politieke gevangenen, zoals het Internationaal Comité van het Rode Kruis (ICRK) zich inzette voor (krijgs)gevangenen. Beide ngo's dienden geen politieke, maar louter humanitaire doelen.

Amnesty is echter ook op twee andere manieren apolitiek. Ten eerste is het een internationale organisatie die niet gebonden is aan het gezag van een bepaald politiek systeem en bestaat ze uit leden van verschillende landen, met verschillende (politieke) overtuigingen. Ten tweede verwerpt ze expliciet politieke vraagstukken, ze bestempelt die als irrelevant.⁵ Dat principe van onpartijdigheid werd in 1978 in de statuten opgenomen. Zeker in de context van de Koude Oorlog die 'woedde' toen Amnesty pas werd opgericht, was het streven naar onpartijdigheid cruciaal. Toch slaagde Amnesty erin een nauwgezette neutraliteit en respect voor internationale ideologische conflicten aan de dag te leggen. Om die ongebondenheid kracht bij te zetten, werden al van in het begin steeds gevangenen geadopteerd die onder geen beding geweld mochten hebben aangemoedigd, laat staan gebruikt. Die nadruk op het geweldloze karakter was een berekende manier om een onderscheid te maken tussen zuiver politieke en zuiver criminele daden.⁶ Politieke neutraliteit is dan ook een *conditio sine qua non* voor Amnesty. Desondanks was Peter Benenson aanvankelijk van plan om voor zijn campagne steun te vragen aan zowel Britse als buitenlandse politici, al bleek dat van bij het begin problematisch. Salvador de Madariaga bijvoorbeeld, een Spaans politicus, weigerde samen te werken met communisten, en zeer gelovige politici voelden er dan weer weinig voor om op te komen voor de rechten van atheïsten.⁷

Niet iedereen ziet Amnesty echter per definitie als onpartijdig. Autoriteiten van landen die de organisatie bekritiseert, voelen dat vaak anders aan, omdat Amnesty zich inzet voor gevangenen die net om politieke redenen gearresteerd zijn. Zowel het westerse kamp als de Sovjet-Unie beschuldigden Amnesty ervan partij te kiezen voor respectievelijk de communistische en de kapitalistische wereld. Verschillende regeringen liepen niet hoog op met de organisatie en verweten haar meermaals een 'spionagebureau', 'imperialistische klik' en 'gevaarlijke internationale organisatie' te zijn.⁸ Ook vanuit academische hoek wordt wel eens geopperd dat mensenrechtenorganisaties ondanks hun retoriek van politieke neutraliteit altijd wel partijdig zijn, omdat ze zich in hun werkzaamheden concentreren op die landen die geen

stabiele of functionerende liberale democratie zoals in het Westen kennen. Hoewel Amnesty zichzelf ziet als bewaker van het internationaal recht en niet van het moeilijker te vatten concept ‘democratie’, blijkt dat niet altijd makkelijk te verdedigen. De organisatie werd er regelmatig van beschuldigd partij te kiezen voor de westerse opvattingen rond mensenrechten, aangezien ze zich aanvankelijk focuste op politiek getinte artikels van de UVRM. Nochtans was haar inzet voor westerse landen zeker niet verwaarloosbaar. Al bleef het inderdaad zo dat de meeste aandacht uitging naar het communistische blok en de derde wereld en Amnesty daardoor in zekere zin minder neutraal was dan het beweerde. Door vooral op te komen voor gewetensgevangenen in ondemocratische, autoritaire regimes, verdedigde het impliciet de westerse democratie, zoals ook Ian Martin, voormalige secretaris-generaal van Amnesty (1986-1992), toegaf.⁹ Hoe het ook zij, Amnesty heeft de intentie om onpartijdig te zijn, al vallen argumenten in te brengen tegen de effectieve onpartijdigheid van de organisatie. In mijn onderzoek ging ik na of die intentie verwezenlijkt kon worden in haar contacten met de Israëlische autoriteiten.

Amnesty's eerste tussenkomst in Israël: twee katalysators

Israël trok Amnesty's aandacht al in het eerste decennium van het bestaan van de organisatie. Een eerste katalysator was de Zesdaagse Oorlog in juni 1967. Wat Amnesty in het bijzonder verontrustte, waren de talrijke meldingen van mensen die opgesloten werden zonder dat de vooropgestelde regels daarbij werden gerespecteerd. Die oorlog was uiteraard niet de eerste tussen Israël en een deel van de Arabische wereld. Het was echter wel het eerste openlijke conflict tussen beide dat Amnesty sinds de oprichting meemaakte. Bovendien had de oorlog belangrijke gevolgen voor de verhouding tussen Israël en de Palestijnen, vooral wat betreft de mensenrechtensituatie. In slechts zes dagen tijd slaagde Israël erin de Arabische staten te verslaan en een groot deel van zijn omliggende gebied te bezetten. Er vonden talloze arrestaties plaats, zowel aan Israëlische als aan Arabische zijde. Dat gaf de doorslag voor Amnesty om tussen te komen. Volgens de organisatie arresteerde de Israëlische militaire administratie tot aan januari 1970 wekelijks zo'n tachtig Arabieren onder een speciale wetgeving uit 1945, de Defence Emergency Regulations. De Britten hadden die oorspronkelijk geïntroduceerd toen Palestina nog hun mandaatgebied was.¹⁰ Op grond daarvan kon de overheid overgaan tot arrestaties en opsluitingen zonder vorm van proces. De Israëlische namen die wetgeving over en ondanks protest werd ze na de Zesdaagse Oorlog volop geoperationaliseerd. Amnesty gaf uitdrukkelijk te kennen dat het die beschouwde als een inbreuk op enkele fundamentele mensenrechten.

De tweede katalysator was de Internationale Conferentie over de Rechten van de Mens in Teheran in 1968. De Algemene Vergadering van de Verenigde Naties riep dat jaar uit tot het jaar van de Mensenrechten, om de twintigste verjaardag van de UVRM te vieren. De conferentie werd in dat kader georganiseerd en ook Amnesty woonde die bij. De deelnemers droegen de regeringen op om de principes van de UVRM daadwerkelijk in de praktijk toe te passen, want het was ook toen geen geheim

dat er een groot verschil is tussen de UVRM ondertekenen en ze effectief naleven. Ze onderlijnden dat er in een tijdperk van conflict meer dan ooit nood was aan menselijke solidariteit.¹¹ Het Midden-Oosten was zo'n regio waar conflict heerste. De conferentie paste bovendien in de context waarin steeds meer kritische stemmen de Israëlische autoriteiten veroordeelden voor hun inbreuken op de rechten van de Palestijnen. Aangezien ook Amnesty aanwezig was, kan de conferentie niet los gezien worden van de werkzaamheden van de organisatie rond Israël. In de nasleep ervan zette ze meerdere missies naar het Midden-Oosten op touw om onderzoek te voeren naar de gevolgen van de Zesdaagse Oorlog.

Deze twee katalysators maakten dat Amnesty de mensenrechtensituatie in Israël en de bezette Palestijnse gebieden op de voet ging volgen, en dat tot op vandaag.

Een eerste missie naar Israël

Israël duikt in Amnesty's archieven voor het eerst op in 1968. Toen werd de laatste hand gelegd aan de voorbereidingen van de missies naar het Midden-Oosten. Voorafgaand aan de missie naar Israël, stuurde Amnesty enkele vertegenwoordigers naar Israël's buurlanden. Een van hen, Michael Williams, woonde in Libanon een regionale mensenrechtenconferentie bij op initiatief van de Arabische Liga. Die bracht hem op de hoogte van beschuldigingen van Arabische gevangenen, die gefolterd zouden geweest zijn door Israëlische autoriteiten. Dat de Arabische Liga Amnesty daarvan op de hoogte bracht, was geen toeval, aangezien die in 1946 expliciet verklaard had de rechten van de Arabische Palestijnen te zullen verdedigen.¹² Williams reisde vervolgens door naar Jordanië om allerlei ex-gevangenen en directe getuigen te interviewen. Een eerste belangrijke fase van Amnesty's onderzoek – zicht krijgen op wat zich ter plaatse had afgespeeld sinds de Zesdaagse Oorlog – was daarmee afgerond. Toen was secretaris-generaal Martin Ennals aan zet. Hij moest vanuit Londen in samenspraak met zijn dagelijks bestuur bepalen hoe het verder moest. De beschuldigingen van foltering gaven alvast stof tot nadenken over verder onderzoek.

Vandaag is het geen geheim dat Israël folterpraktijken toepast, vooral sinds de Eerste Intifada in 1987, waarop een harde repressie volgde. Toch is het fenomeen ouder. Systematische foltering wordt al toegepast sinds de Zesdaagse Oorlog in 1967 en was er dus vanaf het begin van de bezetting geen onbekend fenomeen. Volgens advocate Felicia Langer, die contacten had met Amnesty, doken de eerste klachten op begin 1968. Een Palestijn uit de gevangenis van Hebron vertelde dat hij het slachtoffer was van foltering. In maart 1968 volgde een resem getuigenissen van ex-gevangenen uit Oost-Jeruzalem en verdere klachten bleven later niet uit.¹³ Vanaf toen werd Israël regelmatig beschuldigd het internationaal humanitaire recht met de voeten te treden. Dat recht was nochtans meer dan ooit van toepassing, aangezien het ook uiteenzet aan welke regels een bezettende macht zich dient te houden. Israël werd er voornamelijk van beschuldigd de Vierde Conventie van Genève te schenden, die zich bekommert om het lot van krijgsgevangenen en de bescherming van de burgerbevolking, inclusief in bezet gebied.¹⁴ Dat recht is

Joodse kolonisten in Hebron vegen hun voeten aan verkiezingspropaganda van de Palestijnen, 1996. Foto © Marc De Clercq (Amsab-ISG, Gent)

humanitair geïnspireerd en dient net als de UVRM als houvast voor Amnesty om respect voor mensenrechten af te dwingen, wat toen ook nodig bleek in de bezette gebieden.

Amnesty nam de getuigenissen van foltering serieus, maar alvorens de Israëlische regering te vragen verantwoording af te leggen, ging het eerst na of er een kern van waarheid in schuilde. Daarvoor reisde secretaris-generaal Martin Ennals van 4 tot 9 februari 1969 naar Israël om er samen met Michael Williams onderzoek te voeren in naam van Amnesty. Een van de redenen waarom de secretaris-generaal de missie persoonlijk bijstond, was om een geschil met de Israëlische afdeling van Amnesty International op te lossen. Die had vragen bij de adoptie van de Arabische gewetensgevangene Khalil Toame. Er werd vermoed dat zijn arrestatie deel uitmaakte van een golf van onderdrukking die erop gericht was groepen en personen uit zowel Israël als de bezette gebieden die zich openlijk uitspraken tegen de bezetting, te intimideren en te onderdrukken.¹⁸ Volgens Amnesty was de adoptie een logische en niet-politieke beslissing, die perfect paste binnen het mandaat, omdat de organisatie zeker was dat hij geen geweld had voorgestaan. Dat lag in de lijn van Amnesty's beslissing in 1964 om Nelson Mandela niet langer als gewetensgevangene te beschouwen, omdat hij uiteindelijk zijn toevlucht had genomen tot gewelddadige oppositie. Amnesty had zo aangetoond dat het principe van geweldloosheid

Tijdens een bijeenkomst van Hamas in Ramallah gebruiken militanten de Israëlische vlag als voetveeg, 1996. Foto © Marc De Clercq (Amsab-ISG, Gent)

absoluut prioritair was, hoe onrechtvaardig Mandela's opsluiting ook was. Dat de organisatie in Khalil's geval wilde doorgaan met de adoptie, toont aan dat ze zeker van haar stuk was. De secretaris-generaal trachtte de Israëlische afdeling ervan te overtuigen dat Amnesty via de adoptie van Khalil het Arabisch extremisme zeker niet verdedigde. Volgens de afdeling was Amnesty namelijk te mild voor de Arabieren en te streng voor Israël, maar uiteindelijk legde het zich neer bij de situatie, waardoor het geschil beslecht leek te zijn.

Uiteraard had de missie hoofdzakelijk tot doel te onderzoeken of Arabische gevangenen waren gefolterd. Geen enkel land wordt graag geconfronteerd met dergelijke beschuldigingen en ook in Israël was er wantrouwen jegens de Amnesty-vertegenwoordigers. Ze werden bestookt met vragen van Israëli's die wilden weten of Amnesty ook effectief iets deed om het lot van Joden in Arabische landen te verbeteren. Vooral in Irak werden allerlei burgerlijke rechten en vrijheden van Joden beknot. Als antwoord op Israëls bezorgdheid, benadrukte Amnesty dat de Arabische zijde van het conflict zich ook schuldig maakte aan mensenrechtenschendingen. Om dat argument kracht bij te zetten, voegde Amnesty aan het rapport dat het na de missie opstelde bijlagen toe die illustreerden hoe het ook mensenrechtenschendingen in Irak, Syrië, Libanon en Egypte afkeurde. Het argument dat de organisatie te eenzijdig was in haar onderzoek naar het Midden-Oosten ging alvast niet op in de praktijk.

Speciaal in het kader van Amnesty's missie organiseerde de Israëlische afdeling een etentje, duidelijk op aanmoediging van de regering. Op die manier kreeg de secretaris-generaal de gelegenheid om leden van het Israëlische ministerie van Buitenlandse Zaken en het hoofd van het Israëlische gevangeniswezen te ontmoeten. In navolging daarvan werden de Amnesty-vertegenwoordigers uitgenodigd om gevangenen te bezoeken in Beit Liet en Ramallah, wat hen de gelegenheid bood om de beschuldigingen na te gaan op de meest ideale plaats, zijnde de gevangenis zelf. Na die gevangenisbezoeken concludeerden ze dat de omstandigheden aanvaardbaar leken. Ze gingen er niet van uit dat de vermeende Arabische slachtoffers hadden gelogen, maar namen aan dat de foltering had plaatsgevonden tijdens de ondervragingen vóór de gevangenschap en dat in slechts enkele zeldzame politiebureaus of detentiecentra, maar niet systematisch. Maar in hoeverre waren de twee gevangenisrepresentatief voor het gevangeniswezen in Israël en in hoeverre konden de gevangenen vertellen wat ze wilden, zonder aan represailles te worden onderworpen? Voorlopig zag het er echter naar uit dat de beschuldigingen van foltering niet bevestigd konden worden.

Toch ging Israël niet volledig vrijuit. Amnesty had er naar goede gewoonte ook onderzoek gevoerd naar het algemene klimaat rond politiek gevangenschap. Daaruit concludeerde het dat velen vastzaten zonder proces. Bovendien deden gesprekken met advocaten van vermeende slachtoffers vermoeden dat de Israëlische autoriteiten met hun georchestreerde gevangenisbezoeken niet het volledige plaatje hadden getoond. De advocaten informeerden Amnesty dat hun cliënten mishandeld waren voor de aanvang van hun proces en dat hen vaak de toegang werd geweigerd tot hun advocaat of tot het Internationaal Comité van het Rode Kruis (ICRK). Amnesty was niet overtuigd van Israël's onschuld en nam daarom geen genoegen met de gevangenisbezoeken. De vastberadenheid om met het onderzoek door te gaan, werd bovendien versterkt door haar samenwerking met het ICRK. Dat concludeerde in navolging van gesprekken met Arabische gevangenen zonder de aanwezigheid van de gevangenisautoriteiten, dat de beschuldigingen bevestigd konden worden. Het zag er meer en meer naar uit dat er wel degelijk sprake was van foltering. Amnesty's aanvankelijk tevreden houding evolueerde naar een kritische en lobbyende houding.

Lobbyen voor een onderzoekscommissie

Naarmate de beschuldigingen zich opstapelden, besloot Amnesty om de Israëlische regering te vragen een formele onderzoekscommissie op te richten. Daarvoor zond de organisatie een kopie van haar rapport naar Israël om de regering de kans te geven al dan niet in te gaan op het voorstel. Ze stelde echter tegelijk een deadline voorop. Als Amnesty tegen het eind van april 1969 geen positief antwoord had ontvangen, zou het rapport gepubliceerd worden. Door dat embargo in te stellen, hield de organisatie als het ware een troef achter de hand en kon ze de medewerking van de Israëlische regering in zekere zin afdwingen. In dergelijke situaties speelde ze haar bescheiden rol van morele autoriteit uit. De *mobilization of shame* trad in werking. Aan de hand van het rapport bevestigde Amnesty dat het sterk geloofde

in de beschuldigingen. Ondanks de nood aan veiligheidsmaatregelen in politieke en militaire situaties, meende het dat de behandeling van gevangenen conform de UVRM en de Standaard Minimumregels voor de Behandeling van Gevangenen moest zijn. Die laatste waren in 1955 aangenomen op het eerste VN-congres rond misdaadpreventie en behandeling van misdadigers. Er werd opgesomd wat beschouwd werd als een aanvaardbare behandeling van gevangenen. Amnesty had sterke aanwijzingen dat Israël die regels schond en gaf dat ook aan in zijn rapport. Concreet beschreef het de stand van zaken in ondervragingscentra en gevangenis, de duur van de foltering en hoe die verliep, en de namen of pseudoniemen van vermoedelijke folteraars. Daarnaast bevatte het materiaal in Amnesty's bezit ook foto's en medische rapporten over vermeende slachtoffers die hun toevlucht hadden gezocht tot Jordanië en andere buurlanden van Israël.

Bij het lobbyen voor een onderzoekscommissie schuwde Amnesty geen drukingsmiddelen. Een speciaal comité van de Mensenrechtencommissie van de VN maakte namelijk een studie over de behandeling van Arabische gevangenen door de Israëlische autoriteiten en had Amnesty gevraagd bewijs voor te leggen van foltering. Israël zag dat liever niet gebeuren. Het was echter moeilijk voor Amnesty als organisatie met consultatieve status bij de VN om niet op die vraag in te gaan. Het benadrukte wel dat het eerder terughoudend was, maar dat het in ruil had gehoopt op de welwillendheid van Israël om een onderzoekscommissie op te starten. Omdat dat nog niet gebeurd was, besloot de organisatie op de vraag van de VN in te gaan. Het bewijsmateriaal moest enerzijds duidelijk maken dat Amnesty betreurde dat Israël het humanitair recht schond en bevatte anderzijds verwijzingen naar de situatie in Irak. Zo hoopte het ook andere wanpraktijken op de mensenrechtenagenda te plaatsen. Toen echter bleek dat het Mensenrechtencomité geen bijeenkomsten meer hield voor 5 januari 1970, liet Amnesty weten dat het niet aanwezig kon zijn om de bewijzen mondeling te presenteren. Van een schriftelijke getuigenis zag de organisatie af, want ze vreesde dat het secretariaat van de VN dan de verwijzingen naar de behandeling van gevangenen in Arabische gevangenis als irrelevant zou afdoen. Desalniettemin had ze zo aangetoond waartoe ze bereid was.

Uiteindelijk overschreed de Israëlische regering de deadline van april 1969. Pas in augustus 1970 liet ze weten dat ze niet akkoord ging met het rapport. Haar eigen onderzoek had uitgewezen dat de beschuldigingen ongegrond waren. Ze deed de anonieme getuigenissen dan ook af als 'wilde beschuldigingen' en vijandige propaganda vanuit Arabische hoek tegen de Israëlische staat, zonder echter Amnesty te beschuldigen een verspreider van propaganda te zijn. Alles samengenomen vonden de Israëlische autoriteiten dat de beschuldigingen wegens gebrek aan geloofwaardigheid niet als basis konden dienen voor een gerechtelijk onderzoek. In een algemene teneur van verontwaardiging zette Israël zo als het ware een tegenoffensief in. De regering vond het jammer dat Amnesty de verkeerde indruk verspreidde dat het rapport gebaseerd was op feiten. Israël zag dan ook het nut niet in van publicatie en hoopte dat de organisatie dat achterwege zou laten. Het land had schrik dat citaten uit hun context gerukt zouden worden om propagandadoeleinden van Arabieren

of Arabisch-gezinden te dienen. Het zag ernaar uit dat de Israëlische regering niet vlug akkoord zou gaan met de oprichting van een onderzoekscommissie en dat Amnesty nog heel wat lobbywerk voor de boeg had.

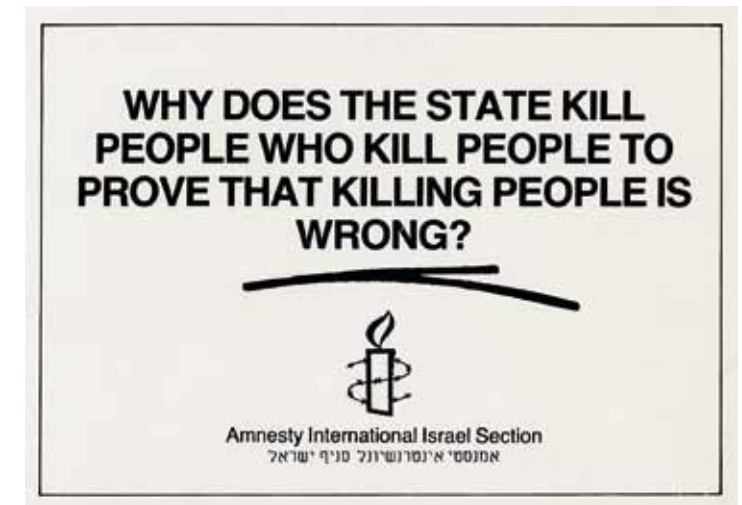
Toen Israël geen onafhankelijke onderzoekscommissie wilde instellen, vroeg Ennals tijdens een bijeenkomst van de VN in New York eind september 1969 aan Netanel Lorch, de Israëlische ambassadeur, of Israël akkoord ging met Amnesty's eigen onderzoekscommissie. Amnesty zou ook dat onderzoek niet alleen voeren, want het beseftte dat het anders nooit kans op slagen had. Daarom stelde de organisatie voor om er een eminent Israëlisch jurist bij te betrekken van het kaliber van rechter Haim Cohn van het Israëlische Hoogerechtshof, dat deel uitmaakte van de meest liberale componenten in het land. Het speelde historisch gezien een belangrijke rol in de garantie en uitbreiding van de burgerlijke en mensenrechten in Israël, waarbij het zelfs de reputatie kreeg van *guardian of human rights*.¹⁶ Het nieuwe voorstel toonde aan dat het onderzoek volgens Amnesty het best werd gevoerd door niet-politiek gemotiveerde personen, in tegenstelling tot het vorige voorstel waarbij de kans op betrokkenheid en partijdigheid groter was. Door de onderhandelingen met Lorch, die op diens eigen vraag hadden plaatsgevonden, ging Ennals ervan uit dat Amnesty het fiat had gekregen van de Israëlische regering via haar delegatie in New York om het tweede voorstel in de praktijk om te zetten.

Raanan Sivan, consul-generaal van de Israëlische ambassade in Londen, zag de zaak echter anders. Daardoor zag het ernaar uit dat ook een onderzoekscommissie van Amnesty zelf niet in het verschiet lag. Sivan verklaarde dat hij niet kon bevestigen dat de Israëlische regering akkoord ging met Amnesty's wens. Ook rechter Haim Cohn wilde niet meewerken, omdat hij zijn rol te onduidelijk vond en omdat Amnesty volgens de Israëlische wetgeving als buitenstaander niet gemachtigd was een onderzoekscommissie op te richten in Israël. Uit zijn reactie viel niet expliciet af te leiden dat hij Amnesty's plan volledig afschoot, maar er was toch weinig enthousiasme te bespeuren. Die terughoudendheid verklaarde de rechter deels door te wijzen op wat hij de *Greuelpropaganda* van de Arabieren tegen Israël noemde. Hij weigerde deel te nemen aan een onderzoekscommissie die tot doel had beschuldigingen door Arabieren na te trekken. Volgens hem waren die onderdeel van Arabische propaganda tegen Israël en dus 'not worth the while of any self-respecting commission of inquiry'.¹⁷ Amnesty kreeg dus ook bij de rechter nul op het rekest. Voor iemand die door Martin Ennals als een sympathisant van Amnesty werd bestempeld, was dat toch een teleurstellend antwoord.

Externe ontevredenheid: politieke inmenging

Ondertussen gingen er binnen Amnesty ontevreden stemmen op over de hele gang van zaken. Eric Baker, de voorzitter van de Britse afdeling, betreurde het uitstel van de publicatie van het rapport. Het was Amnesty's eerste plicht om zich in te zetten voor de gevangenen, die niet gefolterd mochten worden. Regeringen die daarvan

Postkaart van
de Israëlische
afdeling van
Amnesty
International,
ongedateerd.
(Amsab-ISG,
Gent)

beschuldigd werden, zouden er steeds alles aan doen om te voorkomen dat dat aan het licht kwam. Als dat mislukte, zouden ze hun handen in onschuld proberen te wassen en de beschuldigingen in twijfel trekken. Daarbij zouden ze elke kans aangrijpen om de publicatie uit te stellen. Met Israël was het niet anders, meende hij. De Israëlische regering deed er alles aan, 'with a skill worthy of note', Amnesty te weerhouden haar rapport te publiceren.¹⁸ Baker was zich bewust van het aanzienlijk aantal mensen dat, zonder zelf Joods te zijn, verknocht was aan Israël en geen kritiek op het land kon verdragen. Zij zouden er volgens hem alles aan doen om geen enkele vorm van laster over Israël aan het licht te brengen. Hij ging er dan ook niet mee akkoord dat Amnesty ook maar een beetje zou afwijken van zijn plicht door een compromis te sluiten met de Israëlische regering.

Ook vanuit politieke hoek kwam er kritiek op de trage gang van zaken. Christopher Mayhew, Brits parlementslid en tevens lid van Amnesty, vond het normaal dat de Israëlische regering trachtte om de publicatie van het rapport uit te stellen, maar was het er niet mee eens dat de Israëlische regering al zo lang de tijd had gekregen om de aanbevelingen in het Amnesty-rapport te bestuderen. Hij wond er geen doekjes om dat hij sympathiseerde met de Arabieren. Mayhew stond in Groot-Brittannië dan ook gekend als verdediger van de Arabische zaak.¹⁹ Hij speelde een leidende rol in de bevordering van de relaties tussen Groot-Brittannië en de Arabische wereld. Hij vond het jammer dat Amnesty de reputatie van de Israël's als het ware publiekelijk had gezuiverd door het rapport (nog) niet te publiceren en in de pers aanvankelijk mee te delen tevreden te zijn over de gevangensterstanden in Israël. Dat hij het meende, bleek uit zijn waarschuwing: als Amnesty niet besliste tot publicatie, zouden hij en zijn collega's in het Britse parlement het gerechtvaardigd vinden hun kritiek op Amnesty openbaar te maken.²⁰ Ian Gilmour, tevens Brits parlementariër en lid van de Britse afdeling van Amnesty, was het eens met Mayhew. De Israëlische

regering diende op dezelfde manier behandeld te worden als andere regeringen en het rapport moest gepubliceerd worden.²¹ Martin Ennals betreurde het dat Ian Gilmour als oude vriend van Amnesty een verkeerd beeld had over de kwestie en wees erop dat de Israëlische regering op exact dezelfde manier behandeld werd als om het even welke andere regering. Het doel van dergelijke rapporten was in de eerste plaats de vrijlating van gewetensgevangenen of de verbetering van de gevangenisomstandigheden. Publicatie zou de onderhandelingen met de regeringen in kwestie als een zeepbel uiteen doen spatten en alleen maar contraproductief werken.

Amnesty's tweede missie naar Israël

Eind november 1969 kon Amnesty er geen genoeg meer mee nemen dat er nog steeds geen onderzoekscommissie was. De organisatie kreeg de indruk dat de Israëlische regering trachtte om zowel de publicatie van het rapport als verder onderzoek zo lang mogelijk uit te stellen. Dat, in combinatie met de kritiek van zowel binnen de organisatie zelf als vanuit politieke hoek, deed Amnesty besluiten om opnieuw meerdere vertegenwoordigers naar het Midden-Oosten te sturen om het originele rapport over Israël up-to-date te houden. Er was veel tijd verstreken en er bleven klachten en beschuldigingen opduiken, waardoor er nood was aan verder onderzoek. Dus reisde de Amnesty-delegatie terug naar Libanon en Jordanië om Arabische slachtoffers te interviewen, en vervolgens naar Israël (van 8 tot 17 januari 1970), waar ze hulp vroeg aan Jacques Moreillon van het ICRK om ervoor te zorgen dat personen die bereid waren bewijzen te leveren aan Amnesty, niet mishandeld zouden worden omwille van hun getuigenis. Verder ontmoette ze opnieuw rechter Haim Cohn, die hen toevertrouwde dat premier Golda Meir een ontmoeting zou hebben met allerlei ministers om te overwegen actie te ondernemen op basis van de beschuldigingen. Dat Amnesty dergelijke bijeenkomst kon 'afdwingen', toont enerzijds aan dat het al in de beginjaren moreel gezag uitoefende en anderzijds dat de *mobilization of shame* vruchten afwierp, althans als de bijeenkomst daadwerkelijk leidde tot een consensus om een onderzoek te starten. En daar wrong het schoentje. Uiteindelijk slaagde men daar tijdens Amnesty's missie niet in.

Na de tweede missie gaf Amnesty de regering nog tot 25 februari 1970 de tijd om het verzamelde bewijsmateriaal te bestuderen. Eind januari 1970 lieten de Israëlische autoriteiten echter al weten dat ze het jammer vonden dat Amnesty pas toen de namen van de vermeende slachtoffers bekend had gemaakt. Het ministerie van Buitenlandse Zaken vroeg daarom begrip, omdat het moeilijk was onderzoek te voeren naar beschuldigingen van meer dan een jaar oud. Amnestylid Anthony Marreco vond het echter ongeoorloofd van Israël om te beweren dat het laat was om de feiten nog degelijk te kunnen onderzoeken. Hij riep daarbij de herinnering op aan de ontvoering van Adolf Eichmann, die Israël per slot van rekening zelf ook pas na twintig jaar veroordeeld had. Het was Amnesty's plicht erop toe te zien dat Israël ook folteraars uit eigen land strafte, zo vond hij.²² Desalniettemin liet het ministerie weten bereid te zijn om onder voorwaarden de zaak te onderzoeken.

Het deed daarbij een voorstel. Het zou de vermeende slachtoffers toestaan terug te keren naar de bezette gebieden om er hun aanklachten in te dienen volgens de bestaande wettelijke procedures. Dat leek een gul aanbod, maar was voor Amnesty onaanvaardbaar. Het was namelijk niet ondenkbaar dat mensen die gefolterd waren, niet meer wilden terugkeren naar de plaats waar ze hadden geleden en wantrouwig stonden tegenover de Israëlische autoriteiten. Bovendien was Amnesty niet tevreden dat Israël het rapport zou beschouwen als een reeks individuele klachten die onder verschillende wetten en door verschillende rechtbanken zouden worden behandeld. Het was net Amnesty's bedoeling een echte commissie op te richten, die alle klachten zou behandelen als een geheel. Het ging dus om een *non-offer* van de regering.

Publicatie van het rapport

Ondertussen naderde de deadline van 25 februari 1970 gestaag. De dag ervoor kreeg Martin Ennals nog een telefoontje van consul-generaal Raanan Sivan, die uitlegde dat de Israëlische regering een onderzoekscommissie niet per definitie uitsloot. Hij wilde enkel benadrukken dat dat slechts een van de mogelijke opties was en hoopte dat Amnesty zich daarop niet zou blindstaren. De algemene teneur gaf echter aan dat het kwaad al geschied was en dat Amnesty geen verder uitstel meer duldde. Twee dagen voor de deadline maakte dat telefoontje dan ook niet veel meer uit, want op 25 februari 1970 had de Israëlische regering nog steeds geen voorstel voor een onderzoekscommissie gedaan. Daarom stelde Amnesty een rapport op dat zou worden gepubliceerd. Naar goede gewoonte zette de organisatie daarin ook haar inzet voor de mensenrechten in andere staten van het Midden-Oosten uiteen. Uit archiefstukken blijkt dat het rapport pas begin april 1970 werd gepubliceerd, wat aantoonde dat er dus toch nog sprake was van uitstel. Amnesty besliste op 2 april 1970 om over te gaan tot publicatie. De organisatie verkondigde haar standpunt al een jaar en vertraagde zo haar eigen actie, om Israël de tijd te geven de voorstellen in overweging te nemen. Aangezien Israël daar tot dan toe geen gehoor aan had gegeven, concludeerde Amnesty – zij het met de grootste aarzeling – dat verdere vertraging geen zin meer had.

De publicatie zorgde voor heel wat ophef, zowel binnen als buiten de organisatie. Het was uiteraard vooral de Israëlische regering die verontwaardigd was en onmiddellijk zorgde voor een tegenreactie. Zoals beloofd zond Amnesty vlak voor de publicatie het rapport ook aan de Israëlische ambassade, premier Golda Meir, minister van Justitie Yaakov Shapira en aan de Israëlische krant *Haaretz*. De Israëlische ambassadeur in Londen betreurde de beslissing van de organisatie om haar rapport publiek te maken. Daarenboven beschuldigde hij haar ervan Israël niet op de hoogte te hebben gebracht van haar plannen met het rapport. Dergelijke actie vond hij *unworthy* voor Amnesty.²³ Door een administratieve fout was de ambassade inderdaad laat op de hoogte gebracht van de publicatie. De ambassadeur trad het standpunt van zijn ministerie van Buitenlandse Zaken bij en vond het moeilijk om nog samen te werken met Amnesty. De regering beschuldigde Amnesty ervan

het rapport te hebben gebaseerd op nauwelijks onderzochte beschuldigingen.²⁴ Het klopt dat Amnesty niet in de mate dat het zelf wilde onderzoek had verricht naar de beschuldigingen, maar dat was te wijten aan Israël, dat de oprichting van een onderzoekscommissie meer dan een jaar tegengewerkt had. Desalniettemin hadden de Amnesty-onderzoekers voldoende bewijzen dat de beschuldigingen gegrond waren.

De publicatie had tot gevolg dat er als het ware een minioorlog werd gevoerd, met de media als strijdtoneel. Verschillende kranten berichtten op 2 april 1970 over Israëls reactie. Onder meer *The Guardian* schreef dat volgens het Israëlische ministerie van Buitenlandse Zaken de publicatie de kans op toekomstige samenwerking met Amnesty ondermijnde.²⁵ Er werd een ware lastercampagne gestart. Israël wilde doen geloven dat Amnesty zich had laten meeslepen in Arabische propaganda tegen de staat. Een duidelijk voorbeeld van wat ik zou omschrijven als de 'politisering' van het rapport, waren de beschuldigingen van politieke druk op Amnesty. Die bleven nog een tijdlang aanslepen. In een artikel van 20 april 1970 in *Newsweek* beschuldigden de Israëli's de Britse afdeling van Amnesty er nog van het rapport vlug te hebben gepubliceerd onder druk van pro-Arabische leden van het Britse parlement.²⁶ Ook volgens Naomi Shepherd, een politiek correspondent van de *New Statesman*, hadden Israëlische ambtenaren openlijk beweerd dat de enige verklaring voor de publicatie de aanwezigheid van een pro-Arabische pressiegroep binnen Amnesty kon zijn.²⁷ Als je dat alles in beschouwing neemt, leek verdere samenwerking met Israël voor Amnesty erg onwaarschijnlijk. De toekomst moest uitwijzen of de relaties beterden eens het heetst van de 'strijd' voorbij was.

De nasleep van de missies

Toch was het sinds de publicatie van het rapport niet enkel kommer en kwel. Het rapport lokte ook waardering uit. Een medewerker van het ICRK vertelde dat als onmiddellijk gevolg van de publicatie zijn organisatie de toestemming kreeg om elke Arabische gevangene binnen de eerste maand van zijn arrest te bezoeken. Verder waren er ook aanwijzingen dat de behandeling van Arabische gevangenen erop verbeterd was, onder meer omdat Amnesty geen nieuwe beschuldigingen meer had ontvangen. Aangezien de organisatie een belangrijk aanspreekpunt was voor slachtoffers, leek het aannemelijk dat er inderdaad minder folterpraktijken plaatsvonden. Daarnaast nam in Israël zelf het ongenoegen over de administratie in de bezette gebieden toe. Israëlische uitgevers voorzagen in hun kranten meer ruimte voor klachten van Arabieren.

Bovendien lobbyde Amnesty verder voor een onderzoek. Begin mei 1970 ontving het namelijk een telegram uit Jordanië van de Palestijnse Rode-Halve-Maanvereniging, de Palestijnse tak van het ICRK. Die bracht Amnesty op de hoogte van

◀ Affiche van Amnesty International Vlaanderen, uitgegeven voor het 60-jarig bestaan van de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens in 2008. (Amsab-ISG, Gent)

een hongerstaking van Palestijnse Arabieren in Israëlische gevangenissen, uit protest tegen hun wrede behandeling. Ze hoopte op een tussenkomst van Amnesty. Een dag eerder had de organisatie al een telegram ontvangen van Abdel Khalek Hassouna, secretaris-generaal van de Arabische Liga, die verwees naar de bijeenkomst van de Arabische Permanente Mensenrechtencommissie, die besloten had om de hulp van Amnesty in te schakelen. Abdel Khalek Hassouna wilde aantonen dat de Israëlische bezettingsmacht gewoon doorging met de schending van de Conventies van Genève en van de UVRM.²⁸ Een briefwisseling tussen Amnesty en de Israëlische ambassadeur werd in juli 1970 beëindigd met een schrijven waarin de ambassadeur herhaalde dat de Israëlische regering niet wenste samen te werken met Amnesty. Ze meende nog steeds dat de bestaande wettelijke procedures in Israël volstonden om de beschuldigingen aan te pakken en dat er geen nood was aan een onderzoekscommissie. Daar kon Amnesty niet veel meer tegenin brengen. Het zag ernaar uit dat de organisatie haar wens niet vervuld zou worden.

Hoewel de verontwaardiging over het rapport vrij lang aansleepte, was tegen eind maart 1971 de meeste heisa voorbij. Een onderzoekscommissie zat er ondanks alle pogingen niet aan te komen en bovendien lagen de beschuldigingen steeds verder in het verleden. Het was zinloos een nieuwe missie te zenden, aangezien er geen nieuw bewijsmateriaal meer was opgedoken. Het enige wat Amnesty nog kon doen, was contacten onderhouden met mensenrechtenorganisaties die de situatie opvolgden. Een van die organisaties was de Israeli League for Human and Civil Rights, een centrum dat zich met zulke beschuldigingen bezighield. Sinds augustus 1970 was dr. Israel Shahak, een overlevende van de Holocaust, voorzitter van deze Israëlische ngo. Als fervent tegenstander van het Israëlische bezettingsregime, beloofde hij Amnesty om bewijsmateriaal te verzamelen. Hij vergeleek als een van de eersten de situatie van de Palestijnen met die van de zwarten onder het Zuid-Afrikaanse apartheidregime. Hij vond het Israëlische regime wreed en repressief en ging zelfs zo ver de Israëlische regering te vergelijken met het naziregime.²⁹ Amnesty verwelkomde zijn medewerking in haar verdere werkzaamheden rond Israël. De organisatie achtte het raadzaam er verder voor te ijveren dat de Israëlische regering duidelijke wettelijke procedures omschreef die het eventuele toekomstige slachtoffers mogelijk maakte hun klachten te laten onderzoeken. Amnesty besloot een onderzoekscommissie niet meer na te streven, omdat er door het uitstel van de Israëlische regering weinig kans was dat dat nog zou worden verwezenlijkt.

Zelfbeschikkingsrecht voor de Palestijnen?

Tijdens de onderhandelingen voor een onderzoekscommissie zette Amnesty nooit expliciet uiteen wat het standpunt van de organisatie was ten aanzien van een Palestijnse staat. Ze beweerde geen interesse te hebben in het politieke karakter van een staat en was in de eerste plaats bezorgd om de mensenrechten. Als je daarbij in aanmerking neemt dat ze zich nooit formeel uitgesproken had tegen het apart-

heidsregime, was het dus te verwachten dat ze ook geen standpunt innam voor of tegen de oprichting van een Palestijnse staat. Het duurde nog tot 1979 alvorens die discussie losbarstte binnen de organisatie.

In februari 1979 werd binnen Amnesty een algemene discussie gevoerd over het Midden-Oostenbeleid. Het was vooral Jan Postema van de Nederlandse afdeling die daarover graag een debat op gang wilde trekken. Volgens hem was er een specifieke strategie nodig voor wat Israël en de Palestijnen betrof. Ennals argumenteerde dat de hoofdbezorgdheid de Palestijnse gevangenen waren. Net zoals Amnesty toen inzat met de mensenrechten van de Koerden, zonder daarbij een politiek standpunt in te nemen over de oprichting van een Koerdische staat, was het evenmin de bedoeling een positie in te nemen over een Palestijnse staat. Daarop brak de discussie los. Jan Postema vroeg zich af of de Palestijnen niet het recht hadden op hun eigen staat, waarbij hij verwees naar het Zuid-Afrikaanse ‘thuisland’ Transkei. John Humphreys, het hoofd van de onderzoeksafdeling voor het Midden-Oosten, vroeg zich af of het wel een goed idee was voor Amnesty om zich in te laten met dergelijke discussies. Waltraud Dumont du Voitre van diezelfde onderzoeksafdeling, vond echter dat de Palestijnse kwestie een individuele aanpak verdiende. Ennals gaf echter duidelijk te kennen dat Amnesty bezorgd was om het lot van gevangenen en dat betrokkenheid in nationalistische kwesties buiten het mandaat van de organisatie lag. Amnesty was eerder bezorgd om de gevolgen van dergelijke problemen dan om de problemen zelf.³⁰ Het pleit was daarmee beslecht. Amnesty sprak zich niet uit over een Palestijnse staat. Die discussie en het uiteindelijke standpunt bewijzen dat de organisatie, net als andere ngo's, zichzelf ziet als neutrale onderzoeker en geen interesse heeft in het politieke karakter van een staat.

Conclusie

Sinds het ontstaan van de organisatie in 1961 gelooft Amnesty dat regeringen zich schamen als ze publiekelijk aan de kaak worden gesteld omwille van mensenrechtenschendingen, en dat het erop aankomt dat schaamtegevoel te ‘mobiliseren’ (*mobilization of shame*). Daarbij ziet het zichzelf als bewaker van het internationaal recht en niet als een verdediger van bepaalde ideologieën, al menen sommigen dat Amnesty impliciet de waarden van de democratie verdedigt. Toch trachtte Amnesty zich steeds politiek neutraal op te stellen en slaagde het daar tijdens de Koude Oorlog vrij goed in. Ook wat betreft de inzet voor de mensenrechten van de Palestijnen in de bezette gebieden, trachtte de organisatie zich van meet af aan op te stellen als een onpartijdige en onafhankelijke ngo. Als uitwas van de Zesdaagse Oorlog in 1967 zorgde de Israëlische bezetting voor misnoegen bij Amnesty, omwille van de mensenrechtenschendingen door het militaire regime, gelegitimeerd door de Defence Emergency Regulations uit 1945. Samen met haar deelname aan de Internationale Conferentie over de Rechten van de Mens in Teheran in 1968, bracht dat de organisatie ertoe missies naar het Midden-Oosten op te zetten, waarmee ze informeerde naar mogelijke foltering van Arabische gevangenen door Israëlische autoriteiten.

Amnesty startte een onderzoek en ontmoette begin 1969 prominente figuren uit de Israëlsche maatschappij, met wie de contacten vlot verliepen. De organisatie moest zichzelf echter continu verdedigen en Israël verzekeren dat ze zich ook inzette voor de rechten van Joden in Arabische landen. Uiteindelijk besloot ze te lobbyen voor een formele Israëlsche onderzoekscommissie, maar Israël kondigde pas maanden later aan dat Amnesty misleid was door Arabische propaganda. Dat Amnesty het onderzoeksrapport ondertussen nog niet gepubliceerd had, toont aan dat het geduldig was en Israël de kans gaf de beschuldigingen eerst zelf te onderzoeken. De kwestie bleef echter aanslepen zonder dat er concrete resultaten werden geboekt. Het engelengeduld van de organisatie leek onuitputtelijk. Als het echt partijdig was, had Amnesty het rapport hoogstwaarschijnlijk vlugger gepubliceerd, maar een goede verstandhouding met de Israëlsche autoriteiten was onontbeerlijk om een onderzoekscommissie te verkrijgen. Toen die uitbleef, lanceerde de organisatie zelfs een nieuw voorstel, wat nogmaals getuigt van haar geduld.

Ondertussen kreeg de organisatie echter af te rekenen met kritische stemmen. Een deel van de Britse politieke wereld eiste de publicatie van het rapport en ook intern gingen er stemmen op om het rapport zo vlug mogelijk te publiceren. In het algemeen kreeg men de indruk dat de Israëlsche regering de onderhandelingen vertraagde in de hoop de publicatie van het rapport te voorkomen. De sfeer werd grimmiger. Om schot in de zaak te krijgen, startte Amnesty een nieuw onderzoek in Israël. Ondanks contacten met het Israëlsche ministerie van Buitenlandse Zaken bereikte het wederom geen consensus over een onderzoek. Dat bracht Amnesty er uiteindelijk toe het rapport toch te publiceren, wat de relatie met Israël verzuurde. Verdere onderhandelingen met de Israëlsche autoriteiten gingen vanaf toen een onzekere toekomst tegemoet.

In elk geval werd Israël en de nieuwe situatie in het Midden-Oosten die uit de Zesdaagse Oorlog voortvloeide, vanaf toen een constante in Amnesty's beleid. Daarbij dient tot slot te worden opgemerkt dat Amnesty tot februari 1979 geen duidelijk beleid had rond de Palestijnse kwestie en er evenmin een duidelijk standpunt over innam. Pas in februari 1979 bevestigde de secretaris-generaal dat Amnesty's hoofdbezorgdheid het welzijn van gevangenen was. De organisatie sprak zich bijgevolg niet uit over een Palestijnse staat. Mensenrechten, en niet nationalistische kwesties, staan voor Amnesty centraal.

- 1 Neera CHANDHOKE, *State and Civil Society. Explorations in Political Theory*, New Delhi: Sage, 1995, p. 108.
- 2 Morton E. WINSTON, Assessing the Effectiveness of International Human Rights NGOs. In: *NGOs and Human Rights: Promise and Performance*, Philadelphia: University of

- Pennsylvania Press, 2001, p. 25; Makau MUTUA, Human Rights International NGOs. A Critical Evaluation. In: *NGOs and Human Rights [...]*, p. 152.
- 3 Thomas KEENAN, Mobilizing Shame. In: *The South Atlantic Quarterly*, 103(2004)2-3, pp. 435-437.

- 4 Egon LARSEN, *De geketende vlam. Geschiedenis van Amnesty International*, Amsterdam: De Arbeiderspers, 1978, p. 11.
- 5 Makau MUTUA, Human Rights [...], pp. 155-156.
- 6 Andrew S. THOMPSON, Beyond Expression. Amnesty International's Decision to Oppose Capital Punishment, 1973. In: *Journal of Human Rights*, (2008)7, p. 330.
- 7 Tom BUCHANAN, 'The Truth Will Set You Free'. The Making of Amnesty International. In: *Journal of Contemporary History*, 37(2002)4, p. 587.
- 8 Egon LARSEN, *De geketende vlam [...]*, pp. 162-164.
- 9 Makau MUTUA, Human Rights [...], p. 159.
- 10 Yvonne SCHMIDT, *Foundations of Civil and Political Rights in Israel and the Occupied Territories*, München: GRIN, 2001, pp. 312-313.
- 11 United Nations Conference on Human Rights, Teheran, April 22 to May 13, 1968: Proclamation of Teheran. In: *The American Journal of International Law*, 63(1969)3, p. 674.
- 12 Ibrahim AL-JAZY, The Arab League and Human Rights Protection. In: *Democracy, the rule of law and Islam*, Den Haag: Kluwer Law International, 1999, p. 213.
- 13 Felicia LANGER, The History of the Legal Struggle against Torture in Israel. In: *Torture. Human Rights, Medical Ethics and the Case of Israel*, New Jersey: Zed Books Ltd., 1995, p. 75.
- 14 Esther R. COHEN, *Human Rights in the Israeli-Occupied Territories (1967-1982)*, New Hampshire: Manchester University Press, 1985, p. 28.
- 15 A.S. BOBER, Arabs in Israel. In: Letters to the Editor. In: *Transition*, (1968)35, pp. 13-14.
- 16 Ilan PELEG, Ethnicity and Human Rights in Contemporary Democracies, Israel and Other Cases. In: *Negotiating Culture and Human Rights*, New York: Columbia University Press, 2000, p. 323.
- 17 IISG, Archief Amnesty International, CAT-campaign – Israel, Brief van Justice Haim Cohn naar Martin Ennals, 07/11/1969.
- 18 IISG, Archief Amnesty International, CAT-campaign – Israel, Brief van Eric Baker aan Martin Ennals, 04/01/1970.
- 19 Stella BORNSTEIN, Champions of the Arab Cause in Britain. In: *Patterns of Prejudice*, 4(1970)3, pp. 1-3.
- 20 IISG, Archief Amnesty International, CAT-campaign – Israel, Brief van Christopher Mayhew naar Martin Ennals, 17/11/1969.
- 21 IISG, Archief Amnesty International, CAT-campaign – Israel, Brief van Ian Gilmour naar Martin Ennals, 19/11/1969.
- 22 IISG, Archief Amnesty International, CAT-campaign – Israel, Brief van Anthony Marreco naar Martin Ennals, 12/02/1970.
- 23 IISG, Archief Amnesty International, CAT-campaign – Israel, Telegram van Aharon Remez naar Martin Ennals en Sean MacBride, 02/04/1970 (Embassy of Israel, London).
- 24 IISG, Archief Amnesty International, CAT-campaign – Israel, *Text of statement made by the Israeli Ministry for Foreign Affairs' Spokesman in reply to questions regarding the AI Report, 2 April 1970 (Embassy of Israel, London)*.
- 25 *The Guardian*, 02/04/1970.
- 26 *Newsweek*, 20/04/1970.
- 27 Naomi SHEPHERD, Israel and the Amnesty Affair. In: *New Statesman*, 04/1970.
- 28 IISG, Archief Amnesty International, *International Executive Committee, Post Office Overseas Telegram (from Cairo, 3 May)*, folder 48.
- 29 Michael GALCHINSKY, *Jews and Human Rights. Dancing At Three Weddings*, Maryland: Rowman & Littlefield Publishers, 2008, p. 122.
- 30 IISG, Archief Amnesty International, *Indexed Documents. MDE 01/02/78. Meeting of Middle East Coordinators, London, at the IS, 18-19 February 1979*.

Dames aan zet

De vele gezichten van de vrouw aan zee

Vanaf 1880 brak het kusttoerisme ten volle door. Het was voor de gegoede klasse een nieuwe vorm van vrijetijdsbesteding: ze trok in de zomer naar zee. De toeristen konden zich zo meer losmaken van de sociale controle rond de kerktoren en zich vrijer en geëmancipeerder opstellen. Maar gold dat ook voor vrouwen? Zij waren een belangrijke groep consumenten binnen het toeristische gebeuren. Men kwam immers vooral voor de kinderen naar zee en de kinderverzorg bleef lange tijd vrijwel exclusief de taak van vrouwen. Maar welke rol speelde de vrouw er verder nog? Op zoek naar het vrouwbeeld in het kusttoerisme.

Met de meid aan zee

In de belle époque spendeerden de dames uit de bourgeoisie vaak meer tijd aan zee dan hun echtgenoten. Die werkten en konden zich moeilijk vrijmaken voor een lang verblijf aan de kust. Er zijn veel foto's van een groepje dames met een handwerkje terwijl de kinderen aan het spelen zijn. Volgens het protocol moesten vrouwen van stand zich tot vier keer per dag omkleden om altijd in passende outfit voor de dag te komen. Na enige tijd ontdekten ze ook het sportieve aanbod en speelden ze golf en tennis in de omgeving van het strand, eerst met de eerder onhandige kledij, later met een meer geschikte uitrusting. De toeristen namen in die tijd hun dienstmeid mee naar de kust. Die had zo ook wat vakantie, want ze kon voor en na de werktijd pauzeren op het strand. Het dienstpersoneel baadde bijvoorbeeld 's morgens vroeg gratis in zee – in principe moest je daarvoor betalen. Het gemeentebestuur van Middelkerke wilde daar in 1905 een einde aan stellen¹, tot groot ongenoegen van de werkgevers, die vreesden dat het dienstpersoneel zo samen met hen een duik ging nemen.

Na de Eerste Wereldoorlog waren de dames aan zee definitief verlost van de onhandige kledij en veroverde het badpak de stranden. Dat kon echter op weinig bijval rekenen van de katholieke kerk. Die reageerde zelfs met de lancering van een eigen, zediger badpak. Zonder veel impact, het verhinderde de introductie van de bikini enkele jaren later niet.

◀ De meid zorgde ook aan zee voor de kinderen. Foto op de dijk van Heist-aan-Zee. (collectie M. Constandt-Bloes)

De vrouwelijke verleidster

Net als bij andere producten voerde de reclamewereld bij toeristische promotie graag vrouwen op.² Aanvankelijk werd de plaatselijke bevolking nog in beeld gebracht: een vissersvrouw op een affiche van F. Goossens uit 1902 voor de gemeente De Panne en een lokale dame op een affiche van Jean Gouweloos uit 1897 zijn daarvan schaarse bewijzen. De vrouw werd soms voorgesteld als de moederfiguur met de kinderen onder haar hoede. Dat was het geval bij ontwerper Joseph Coene met zijn affiches voor de badplaatsen Wenduine en Zeebrugge (1945 en 1946) en bij Herman Verbaere (1952) met een affiche voor Oostende. Wellicht wou de opdrachtgever met zo'n afbeelding het imago van de specifieke badplaats vertalen naar publicitair materiaal. Uiteraard staan er ook uitgesproken mondaine dames op affiches van badplaatsen zoals Oostende en Het Zoute. Léon Belloguet ontwierp in 1896 een affiche voor Oostende met daarop een dame en heer aan een terrastafeltje, die duidelijk tot de 'betere' stand behoren. Gustave Flasschoen beeldde in 1909 een mondaine vrouw met typische belle-époquekledij af op een advertentie voor de nieuwe badplaats Knokke. Die mikte duidelijk op een kapitaalkrachtig publiek.

Af en toe werd de vrouw voorgesteld als een actieve toeriste: een tennisspeelster (Blankenberge, F. Dellamare) en een golfster (Knokke, Emile Dupuis), maar dat was eerder uitzondering dan regel. Het weerspiegelt wel de evolutie dat de vrouwelijke toerist zich steeds actiever opstelde: sporten werd een trend.

Tot de vroegste afbeeldingen van het kusttoerisme mogen zeker spotprenten gerekend worden. Die kwamen op de markt vanaf 1860 en hadden het strand als onderwerp. Twee kunstenaars legden vrijwel gelijktijdig dat strandleven op humoristische wijze vast: de Fransman Amédée Cham en de Oostendenaar Daniels-Dubar.³ Ze schetsen de weinig succesvolle verleidingspogingen van de man en de eerder onhandige zwaarlijvige dame. Ze tonen de vrouw als een uitgesproken object voor de ogen en de gunsten van de man. Dat idee om het vrouwelijk schoon te etaleren, leefde lang door in prentbriefkaarten zoals in de reeks *Nos Baigneuses*. Maar ook humoristische kaarten met een zware vrouw als object van spot vonden lange tijd gretig afzet.

De zoektocht naar de ideale vrouw aan zee werd zelfs het onderwerp van wedstrijden, de concours. Missverkiezingen hebben aan onze kust een lange geschiedenis. Zo werd in 1912 een *Reine de la Panne* verkozen. Ze werd met haar twee eredames afgebeeld op een prentbriefkaart. Het trio staat er zedig op, geen sprake van dames in badpak die de goegemeente choqueren. Ook in Blankenberge verliep het toen rustig en kuis. Bij een wedstrijd van de krant *Le Petit bleu* werd de winnares afgebeeld met een lang kledingstuk met daarop stroken met publiciteit voor de krant. Helemaal anders was het toen uitgever La Patria in 1934 in het casino van dezelfde badplaats uitpakte met de verkiezing van Miss Belgium.⁴ De kandidates stonden in badpak

Prentbriefkaart met een vrouwelijke baadster. Een uitgave als deze mikte vooral op een mannelijk publiek. (collectie M. Constandt-Blaes)

Tennisveld bij een van de eerste hotels van de badplaats Bredene voor de Eerste Wereldoorlog. (collectie Provinciale Bibliotheek en Cultuurarchief Brugge)

in het tijdschrift *Mon Copain*. Daardoor kreeg de verkiezing een mondain en licht erotisch tintje. Daarmee was de toon gezet. Toen na de Tweede Wereldoorlog overal missen werden verkozen, werden die steeds voorgesteld in badpak.

Van kamermeid tot directrice

De meeste vrouwen waren waarschijnlijk in het hotelwezen tewerkgesteld. Ze vervulden alle mogelijk denkbare functies, van de basis tot aan de top. Op het directieniveau was Marie Hoste, geboren in 1836, in Blankenberge een mooi voorbeeld.⁵ Haar schoonmoeder, Cecilia Wybouw, was gehuwd met Josephus De Vos. Zij begon op bescheiden wijze in de horeca met de bereiding van visgerechten en bouwde zo een Brugs clientèle op. Vóór de aanleg van de spoorlijn Brugge-Blankenberge in 1864 organiseerde de familie De Vos zelfs een koetsverbinding voor haar Brugse klanten. Dat voorzichtig begin groeide uit tot het Hôtel de Bruges. Na haar huwelijk met Pieter De Vos baatte Marie het hotel uit. Dat deed ze maar liefst 54 jaar. Het was een seizoensgebonden activiteit, van juni tot september. Op jaarbasis werden er vijf- tot zesduizend logeernachten geregistreerd. Later huwde ze een tweede keer, met Adolphe D'Hondt, een andere telg van een hoteliergeslacht. Na diens overlijden bleef ze zijn naam verder vermelden als uitbater.

Marie Hoste kreeg verschillende kinderen, die op hun beurt een carrière in de horeca uitbouwden. Antoinette De Vos stond als ongehuwde vrouw haar moeder bij in de verdere uitbouw van Hôtel de Bruges. Marie De Vos trouwde met Louis Van Bunnan en baatte samen met hem het Grand Hôtel in Knokke uit. Hun halfbroer Gustave D'Hondt bouwde tijdens het interbellum een hotelimperium uit, dat door de economische crisis in 1932 roemloos ten onder ging.

Aan de Westkust werd Eugenie Baelden, echtgenote van brouwer-mouter Polydoor Terlinck, beschouwd als 'la mère de La Panne'. Ze zette als een van de eersten vanuit Veurne de stap naar de zee.⁶ Volgens sommigen was er in het katholieke Veurne weinig plaats voor liberaal denkende ondernemers. Om de afzet van het Terlinckbier te vergroten, besliste het koppel Terlinck-Baelden daarom om in 1893 een filiaal aan zee te openen. Het was een bescheiden houten barak waar de eerste toeristen – voornamelijk kunstschilders – in terechtkonden. Net als de familie De Vos organiseerde ook Eugenie tot 1901 een koetsverbinding voor toeristen, van en naar het station van Adinkerke. Na een tijd verving een vaste constructie de oude barak. Die werd overgebracht naar Koksijde en kreeg er een tweede leven onder de naam Chalet des Bains, een zaak die de kinderen van Eugenie en Polydoor uitbaatten.

Tijdens de Eerste Wereldoorlog was De Panne onbezet Belgisch grondgebied en sprak mevrouw Terlinck meermaals met koningin Elisabeth. Toen na de Eerste Wereldoorlog de elektrische tramlijn naar de westkust werd doorgetrokken, mocht mevrouw Terlinck het hoge gezelschap verwelkomen.⁷ Er vond een receptie plaats in het hotel Terlinck in Koksijde. In het gezelschap bevond zich ook dhr. De Cuyper, de voorzitter van het Koninklijk Werk IBIS, een school voor matrozen. Mevrouw Terlinck selecteerde voor die school de kandidaten van De Panne, een opdracht die koningin Elisabeth haar zelf had toevertrouwd.

In Westende bestuurde juffrouw Marie Doize het kort voor 1900 nieuw gebouwde Westend'Hôtel. Ze baatte het samen met haar zus en schoonbroer Charles Gabriel uit. Het hotel trok heel wat prominenten aan. Emile Verhaeren was er dikwijls te gast en sprak vol lof over de Doizes. Kroonprins Albert en zijn echtgenote Elisabeth overnachtten er in 1903. De directrice trok bijna uitsluitend vrouwelijk personeel aan. Over het hotel stond in een publiciteitsbrochure: 'tout le personnel prestant contact avec les clients y est féminin, composé de jeunes filles alertes et souriantes'.⁸ Die vrouwelijke personeelsleden staan ook op prentbriefkaarten: ze worden opgevoerd als kwaliteitsmerk voor het hotel. Na de Eerste Wereldoorlog verdween het vrouwelijk overwicht bij het personeel. Uit het personeelsbestand van 1934, dat werd opgelijst met het oog op een overname, bleek dat maar 33 van de 81 personeelsleden vrouwen waren.⁹ Op twee uitzonderingen na werden ze zeker niet het best betaald. Adèle Bauret uit Koksijde verdiende als gouvernante 3800 frank voor het vier maanden durende seizoen. Martha Raes uit Zaffelare kreeg als beheerder van de wijnkelder 3200 frank voor dezelfde periode. Dat is nog steeds een flink stuk minder dan de kok, die meer dan 10.000 frank ontving of de directeur, die 6550

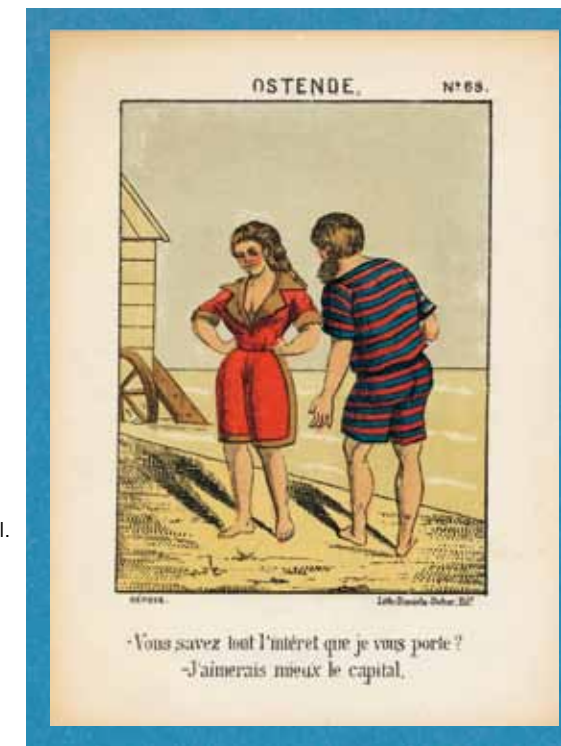
De keuken van de horecazaak Moeder Siska in Knokke-Het Zoute voor de Eerste Wereldoorlog. De imposante uitbaatster staat naast de Leuvense stoof, omringd door haar overwegend vrouwelijk personeel. (collectie M. Constandt-Bloes)

Frank kreeg. De andere vrouwen werden heel wat minder betaald. De werknemers woonden waarschijnlijk allemaal in. Ze kwamen uit de onmiddellijke buurt van Westende, Lombardsijde en Nieuwpoort of uit de omgeving van Brussel. De eerste thuisadressen lagen in Jumet, Doornik en Thulin. De badplaats Westende had een lange traditie van Italiaans hotelpersoneel, maar in tegenstelling tot hun mannelijke collega's kwam niemand van de vrouwen uit het buitenland.

Van zakenvrouw en monitrice tot strijkster en winkelfrouw

Het prototype van een ondernemende vrouw was ongetwijfeld moeder Siska, alias Francisca Fincent (1842-1918). Ze was in het Zoute gekend voor haar typische wafels.¹⁰ Ze huwde driemaal en had heel wat kinderen die later het familiebedrijf verderzetten. In tegenstelling tot andere ondernemers zijn er van haar meerdere afbeeldingen op prentbriefkaart. Ze schuwde de publiciteit rond haar eigen persoon bewust niet. Dat blijkt trouwens al uit de keuze voor de naam van de zaak, die expliciet verwees naar haar en niet naar haar man.

In de immobiëlesector vonden we in Middelkerke een vrouwelijke ondernemer: Françoise Florentina Courcier, beter gekend als mevrouw A. Soetens.¹¹ Ze werd geboren in Templemars in Noord-Frankrijk op 15 augustus 1844 en huwde in 1864 met verzekeringsmakelaar Auguste Soetens. Ze kregen minstens vijf kinderen, van

Verleidingstafereel van Edouard Daniels-Dubar. Hij tekende in het album *Souvenir des Bains d'Ostende* van omstreeks 1860 heel wat genummerde spotprenten over het Oostendse badritueel. In die reeks wordt vaak verwezen naar het erotische spanningsveld tussen de mannelijke en vrouwelijke toeristen. (collectie M. Constandt-Bloes)

wie er twee op vrij jonge leeftijd overleden. In 1891 kwam het gezin naar Middelkerke en ging het aan de zeedijk een horecazaak, La Siesta, uitbaten. Het echtpaar was ook agent bij de Crédit Foncier de Belgique, een financiële instelling, en stichtte in 1891 een immobiëlekantoor, een van de oudste van Middelkerke. Op 3 oktober 1900 huwde dochter Rose Emilie Soetens met de Duitser Paul Doss. Zij openden in Nieuwpoort een filiaal van het ouderlijk bedrijf onder de naam M. Doss-Soetens.

Op 16 juli 1903 overleed Auguste Soetens. Zijn weduwe besliste om de zaken alleen verder te zetten, onder de naam van haar overleden man. Ze gaf een wervende brochure met stadsplan uit, waarin ze reclame maakte voor haar drie ondernemingen. Na de Eerste Wereldoorlog zette mevrouw Soetens zich als ondervoorzitter ten volle in voor de Société Coöperative Middelkerke Reconstruction, die in 1919 werd opgericht onder voorzitter Prosper Poulet, toenmalig minister van Spoorwegen, Posterijen en Telegrafie. De coöperatie verenigde al wie oorlogsschade had geleden. Mevrouw Soetens behartigde als expert ter zake hun belangen. Eveneens onder auspiciën van, Prosper Poulet werd in 1924 de Ligue des Intérêts Matériels de Middelkerke opgericht. Mevrouw Soetens was erelid, ze had dus een goede zakelijke relatie met minister Poulet. Na haar overlijden op 17 september 1926 werd haar zakenkantoor stopgezet.

Ook de kindhomes of vakantiekolonies die in vrijwel elke badplaats voorkwamen, kunnen als toeristische initiatieven beschouwd worden. Ze brachten vakantie aan zee binnen het bereik van de minder gegoede jeugd. Het aandeel van de vrouw bin-

Jobstudente Christiane Cools aan het werk in het houten verkoopkantoor van Photo Hall op het Sint-Laureinsstrand van Westende. (collectie E. Viaene)

nen die sector was groter dan dat van mannen. Het begon al bij de zeehospitaal, de voorlopers van de kolonies. In dat van Middelkerke waren de vrouwelijke werknemers zeker in de meerderheid.¹² Er was zelfs een vrouwelijke arts, dr. Paule Fassin, die daar haar man leerde kennen, ook een dokter. Beide artsen verlieten na hun huwelijk het zeehospitaal. Andere kinderhomes hadden ook overwegend vrouwelijk personeel, tot zelfs een vrouwelijke directrice. Ons Rustoord in Westende, opgericht in 1933, had drie opeenvolgende vrouwelijke bestuurders, van wie Godelieve Teerlynck de bekendste was.¹³ Zij bleef, zoals de meeste personeelsleden, ongehuwd. Eenmaal gehuwd verlieten de dames het werkveld. Er waren ook homes die volledig in handen waren van kloosterzusters, zoals bijvoorbeeld Ster der Zee in Koksijde.

De wasserij had een belangrijke rol in de hoteluitbating. In blekerij Nachtegale in Uitkerke, bij Blankenberge, deden de vrouwen van de familie voor de Eerste Wereldoorlog de was voor de grote hotels.¹⁴ Ook in de kustbazaars, de typische winkel aan zee waar je zowat alles kon krijgen, werden dames ingeschakeld. Daarnaast werkten er ook vrouwen bij Photo Hall, een strandfotografiebedrijf met meerdere filialen aan de Belgische kust. Christiane Cools werkte als jobstudent voor Photo Hall aan het Sint-Laureinsstrand van Westende. Ze getuigt zelf over die periode: 'In 1963 startte ik als tweede verkoopster in Middelkerke met als hoofdverkoopster

Viviane Pape-Dierendonck. Het vergoedingssysteem bij Photo Hall was enkel op procenten van de verkoop gebaseerd, zonder enige vaste vergoeding. In 1964 stapte mijn broer op aan het Sint-Laureinsstrand (in Westende) en nam ik zijn job over. Dat was echt een toffe vakantiejob met zelfstandigheid en heel veel variatie. Meestal bleef ik in de voormiddag in de cabine voor de verkoop en in de namiddag deed ik dan een rondje op het strand om foto's te maken. [...] Het Sint-Laureinsstrand was een aangenaam familiestrand met heel veel jaarlijks terugkerende klanten die voor een groot gedeelte logeerden in het toenmalige Zon en Zee. Ook op het strand van de nabijgelegen camping ging ik langs. Zo had ik in de camping Cosmopolite een vaste klant, een vrouw die ik in de loop van de laatste drie jaar met heel veel verschillende mannen fotografeerde. Alleen in het weekend vroeg ze me om haar als onbekende te beschouwen want toen was haar wettige echtgenoot er. In augustus moest ik dan toch een familiefoto nemen met man en twee kinderen.'¹⁵

De vrouw aan onze kust had dus vele gezichten ...

1. Marc CONSTANT, Figurant in het toeristisch gebeuren: van orgelspelers en dienstboden in Middelkerke. In: *Graningate*, (1996)63, pp. 3-12.
2. Over de Belgische kustaffiches verschenen twee standaardwerken waarin alle gekende affiches opgelijst staan: Marie-Laurence BERNARD & Roland FLORIZOONE, *Affiches van de Belgische kust 1890-1950*, Brugge: Van de Wiele, 1992 en Karl SCHEERLINCK, *Affichekunst aan zee 1887-1970. Een eeuw Belgische kustaffiches*, Brugge: Van de Wiele, 2003.
3. Zie: P. VANDENABEELE, De Oostendse humor: Edoaurd Dubar. In: Patrick FLORIZOONE, *James Ensor. De baden van Oostende*, Gent: Snoeck-Ducaju, 1996, pp. 134-141.
4. A qui le titre de miss Belgium 1934? In: *Mon Copain*, 7(1934)35 (speciale editie).
5. Zie onder andere de memoires van Antoinette de Vos die door de familie in een beperkte oplage in het Nederlands werden verspreid onder de titel *Souvenirs*. Zie ook: Alberta VAN ASBROECK, *Leven, lust, leed van vrouwen in de Belle Epoque*, Blankenberge: Vriendenkring Stadsgidsen, 2011.
6. Marc CONSTANT, De hotels aan de Belgische kust. In: *Te kust en te kuur. Badplaatsen en kuuroorden in België, 16-20ste eeuw*, Brussel: ASLK, 1987, pp. 110-119; A. Terlinck, De hotels Terlinck in De Panne en Koksijde: het werk van een vrouw. In: *De Panne leeft*, 25(1999)4, pp. 18-23.
7. F.C., Nos reportages: Le premier voyage. In: *Le Carillon*, 13/07/1926.
8. Publiciteitsbrochure *Le Westend'Hôtel/Grand Hôtel de Westende*, Brussel, p. 10.
9. Gemeentearchief Middelkerke, Archief Société, Dossiers met betrekking tot Jean Demoulière, Personel Westend'Hôtel, saison 1934.
10. Irène DE VOS, *Marie Siska. De geschiedenis van het befaamde wafelhuis van België*, Roeselare: Roularta, 1999.
11. Marc CONSTANT, Mevrouw Soetens: een vrouwelijke ondernemer in Middelkerke. In: *Graningate*, (2008)112, pp. 1-5.
12. Marc CONSTANT, Dokter Paule Foucart-Fassin: de eerste vrouwelijke arts in Middelkerke. In: *Graningate*, (2008)110, pp. 18-20.
13. Marc CONSTANT, Ons Rustoord in Westende. In: *Graningate*, (2008)110, pp. 27-32.
14. Volgens gegevens op een prentbriefkaart met de zusters Nachtegale in beeld.
15. Getuigenis van Christiane Cools uit Middelkerke, ter gelegenheid van de Photo Hall-tentoonstelling in Middelkerke in 2011.

‘Vraag niet waarom ik heenga’

Vakantiekolonie in exile

In april 1940 vertrok de 16-jarige Georgette De Turcq uit Geraardsbergen voor drie maanden naar het preventorium van Heist-aan-Zee. Pas vijf jaar later zag ze haar ouders en broer terug, ze was toen net 22. Naar aanleiding van het project We zijn goed aangekomen! Vakantiekolonies aan de Belgische kust [1887-1980], toonde haar zoon André De Clercq ons een bundeltje documenten. Een notitieboekje, een dertigtal brieven, een tiental foto's, 14 postkaarten, enkele wenskaarten en officiële documenten maken het mogelijk die bijzondere periode uit het leven van Georgette te reconstrueren.¹

Georgette werd op 23 mei 1923 in Geraardsbergen geboren. Vader Gustaaf werkte voor de spoorweg. Moeder Marguerite vulde luciferdoosjes bij het Zweedse bedrijf Union Allumettiëre. Toen ze 15 jaar was, liep Georgette pleuritis op. In de vorige eeuw werd ‘waterfleurus’, zoals de ziekte in de volksmond werd genoemd, ook wel als een eufemisme voor tuberculose gebruikt. Antibiotica waren nog niet beschikbaar en het enige wat eraan gedaan kon worden, was voorkomen dat de besmette personen de ziekte verder gingen ontwikkelen. Daarom besloot Emile Vandervelde, minister van Volksgezondheid, in 1936 de steun aan tuberculosepatiënten uit te breiden tot pretuberculeuze kinderen en jongeren tussen 6 en 21 jaar.² Vader en moeder De Turcq maakten in 1940 van die mogelijkheid gebruik en zonden Georgette naar het Huis der Mutualisten in Heist-aan-Zee, het preventorium van de tuberculosekas van het Nationaal Verbond der Federaties van Syndikale en Socialistische Mutualiteiten. Het preventorium was het voormalige Grand Hôtel du Phare dat in 1923, met de steun van de socialistische verzekeringsmaatschappij Prévoyance Sociale, was omgebouwd tot een goed uitgeruste instelling.

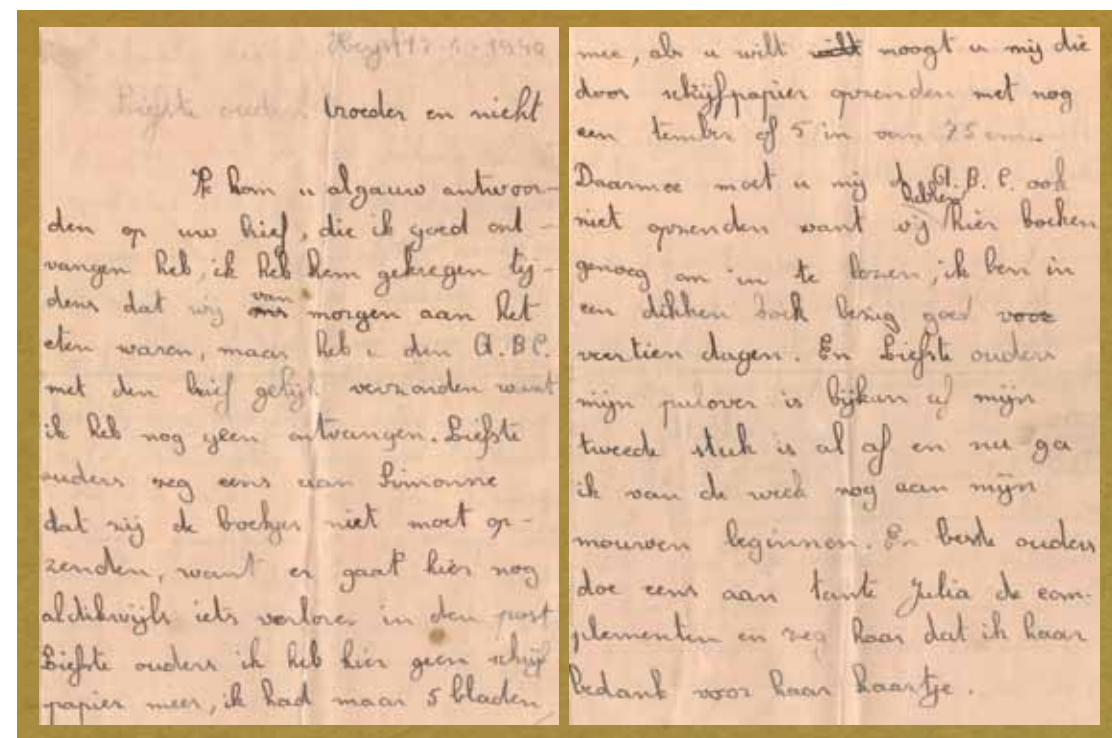
◀ Georgette De Turcq in 1945. (collectie André De Clercq)

In haar eerste brief naar huis schreef Georgette dat ze al 41 kilo woog en op 8 dagen tijd 750 gram was aangekomen. Als ze niet voldoende was bijgekomen, moest ze 's avonds pap eten. Elke morgen dronk ze twee tassen melk bij haar boterhammen. Haar ouders stuurden haar geliefde magazine *ABC* op. Dat geïllustreerde socialistisch weekblad bracht een mix van internationaal societynieuws, feuilletons en lokale gebeurtenissen. Ondanks de crisis en de redelijk hoge verkoopprijs (1,25 frank), was het blad heel populair.³ In het preventorium ontdekte Georgette de bibliotheek. Daarop liet ze haar ouders weten dat ze de *ABC* niet langer nodig had. Ze breidde er ook een pullover, dus kreeg ze er waarschijnlijk handwerkles.⁴ Of ze er verder nog onderwijs volgde, is gezien haar leeftijd niet zeker. In principe kregen schoolgaande kinderen tijdens hun verblijf van drie maanden zo veel mogelijk openluchtles van gediplomeerde leerkrachten uit het officiële onderwijs.

Op 10 mei 1940 viel het Duitse leger België binnen. Diezelfde dag nog verspreidde Arthur Jauniaux, voorzitter van de socialistische mutualiteit, de mededeling dat ondanks de oorlogsgebeurtenissen de preventoria van Heist-aan-Zee, Koksijde, Klemskerke en Astene openbleven. De kostgangers zouden er de beste zorgen blijven krijgen. Als ouders hun kind toch wilden ophalen, moesten ze zich met de brief van Jauniaux melden bij het bestuur van het preventorium.⁵

Het tweede briefje dat Georgette van haar ouders ontving, was een kort berichtje in potlood. Ze wilden haar komen ophalen, maar de vele vluchtelingen op de weg bemoeilijkten dat. De Belgische regering had immers geen rekening gehouden met een snel op gang gekomen volksverhuizing: een kwart van de bevolking vluchtte richting kust, Frankrijk en Engeland. Bovendien dropten Duitse vliegtuigen vanaf de eerste oorlogsdag bommen op Geraardsbergen.⁶ Georgette slaagde er niet in iemand te vinden die haar kon meenemen naar huis of tot in Gent of Denderleeuw, waar haar vader haar kon ophalen. Op zaterdag 11 mei stuurde ze voor moederdag een kaartje met een zelfgetekende vaas met bloemen. Die nacht moesten de kinderen zesmaal de kelder in na een bomalarm. De daaropvolgende nachten sliepen ze op matrassen in de kelder. Op maandag 13 mei zat Georgette te zonnen op het terras toen plots haar zetel begon te schudden. Een petroleumschip was nabij de kust op een mijn gelopen. Ondertussen waren er in het preventorium nog maar twaalf meisjes, één begeleidster, Jeanne, en mevrouw Bogaert, de bestuurster.⁷

Op donderdag 16 mei werden de overblijvende kinderen naar het salon geroepen. Ze kregen er te horen dat ze hun koffers moesten pakken om nog diezelfde avond te vertrekken naar Koksijde. 's Zondags reisden ze verder naar Duinkerke, waar ze in de kelder van het Institut Notre Dame de Dunes sliepen. Op dinsdag begaven ze zich via Calais naar Boulogne en overnachtten in een 'abri' of wachthuisje. De volgende dag werden ze terug naar Calais gebracht. De Franse militaire overheid zette hen daar op de boot naar Engeland. 's Anderendaags was Georgette jarig. Ze had al in geen twee dagen brood gezien. Op vrijdag 24 mei voeren ze Southampton binnen. De kinderen kregen er een pakje met etenswaren en een halve liter melk, maar mochten nog niet aan land. Eerst moesten ze ingeschreven en onderzocht

Brief van Georgette aan haar ouders, broer en nicht, 12 april 1940. (collectie André De Clercq)

worden. Een dag later ging het groepje aan wal en vertrok het meteen naar Londen. Daar werden ze opgevangen door enkele vrouwen die hen vergezelden naar hun verblijfplaats, de Empire Pool, de huidige Wembley Arena. Daar konden ze zich wassen en kregen ze soep met boterhammen. Daarna moesten ze nog een keer op doktersbezoek. Op maandag 3 juni werden de Belgische vluchtelingen ondergebracht bij de zusters van de rooms-katholieke congregatie Our Lady of the Cenacle in Hampstead, een buitenwijk van Londen.⁸ Het klooster werd vermoedelijk ingeschakeld door het Foster Parents Plan for War Children, een organisatie die zich tijdens de Tweede Wereldoorlog over *displaced children* uit heel Europa ontfermde. De kinderen verbleven er de hele oorlogsperiode.⁹

Pas op 21 september 1940 kon Gabrielle D'Ieteren, toezichtster van de kolonies van de socialistische mutualiteit, aan vader en moeder De Turcq melden dat hun dochter waarschijnlijk in Engeland verbleef. Een Belgisch militair had de meisjes gezien op de overtocht Calais-Southampton en signaleerde dat aan de mutualiteit die ondertussen 'langs verschillende organismen om' naar Engeland had geschreven in de hoop meer nieuws over hen te vernemen. Op 29 november bevestigde Gabrielle D'Ieteren aan de ouders dat Georgette in Engeland was. Bovendien had de bestuurster van het

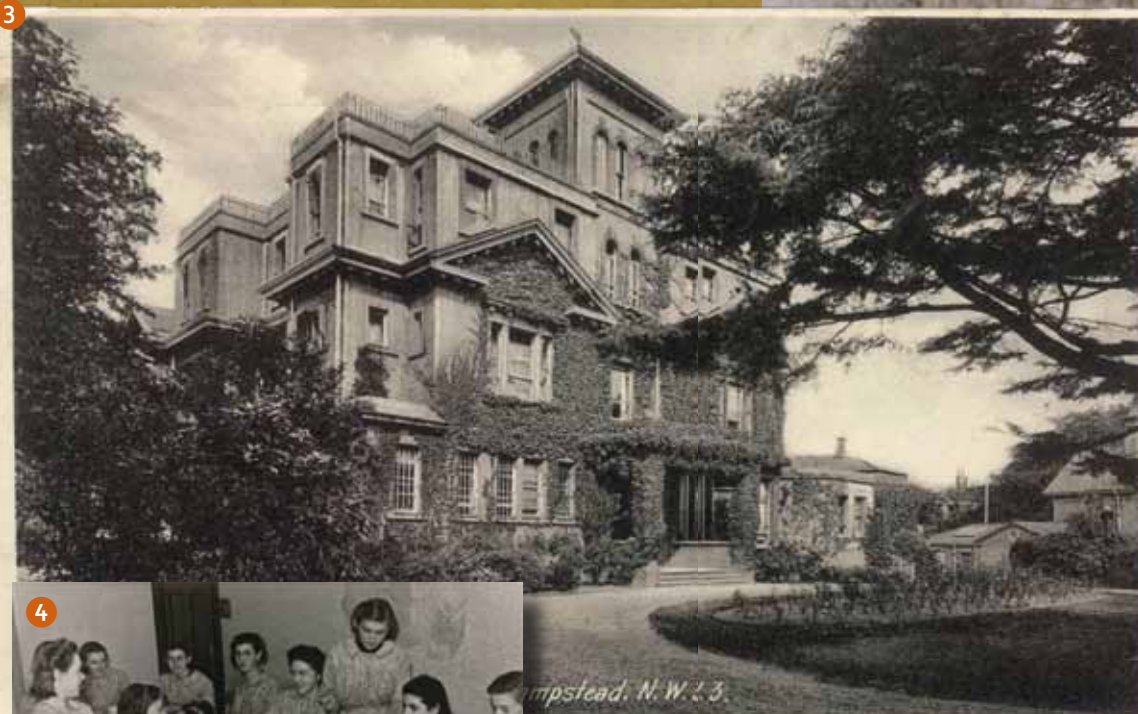
1

2

3

4

5

6

1. Heist-aan-Zee, 12 april 1940.
Georgette zit uiterst links op de eerste rij. (collectie André De Clercq)

2. Wembley, 28 mei 1940. Georgette is de tweede van links op de tweede rij. (collectie André De Clercq)

3. Het klooster van Our Lady of the Cenacle in Hampstead. (collectie André De Clercq)

4. In de keuken in Hampstead. Georgette zit aan de kop van de tafel (tweede van links). Titine zit uiterst rechts met boterham. (collectie André De Clercq)

5. Georgette bij haar terugkeer met vader, moeder en broer Victor, 1945. (collectie André De Clercq)

6. Trouwfoto van Georgette en Victor. (collectie André De Clercq)

groepje kinderen, mevrouw Bogaert, twee brieven aan haar familie geschreven met het bericht dat zij en de kinderen in goede gezondheid verkeerden en in een mooie omgeving verbleven. Het gezelschap was intussen uitgebreid met twee begeleidsters: Lauritha en Judith. Op een kerstkaartje schreef Georgette in 1940 dat ze hoopte het jaar erop samen met haar familie nieuwjaar te kunnen vieren.

Negen maanden later liet het ziekenfonds haar ouders weten dat het Internationale Rode Kruis stappen had ondernomen om vluchtelingen uit Engeland te repatriëren. Bij de brief zaten twee blanco formulieren. Vader De Turcq moest die invullen en ondertekenen. Zo gaf hij de organisatie Solidariteit een volmacht om Georgette naar België terug te brengen. Het Internationale Rode Kruis organiseerde de repatriëring. Door de brief te ondertekenen droeg de organisatie wel geen verantwoordelijkheid voor de reis. Het ziekenfonds waarschuwde de ouders nog dat de repatriëring lang kon duren ...¹⁰ Zo vierde Georgette ook haar 19e verjaardag in Hampstead, in 1942. Ondertussen was haar familie verhuisd naar Haine-Saint-Pierre in Henegouwen, een belangrijk spoorwegknooppunt, zowel door het aantal pendelaars als door de gespecialiseerde spoorwegindustrie. Wellicht was vader Gustaaf door zijn werk bij de spoorweg naar daar gedetacheerd.¹¹ Vader liet weten dat broer Victor inmiddels getrouwd was: 'Al acht maanden met Simonne en [hij] heeft een dikke zoon, hij heet Gustaafken.'¹²

Georgette had het evenwel naar haar zin in Engeland: ze volgde er aan de Belgische Technische School in Hammersmith de vakken snijleer, mouleren, draperen, bedrijfsleer, rekenkunde, tekenen, kunstgeschiedenis, Nederlands, Frans en Engels en werd regelmatig uitgenodigd op tea party's. Vanzelfsprekend miste ze haar familie en verlangde ze ernaar haar neefje te zien. Maar er was nog een groter gemis. In de periode voor haar vertrek naar zee had Georgette Victor De Clercq leren kennen. Net als zij, vergezelde hij zijn moeder op de wekelijkse 'koffieklets' die om de beurt bij een vulster van de 'stekskesfabriek' werd gehouden. In haar notitieboek had ze dit liedje genoteerd:

'Vraag niet waarom ik heenga	Vraag niet waarom
Het lied is uit	Vraag niet waarom ik ween
Dat gij mij hebt gezongen	Vraag niet waarom
De laatste klank,	
Die maakte mij zoo bang	Straks kan ik het je zeggen
Een schril akkoord	Ik heb je lief
Is in mijn hart gedrongen	Het schoonste in het leven
Het lied had immers kunnen zijn	Wou ik je geven
Is in wanhopig droevig geluid	Vraag niet waarom ik heenga
Het lied is uit	Vraag niet waarom ik weene
Vraag niet waarom ik heenga	Straks gaan wij van elkander
	Morgen kies je een ander
	Dan zult jij niet meer vragen waarom'

Het is geschreven door Kees Pruis, een Nederlands cabaretier en VARA-socialist die heel populair was tijdens het interbellum. Pruis was bij ons vooral bekend vanwege zijn *Populaire feestmars* ('en dat we toffe jongens zijn dat willen we weten').¹³

Op 28 december 1944 schreef Georgette een brief aan Victor. Ze kreeg volgend antwoord van zijn broer Emile: 'Blijf maar eerlijk en trouw aan je jeugdliefde dat is alles wat wij U vragen. Victor heeft al zijn hoop en betrouwen in U gestelt en wij wenschen niets liever dan U beiden vereenigt en gelukkig te zien. Victor wacht even angstvallig op het wederzien dan U en het laatste nieuws van hem is dat hij gezond is en hoop heeft U in 't kort aan zijn hart te drukken. Dus langs beide kanten trouw blijven om later een gelukkig paartje te zijn. Veel geluk in Uw studies Georgette en kom maar gauw naar huis.'¹⁴ Victor was om de werkloosheid te ontvluchten naar Duitsland getrokken en werkte er als arbeidsvrijwilliger in een bakkerij.

Nog in december 1944 verhuisden haar ouders omwille van de bombardementen, maar ze bleven in de buurt, in Fayt-lez-Manage. Ook Georgettes broer Victor werkte toen voor de spoorwegen, in Haine-Saint-Pierre, net als zijn vader. Eerst bij de *wagon secours et d'entretien*, de pechdienst van de spoorwegen, daarna in hetzelfde atelier als zijn vader. In september 1943 werd de klas van 1920, waartoe Victor behoorde, opgeëist om in Duitsland te gaan werken. Hij weigerde en dook drie maanden onder bij Theophile Baeyens in Forchies-La-Marche.¹⁵ De twee werden vrienden en toen Theophile in februari 1945 met het Belgisch leger in Londen was, ging hij er Georgette bezoeken. Hij toonde haar daar foto's van haar familie.¹⁶ Ze kon hem enkele pakjes meegeven, onder meer een zelfgemaakt blauw broekje en bloesje voor Gustaafken. Ze gebruikte haar rantsoenzegels om stof te kopen.¹⁷

Pas een jaar na de feiten meldden haar ouders dat het huis van Victor op 15 maart 1944 helemaal platgebombardeerd was. Victor, Simonne en Gustaafken hadden geen kledij of inboedel meer. Gelukkig waren ze ongedeerd, want ze waren dat ogenblik op bezoek bij vader en moeder De Turcq om er moeders verjaardag te vieren. Al in 1945 werd het jonge gezin, dat inmiddels een tweede zoontje had, Achille, door de Bond der Geteisterden schadeloos gesteld.¹⁸

Het duurde nog tot 16 juni 1945 eer het commissariaat voor repatriëring van de Belgische regering in Groot-Brittannië een laissez passer voor Georgette had uitgevaardigd. Vanaf maart 1945 werd de correspondentie opgedreven. Iedereen hoopte haar vlug terug te zien. Mama vroeg haar om nieuwe schoenen voor zichzelf te kopen, want zij had intussen Georgettes mooie schoenen versleten en in België was schoeisel moeilijk te vinden.¹⁹ Haar kamer was al gereed voor haar thuiskomst en de radio, die al drie jaar stuk was, was voor die gelegenheid gerepareerd. Terloops vermeldde haar ouders nog dat er een gezin bij hen inwoonde.²⁰ Vriendin Madeleine maakte haar warm om bij haar thuiskomst met Engelse soldaten te gaan dansen in de Plaza.²¹ En haar schoonzus meldde in juni 1945 nog dat iedereen haar wilde afhalen. Ze waren met zo velen dat ze daarvoor een trein voor hen alleen zouden nodig hebben.²²

Het 'Engelse' diploma van Georgette. (collectie André De Clercq)

Na haar terugkeer in België woonde Georgette nog een jaartje bij haar ouders. Op 24 augustus 1946 trouwde ze met Victor en het koppel ging in Geraardsbergen wonen. In 1948 werd hun enige kind geboren, André. Victor werkte in de steengroeven in Lessines. Ondanks haar voor die tijd uitzonderlijke taalkennis, besloot Georgette naaister te worden, de stiel die ze in Engeland had geleerd. Ze hing het diploma in haar keuken zodat iedereen kon zien dat ze met grote onderscheiding een 'Engels' diploma had behaald en ze kon vertellen over haar belevenissen tijdens de oorlog. Haar hele verdere leven hield ze contact met haar lotgenoten en ging ze met hen regelmatig op uitstap. Vooral met Titine uit Luik en Gerarda uit Brugge had ze een bijna familiale band. Georgette overleed op 17 mei 1993.

- 1 André De Clercq wilde de documenten graag houden als aandenken aan zijn moeder. Amsab-ISG digitaliseerde ze en bewaart ze in het elektronisch archief.
- 2 Martine VERMANDERE, *We zijn goed aangekomen! Vakantiekolonies aan de Belgische kust [1887-1980]*, Brussel/Gent: ASP Editions/Amsab-ISG, 2010, pp. 19, 76.
- 3 Bert BOECKX, *Inventaris van het archief van sv Ontwikkeling & Excelsior nv uitgeverij en drukkerij van het dagblad Volksgazet*, Gent: AMSAB, 1999, p. IX.
- 4 Brief van Georgette aan haar ouders, Heist-aan-Zee, 12/04/1940; Brief van Victor aan Georgette, Val Saint-Lambert, 17/04/1940.
- 5 Brief van Arthur Jauniaux aan Kameraad De Tonck, 10/05/1940.
- 6 Marc VAN TRIMPONT, *Losse terugblikken op Geraardsbergen tijdens de ongeluksjaren 1940-1945. Een bijdrage tot de geschiedenis van Geraardsbergen in de 2de Wereldoorlog*, Geraardsbergen: Geschied- en Heemkundige Kring Gerardimontium, 2004, pp. 23-24.
- 7 Brief van Georgette aan haar ouders, Heist-aan-Zee, 14/05/1940.
- 8 Notitieboekje van Georgette waarin ze de gebeurtenissen in mei 1940 heeft opgetekend.
- 9 Brief van Gabrielle D'Ieteren namens het Nationaal Verbond der Federaties van Syndikale en Socialistische Mutualiteiten van België, Brussel, 21/09/1940; Brief van I.S. Mason van Foster Parents Plan for War Children aan Georgette, [Londen], 05/09/1945. Mevrouw Bogaert, de bestuurster van het groepje kinderen, werkte na de oorlog nog voor die organisatie, cf. brief van mevrouw Bogaert aan Georgette, 15/12/1947.
- 10 Brief van vzw Solidariteit (zelfde adres als het Nationaal Verbond der Federaties van Syndikale en Socialistische Mutualiteiten van België), Brussel, 16/09/1941.
- 11 Zie: <http://www.kuleuven.be/VFT/Excursies/Borinage/excursies/nijverheid/haine/haine.htm>, laatst geraadpleegd op 08/02/2012.
- 12 Brief van ouders aan Georgette, Haine-Saint-Pierre, 15/05/1942.
- 13 Zie: <http://www.luisterrijk.nl/luisterboek/1545/kees-pruis>, laatst geraadpleegd op 08/02/2012.
- 14 Kaartje van Emile De Clercq aan Georgette, Geraardsbergen, 10/01/1945.
- 15 Marc VAN TRIMPONT, *Losse terugblikken [...]*, p. 25; Brief van schoonzus Simonne aan Georgette, Fayt-lez-Manage, 02/03/1945; Brieven van ouders aan Georgette, Fayt-lez-Manage, 18/03 en 31/03/1945.
- 16 Brief van ouders aan Georgette, Fayt-lez-Manage, 20/02/1945.
- 17 Brief van schoonzus Simonne aan Georgette, Fayt-lez-Manage, 03/06/1945.
- 18 Brieven van ouders aan Georgette, Fayt-lez-Manage, 18/02 en 07/04/1945.
- 19 Brief van ouders aan Georgette, Fayt-lez-Manage, 03/03/1945.
- 20 Brieven van ouders aan Georgette, Fayt-lez-Manage, 18/03, 05/04 en 28/04/1945.
- 21 Brief van Madeleine aan Georgette, 08/04/1945.
- 22 Brief van schoonzus Simonne aan Georgette, Fayt-lez-Manage, 03/06/1945.

Het hoeft niet altijd de Tour of de Vuelta te zijn

Een fotoreportage van de Vredeskoers

Jan Veelo, kunstenaar en verantwoordelijke voor de prepress bij De Rode Vaan, bezorgde ons heel wat archief- en bibliotheekmateriaal, voornamelijk over de provobeweging, het communisme en het anarchisme. Hij bewaarde affiches van het Feest van de Rode Vaan, van de eerste verkiezingen in Portugal na de Anjerrevolutie en van de Europese communistische beweging, waarvoor hij zelf de ontwerpen maakte. Daarnaast verzamelde hij archiefmateriaal over de Eerste Wereldoorlog en de sluikpers uit de Tweede Wereldoorlog. In zijn collectie deden we deze vondst: een prachtige reeks foto's van de Friedensfahrt of Vredeskoers.

In 1948 organiseerden Tsjecho-Slowakije en Polen voor het eerst de Vredeskoers, een langeafstandswedstrijd voor amateurwielrenners. Het officiële opzet van de wedstrijd was om de vrede en de internationale verstandhouding te bevorderen. Ze kreeg de vredesduif als symbool. In tegenstelling tot de wielervedstrijden die we vandaag kennen, koersten de renners in landenploegen. In 1952 sloot Oost-Duitsland zich aan bij de organisatie en werd het parcours uitgebreid. Een jaar later erkende de Internationale Wielervedstrijden de wedstrijd en vier jaar later namen er al ploegen deel uit 24 landen.

De Vredeskoers, of Friedensfahrt, werd een enorm succes. Gedurende de eerste twee weken van mei was het dé belangrijkste gebeurtenis in de organiserende landen. Je hoefde niet meer naar de grote steden om een sportevenement te bekijken, met een beetje geluk passeerde ze voor je deur. Scholen en fabrieken liepen leeg, tractoren stonden stil, kinderen werden op de schouders gehesen, supporters stonden uren op voorhand langs het parcours. Uiteraard draaide ook de propagandamachine op volle toeren. Het evenement was een uitgelezen kans voor de organiserende landen om het zelfvertrouwen terug te winnen en uit te stralen. Oost-Duitse winnaars bijvoorbeeld werden op slag 'modelsocialisten'.

Door de ontwikkelingen in de het voormalige Oostblok vielen de traditionele sponsors vanaf 1990 weg en moest er gezocht worden naar privésponsoring. Dat betekende het einde van de amateurkoers. Het definitieve doek viel in 2006.

Tussen 1948 en 1958 wisselden Praag en Warschau elkaar af als start- en aankomstplaats van de Vredeskoers. Vanaf 1959 kwam daar Berlijn bij. Foto uit de beginjaren van de wielervedstrijd.

- ▶ Aankomst van de achtste etappe in het Ernst Thälmannstadion in Chemnitz (Oost-Duitsland), 1952.
- ▶ Poolse landbouwers onderbreken hun werk op het veld om het peloton toe te juichen, jaren 1950.

- ▶ De Vredeskoers was hét sportevenement van het jaar in de deelnemende Oostbloklanden en bracht telkens een massa supporters op de been, jaren 1950.
- ▶ Poolse staalarbeiders van Stalinogród (Katowice) moedigen de renners aan tijdens de etappe naar Wrocław op 5 mei 1954.

▶ Een sprint bergop naar de finish, jaren 1950.

▶ Boven: De Belg Gustav Verschueren, winnaar van de openingsetappe in en rond Warschau en leider in de tussenstand, voor de start van de derde etappe in Łódź op 2 mei 1952.

Onder: Duits-Pools vriendschapsgebeuren bij de aankomst van de vijfde etappe van Wrocław naar Görlitz op 5 mei 1952.

Een collectie met een bewogen geschiedenis

Archief en bibliotheek van vader Anseele ontsloten

De figuur Edward Anseele spreekt bijna 75 jaar na zijn overlijden nog steeds tot de verbeelding. Hij stond aan de wieg van de socialistische coöperatieve beweging in België, die door de populariteit van groepsaankopen vandaag op een hernieuwde interesse kan rekenen. Anseele behoorde tot de volksmenners die mee het algemeen stemrecht en de achturige werkdag verwezenlijkten en was medeoprichter van de eerste Belgische socialistische partij. Wie ging er echter schuil achter een van de grootste Belgische politici van de vorige eeuw? Zijn archief kan een stukje van de sluier oplichten.

Vader 'Eedje': manager én partijsoldaat

De Gentse socialistische voorman hoeft nog aan weinigen worden voorgesteld. Edward Anseele sr., die vereeuwigd werd met straatnaambordjes in Roubaix, Marausan (Béziers), Haine-Saint-Pierre (La Louvière), Jumet (Charleroi), Quaregnon, Seraing en Gent werd op 25 juni 1856 in die laatste stad geboren. Zijn vader kwam als schoenmaker aan de kost, zijn moeder van Engelse origine werkte als laarzenstikster. In tegenstelling tot de meeste socialisten was hij dan ook niet afkomstig uit de arbeidersklasse, maar uit de lagere (en verarmde) middenklasse.

Anseeles leven lijkt doorspekt met mythes en verhalen. Het begint al bij de kans die hij kreeg om school te lopen, geen evidente zaak voor iemand die in een kinderrijk en arm gezin opgroeide. Het huis van de Anseeles keek langs de achterzijde uit op de woning van de directeur van het atheneum aan de Ottogracht. Omdat Edwards vader tijdens een brand in dat huis een kind van de directeur redde, kon Edward naar de 'lagere stadsschool' en daarna zelfs naar het atheneum. Dat verhaal werd stevast opgerakeld in hagiografische krantenartikels die tijdens zijn politieke loopbaan verschenen, maar wordt tot op vandaag niet door bronnenmateriaal bevestigd. Zekerder is dat de jonge Anseele eerder een middelmatig leerling was, met een voorliefde voor historische en economische vakken. Na zijn vroegtijdig afgebroken

Programmaboekje van een galaviering in 1926 ter ere van de toenmalige minister van Spoorwegen. (Amsab-ISG, Gent)

schoolcarrière volgden de baantjes elkaar snel op. De rusteloze Anseele slaagde er nergens in een betrekking lang vast te houden. Eenmaal liet hij zijn baan zelfs staan om overzee fortuin te gaan zoeken. Hij strandde echter in Londen en keerde al na enkele weken berooid en met hangende pootjes terug naar Gent.

Het eerder eentonige leven van kantoorbediende leek niet voor Anseele weggelegd en hij zocht dus snel naar nieuwe uitdagingen. Aanvankelijk toonde hij onder meer interesse voor de progressieve liberale ideeën, die aansloten bij zijn eigen sociaal-economische achtergrond. Als jongeling kon hij steeds terecht bij de liberale mecenas François Laurent, al trok die zijn handen van hem af na zijn Engelandavontuur. Het is niet onwaarschijnlijk dat de hoogleraar te weten was gekomen dat zijn beschermeling wel eens revolutionaire bijeenkomsten frequenteerde. Een begeisterende uiteenzetting van Paul Verbauwen op een meeting van Gentse internationalisten deed Anseele uiteindelijk voor het socialistische kamp kiezen. Als amper 18-jarige sloot hij zich bij de Socialistische Internationale aan. Vrij snel trad hij op het voorplan, in de eerste plaats bij de reorganisatie van de verschillende internationalistische kernen in het land. Hij werd secretaris van de Gentse afdeling en hielp ongetwijfeld mee bij de organisatie van het Universeel Socialistisch Congres in Gent in 1877, dat kan beschouwd worden als het eindpunt van de strijd tussen anarchisten en sociaaldemocraten binnen de

Internationale, ten voordele van de laatsten. In datzelfde jaar was Anseele ook al secretaris geworden van de Landelijke Raad van de Vlaamse Socialistische Arbeiderspartij (VSAP), die hij zelf mee had opgericht. In de weekends colporteerde hij *De Werker*, een socialistisch weekblad uit Antwerpen. Anseele kon zijn organisatorische talenten ten volle uitspelen binnen de socialistische beweging, die toen langzaamaan vorm kreeg. In 1879 werd hij de eerste secretaris van de Belgische Socialistische Partij (BSP). Die ging zeven jaar later op in de Belgische Werkliedenpartij (BWP). De meningsverschillen tussen de verschillende groepen binnen de partij bleven aanvankelijk te groot. Anseele legde zich daarop toe op de organisatie van de beweging in Gent en omstreken. Er werd een nieuw blad uitgebracht, *De Volkswil*. De pas 21-jarige Anseele was daarvan zowel opsteller, letterzetter als verkoper.

In 1880 stond hij met een aantal oude strijdmakkers uit de Internationale, zoals Edmond Van Beveren, mee aan de wieg van de samenwerkende maatschappij Vooruit. Hij kreeg er in 1884 de directie van toevertrouwd en werd er uiteindelijk zo goed als mee vereenzelvigd. Er werd dan ook wel eens gesproken over het huwelijk van 'vader Anseele' met 'moeder Vooruit'. Vooruit werd de kern van een netwerk van Gentse socialistische verenigingen, zoals ziekenbonden, werklozen- en stakingskassen en politieke en socio-culturele kringen. Vier jaar later na de oprichting van de coöperatie verscheen onder dezelfde naam een nieuw weekblad, waarvan Anseele zowel stichter, redacteur als letterzetter was. Zoals vele socialistische leiders belandde hij voor korte tijd in de gevangenis. Bij de stakingen van 1886 had hij de soldaten oproepen om niet op hun eigen volk te schieten. Hij werd veroordeeld voor 'ophitsing tot ongehoorzaamheid'.

Anseele was zo vergroeid met de beweging dat hij nauwelijks aandacht had voor een persoonlijk leven. Hij huwde pas op latere leeftijd, in 1897 met Marie De Coster, de verantwoordelijke van het naaiatelier van Vooruit. Met haar kreeg hij twee kinderen: Marie en Edward jr., die nog tijdens het leven van z'n vader in diens politieke voetsporen trad.

De Gentenaars, die via hun bloeiende coöperatie ook steun boden aan geestesverwanten elders in het land, kregen bij het ontstaan van de BWP meteen een belangrijke stem in de partij. Omwille van het meervoudig stemrecht voor mannen en het districtenstelsel stelde Anseele zich bij de wetgevende verkiezingen van 1893 kandidaat in Luik. In het geïndustrialiseerde Wallonië had de socialistische partij namelijk voldoende slagkracht om verkozenen te halen. Zo kon de BWP ook een vertegenwoordiger van de Vlaamse socialististen het parlement binnenloodsen. Het prestige dat Anseele intussen zowel in Vlaanderen als Wallonië verworven had, maakte hem de meest geschikte kandidaat. In 1894 werd hij effectief als eerste Vlaams socialistisch parlementslid verkozen. Zijn pioniersrol kan en mag dus niet onderschat worden.

In 1895 werd Anseele in zijn thuisstad verkozen tot gemeenteraadslid. In 1909 werd hij schepen. Hoewel hij bleef zetelen als gemeenteraadslid, weigerde Anseele elke medewerking met het schepencollege dat de Duitse bezetter in 1917 installeerde.

Twee dagen voor de wapenstilstand keerde hij echter terug als schepen en fungeerde daarna enkele weken als waarnemend burgemeester. In die hoedanigheid ontving hij koning Albert toen die zijn blijde intrede in Gent deed. Anseele werd beschouwd als dé man die de geest van de revolutie, die in de naoorlogse dagen ook door ons land waarde, kon bedwingen. Samen met de katholieke eerste minister Gérard Cooreman en de liberaal Paul-Emile Janson en in aanwezigheid van de Spaanse consul-generaal Saura, overtuigde hij de koning tot het Overleg van Loppem, waar het naoorlogse België vorm kreeg.

Anseele, die een jaar eerder nog het voorstel van de Duitsers om president van de republiek België te worden diplomatiek had afgewimpeld, was een belangrijke politieke machtsfactor geworden. In de regering van nationale eenheid die in Loppem werd gevormd, werd hij beloond met de belangrijke portefeuille van Openbare Werken. Hij behield die tot 1921, toen de socialisten de driepartijencoalitie verlieten. In 1925 werd hij in de rooms-rode regeringen-Poullet en -Jaspar I minister van Spoorwegen, Posterijen, Telegrafie en Telefonie (tot 1927), nog hetzelfde jaar aangevuld met Luchtvaart. In 1930 werd hij tot minister van Staat benoemd. Als parlementslid kenmerkte Anseele zich door z'n geanimeerde – zij het zeldzame – tussenkomsten, voornamelijk over industrie, tewerkstelling en openbare werken.

Anseeles grootste verwezenlijkingen lagen echter op het domein van de coöperatie. Hij bouwde Vooruit in een razend tempo uit tot een bloeiend bedrijf met volkshuizen, apotheken, kruidenierswinkels, kleding- en schoenmagazijnen, een kolenhandel, bakkerijen, een cinema- en theaterzaal, een feestlokaal en een hele rist van daar rond circulerende socio-culturele verenigingen. In 1904 stichtte Anseele zelfs een coöperatieve weverij, waarmee Vooruit het terrein van de productie betrad. Het was zijn doel een echte socialistische economie op te bouwen, waarbij het hele proces, van productie tot consumptie, in socialistische handen kwam. Hij stuitte daarbij echter op tegenstand binnen de eigen beweging, en zag zich door de snelheid van de ontwikkeling ook gedwongen een beroep te doen op kapitaal van buiten de beweging. Aangezien de socialistische beweging onvoldoende wist hoe ze fabrieken moest besturen, trok Anseele ook externe bestuurders aan voor zijn netwerk van 'rode fabrieken' (weverijen, spinnerijen, metaalverwerkende fabrieken, maar ook een heuse vissersvloot met bijbehorende verwerkende nijverheid).

Om het geheel te financieren richtte hij de Belgische Bank van de Arbeid op, die tegelijk spaarkas van de beweging en geldschietster voor de industriële activiteiten was. Toen als gevolg van de economische crisis de uitgeschreven aandelen in waarde verminderden en tegelijkertijd de Oostenrijkse regering-Dreyfuss alle socialistische eigendommen en kapitaal nationaliseerden, brak er paniek uit bij de spaarders. Zij vorderden massaal hun spaargeld terug. Dat was echter al geïnvesteerd in de industriële activiteiten. Sommige daarvan waren winstgevend, maar vele ook zwaar verlieslatend. Uiteindelijk ging de Bank van de Arbeid in 1934 failliet en bleven de coöperaties, waaronder Vooruit, met een gigantische schuldenput achter. De bejaarde Anseele trok zich langzaam terug uit de politiek, in 1932 als gemeenteraadslid en in

Kerkem Wansday belofte ik u u schrijft te zijn
overeen mede te delen. Een bloedsomwent heeft niet meer doen
gevoelt dan te overpronkelyk had gewacht. Altes huyt u dat
belofte u op een paar dagen verhoeyng te hoop. dat u my
oet teelt wille. vromschuldigen.

Wat al de nieren slechts onderzoeken in gebieden vindt
er geen gewond is om ernstige coagulatie gebieden ontbreken de
verschijningen die zich in de laatste jaren van de ziekte hebben
voorgevonden. Als resultaat vindt ik dat zij op de de quiescenten
worden van spasmen in de longvaten die zich van de ziekte de ziekte
voordoen, onder de invloed van een toestand of stoornissen in de
ganzentelling. Het bloed is niet aan de walle kant en heeft een
licht de rood onregelmaten. Het electrocardiogram geeft enkele
geringe stoornissen aan (ondrosgelaten) maar is overal perfect
in orde. Mary is wat lui en vertoont wat giteningen. Alles samen
lijkt de afwijkingen gering.

[illegible]

Lany slaps 32 1/2 edere ny ralyty 3/4 cas de ruder up. 1/2
 1/2 edere day de amadek 50/ Cas ciniit am chet de ralyty.
 Kalytye loet schama dact de hieram chourney. 52 Vour edere
 ny ralytye cas dactet. 1/2 poyone yener. 72 Cas lict.
 Slaps jans 1 poyone in ny amon wauron 1 lict 10 capet licty
 rind

Het Oudergeslacht is dat bij het inschrijven van de kinderen bij
 ons niet getuigen of volkmen van deze verscheidenen af te tellen.
 Want ik heb geen ander einde wensch.

May ik juist. dat niet dat het programma behoudt
Verloren jaar hebben wij door een afbreken van de
stijging op onze onderwijsinstellingen. Wij willen
het een op prijs stellen en het dat jaar bij te hebben. Kunnen
wij op zondag 18 maart a.s. rond 6 uur op 4 rekenen. En
May ik 4 als middelen voor een terugkeer van een school
vragen?

My dear friends to say nothing

My ardent

Tong slanders: Puree - von aarolay, jellies.
 Rye - of a comon
 puree von wendelger. andy vic - spinnac - Busselhof
 star - blomholt - der warden.
 Boder - Gony - confidant - fassac haus - verche Garmig.
 70 gr. vleeds (Halle - hy - reind - warthof - krafthof)
 and halbe - Gony - kochzeit - kocht -
 ooders - wenny - 70 gr. (Halle Garmig - schikheit - kocht - dory
 Garmig - wenny - Garmig.
 wenny - kocht -
 val vrieder: Bransen - premium - Bransen - compote
 three - Vichy water (Celestins) - Wenny - Bransen - wenny -
 Wenny - kocht - Garmig - kocht - wenny.

Verboeken. charcuterie - idel geconserveerde - valcont - veel
 rooskleur - wit - koeft - jamaken - poling - varkens-
 - aguin - radys - kout - rode kaas - val koffie - veel
 portwijn - kers - qu - w'ceerik. boungyne cham-
 pagne - val koffie - salak - val cimen - sardines -
 - gden. boonen - ymagin - Brie. Camen cont -

Mythe en werkelijkheid: vruchtbare bodem voor historisch onderzoek

Ansele werd door zijn medestanders vaak vereenzelvigd met Jacob van Artevelde, de Gentse volksleider uit de 14e eeuw. Welbespraakt was hij zeker, maar de vergelijking met die Gentse agitator en gegoede lakenhandelaar is ook wel ongelukkig te noemen. Ansele had niet enkel een scherpe stem ('le virtuose de la brutalité'), maar – na wat oefening – ook een scherpe pen. Hij vertaalde Zola en Sue naar het Nederlands en schreef zelf naast ontelbare al dan niet polemische artikelen, drie romans. Als ophitsers stond hij niet bekend, wel als pleitbezorger van een pragmatische sociaaldemocratie, die reformisme verkoos boven revolutionarisme. Vandaar ook zijn streven om met socialistische instellingen, maatschappijen en verenigingen het kapitalisme

Brieven van dokter Martens, inwendig specialist, met advies over het dieet dat de bejaarde Anseele moest volgen, 1934. (Amsab-ISG, Gent)

van onderuit uit te hollen en te hervormen, in plaats van het omver te werpen. Bij zijn overlijden in 1938 werd massaal hulde aan hem gebracht en waren er meteen plannen om een monument op te richten. Dat kwam er uiteindelijk tien jaar later. In 1956 volgde nog een groots huldebetoon naar aanleiding van de honderste verjaardag van zijn geboorte. Dat droeg uiteraard bij tot de mythevorming. Anseele staat tegenwoordig model als voorloper van het type van sociaaldemocratische managers, beheerders, technocraten of hoe ze ook genoemd worden. Hij pleitte doelbewust en consequent voor een socialistisch management in een tijd dat socialisten elke aanpassing of samenwerking met kapitalistische middelen als een kwaad beschouwden, een standpunt dat hem binnen de partij niet altijd in dank werd afgenomen.

Heel veel aan Anseele is mythe: de verklaring waarom hij als kind van een arbeidersgezin toch school kon lopen, zijn gevangenisstraf als 'martelaar van het socialisme', de betiteling als 'nieuwe Artevelde', het 'biefstukkensocialisme' dat Cyriel Buysse hem toekende ... Waar eindigt die mythe en waar begint de mens Anseele? Hoe bestuurdde hij het netwerk van bedrijven en organisaties rond Vooruit? Hoe verhield hij zich tot de Vlaams beweging? Welke ambities dreven hem? Heel veel vragen waarop (nog) geen antwoord bestaat.

De lijdensweg van een papieren nalatenschap

Kort na het overlijden van Edward Anseele in 1938 richtte de Gentse socialistische beweging een stichting op ter nagedachtenis van hem. Die Anseelestichting zamelde in de eerste plaats geld in voor de oprichting van een standbeeld, ontworpen door Jozef Cantré, dat in 1948 ingehuldigd werd. Daarnaast beheerde ze het archief en de bibliotheek van Anseele, die in de praktijk werden toevertrouwd aan diens zoon Edward jr. Die schermde het archief echter zeer goed af, en was – zeker naar het einde van z'n leven toe – enkel bereikbaar voor een aantal intimi. Bij zijn overlijden in 1981 was het dus allerm minst duidelijk waaruit het archief van Edward Anseele sr. bestond; het was nog nooit in kaart gebracht, laat staan beschreven.

De Anseelestichting besloot het archief dat ze in de kelder van de woning van Edward jr. in Sint-Martens-Latem aantrof, toe te vertrouwen aan het toenmalige, nog piepjonge AMSAB. Het archief bevond zich in vrij slechte staat. Het werd in dozen en postzakken overgebracht naar een tijdelijke opslagruimte in een vakbondsgebouw aan de Bagattenstraat in Gent. Bij een eerste steekproef werd meteen vastgesteld dat het stukken bevatte van zowel vader als zoon Anseele en van Madeleine Schauvlieghe, de levensgezellin van Edward jr. Haar archief kon vrij makkelijk afgescheiden worden. Het resterende archief werd eind 1986 met een plaatsingslijst ontsloten. De bibliotheek verhuisde naar een ander tijdelijk onderkomen in de Sint-Margrietstraat. Eind 1989 werd ze naar de huidige bewaarplaats overgebracht. Er werd toen besloten het archief grondig aan te pakken.

In de loop van de jaren 1990 scheidden archivariissen Guy Vanschoenbeek en Michel Vermote het materiaal van de twee overblijvende archiefvormers van elkaar, vooral met het oog op de afzondering van het waardevoller geschatte materiaal van

Edward sr. Dat was geen sinecure. Edward jr. had de bibliotheek van zijn vader verder aangevuld en er ook archiefdossiers aan toegevoegd. In veel gevallen – zeker wat betreft de publicaties – konden de stukken bij het afzonderen 'toegewezen' worden aan de oorspronkelijke archiefvormer, dankzij uiterlijke kenmerken zoals datering en annotaties. Voor stukken zonder zulke kenmerken was dat echter moeilijker. Die werden vaak op basis van de vermeende interesses van vader of zoon aan een van hen gelinkt. De rijke bibliotheek van vader Anseele werd zo terug zichtbaar gemaakt. Het blijft wel de vraag in hoeverre je kan bepalen of een bibliotheek die werd overgedragen aan een derde nog de bibliotheek is van de oorspronkelijke vormer ervan, zeker als er nieuwe exemplaren aan werden toegevoegd. Hetzelfde geldt voor het archief. Het is niet onmogelijk dat bepaalde dossiers die vader Anseele had aangelegd, later door zijn zoon werden gebruikt en eventueel zelfs aangevuld.

In een later stadium van de verwerking van het archief werden stukken toegevoegd die duidelijk door vader Anseele waren gevormd, maar in andere archieven van de Gentse socialistische bewegingen terechtgekomen waren. Zo werden voor een tentoonstelling op de Anseeleherdenking van 1956 stukken uit het oorspronkelijke archief ontleend, die vervolgens in het archief van de organisatoren van die tentoonstelling terecht kwamen. Daarnaast resulteerden de vele functies die Edward sr. binnen de socialistische beweging vervulde, soms in de vorming van persoonlijk archief, dat dan in het archief van de respectievelijke organisatie terecht kwam.

Na enkele jaren kwam de inventarisatie van het archief stil te liggen. Een heropstart in 1999 werd geen succes. Uiteindelijk werd ze pas het voorbije jaar door ondergetekende afgerond. Tegelijkertijd werd ook de beschrijving en ontsluiting van de bibliotheek terug aangepakt door Denise De Weerd, Jaqueline Aereens, Luc Lievyns en Brigitte De Mulder. De opdeling uit 1989 werd behouden, omdat het onmogelijk was de oorspronkelijke toestand van 1985 te herstellen, onder meer omdat er stukken uit andere archieven waren opgenomen.

Een onvolledig archief als basis voor historisch onderzoek

Edward Anseele sr. hield een uitgebreid archief bij. Zijn boekencollectie is niet gering en hij legde dossiers aan over een breed scala van onderwerpen. Helaas zijn die dossiers – met uitzondering van een bescheiden reeks briefwisseling en een paar losse manuscripten – zowat het enige noemenswaardige archief dat in 1985 werd overgedragen. Het archief is dus uitsluitend Anseeles documentatiearchief met krantenknipsels, voornamelijk uit de jaren 1932-1937, dat hij raadpleegde om artikels te lezen, commentaarstukken te schrijven en wetsontwerpen voor te bereiden.² Misschien bewaarde hij zijn actieve, politieke archief op een andere plaats, een kantoor, een ruimte in een van de vele gebouwen van de Gentse socialistische beweging ... Misschien ging dat intussen verloren. Wat rest is een waardevolle collectie, zij het van bescheiden historiografische waarde.³

Sinds Anseeles overlijden verscheen er slechts één biografie over hem. Dat werk van Paul Kenis uit 1948 raakt de laatste jaren van zijn leven slechts voorzichtig

aan, wellicht omdat de auteur de biografie nog tijdens het leven van Anseele had geschreven en ze pas kort voor de huldeviering van onder het stof haalde. Later is er nog heel wat inkt gevloeid over de figuur Anseele, zoals over zijn belang voor de sociale literatuur (L. Stynen, B. Verbrugge, M. Oukhow, B. De Nil), zijn rol tijdens de Eerste Wereldoorlog in het bezette Gent (W. Dedobbeleer) en zijn vaderschap van het Gentse socialistische coöperatieve ‘model’ (G. Vanschoenbeek, H. Defoort). Bijna vijfenzeventig jaar na zijn overlijden, meer dan honderdvijftig jaar na zijn geboorte, is de tijd zonder meer rijp voor een nieuwe biografie.

- 1 In 1885 stuurt de coöperatie Vooruit een wagon broden naar de stakende mijnwerkers in de Borinage. Dat gaf de maatschappij en haar directeur Edward Anseele een onwaarschijnlijke populariteitsboost.
- 2 Het (afgescheiden) archief van Edward jr. werd tot op heden nog niet ontsloten.
- 3 Ook de collectie van het Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis in Amsterdam bevat archief van Edward Anseele sr., onder meer manuscripten van artikels.

Bibliografie

Louis BERTRAND, *Edouard Anseele, sa vie, son oeuvre*, Brussel, 1925, 222 pp.

A. BRACKE, Proeve van bibliografie van en over Edward Anseele. In: *Socialistische Standpunten*, (1956)3, pp. 134-139.

Catalogus van de Edward Anseele tentoonstelling, ingericht bij de honderdste verjaardag van zijn geboorte, Gent, het Licht, 1956, 48 pp.

Mieke CLAEYS-VAN HAEGENDOREN, Anseele Edward. In: Jozef DELEU, Reginald DE SCHRYVER, Gaston DURNÉZ, *Encyclopedie van de Vlaamse Beweging Deel 1*, Tielt: Lannoo, 1973, pp. 101-102.

Geert DEBEUCKELAERE, *Een bijdrage tot de biografie van Edward Anseele tot 1894*, RUG, licentiaatsverhandeling, 1967, 243 pp.

Hendrik DEFOORT, Edward Anseele. In: *Reflector*, (2009)4, p. 33.

Documenten van en over Eduard Anseele 1856-1938, Gent: Het Licht, 1945 (reeks Germinal, nrs. 2 en 11).

Léon DELSINNE, Eduard Anseele. In: *Biographie Nationale*, Thome XXX, Brussel: Académie Royale de Belgique, 1959, kol. 57-63.

Jacques DE VRIENDT, Onze kwartierstaat. Edward Anseele. Politicus – Minister van State. In: *Vlaamse Stam*, (1986)10, pp. 423-426.

Edward Anseele. In: Max LAMBERTY, Rob VAN ROOSBROECK, Michiel VANDEKERCKHOVE e.a. (red.), *Twintig eeuwen Vlaanderen*, deel 13, Hasselt: HeideLand-Orbis, 1976, pp. 407-410.

Edward Anseele ter ere, Gent: De Vlam, 1948.

Paul KENIS, *Het leven van Edward Anseele*, Gent: De Vlam, 1948, 285 pp.

Freek NEIRYNCK, Vader Anseele biodrama, Brussel: Fonds Leo Magits, 1986, 66 pp.

Louis VAN LAETHEM, *Doorheen het leven van Edward Anseele*, Brussel: De wilde roos, 1931, 32 pp.

Guy VANSCHOENBEEK, Edward (Edwardus Camillus) Anseele, minister en socialistisch politicus. In: *Nationaal Biografisch Woordenboek deel 13*, Brussel: VIGES, 1990, kol. 38-45.

Benny VERBRUGGEN, Edward Anseele en de literatuur: een studie van de beginfase van een socialistische geïnspireerde literatuurbeoefening in België, KUL, licentiaatsverhandeling, 1982.

Guy VANSCHOENBEEK, Edward Anseele. De ijzeren arm van het Gentse socialisme. In: *De dulle draak*, (1985)13, p. 9.

OPROEP

Bob Reinalda, redacteur IO BIO

Medewerkers gezocht voor het Biografisch Woordenboek van Secretarissen-Generaal van Internationale Organisaties

Het korte biografische genre

Het biografische genre doet het goed: levensverhalen worden graag gelezen. Biografieën verschijnen in uiteenlopende vorm, variërend van (dikke) boeken tot korte levensschetsen van één of enkele pagina's.

Het aardige aan biografische woordenboeken die korte levensschetsen bundelen, is dat de lezer niet alleen zicht krijgt op het carrièreverloop en het persoonlijke leven van individuen die een rol hebben gespeeld in een bepaalde beroepsgroep of sociale beweging (bijvoorbeeld vrouwenbeweging, arbeidersbeweging), maar ook meer begrijpt van de hele groep van beschrevenen.¹ Want veel mensen uit een groep of beweging hebben met elkaar van doen. Bijvoorbeeld omdat ze het met elkaar eens zijn (voorstander van afschaffing van slavernij en lid van dezelfde organisaties), maar ook – en misschien wel meer – omdat zij met elkaar botsen en in conflicten tegenover elkaar komen te staan als gevolg van verschillende levensovertuigingen, machtsconflicten of onenigheid over de strategie. Wanneer uiteenlopende mensen die bij hetzelfde conflict betrokken waren in hetzelfde biografische woordenboek zijn opgenomen, kan je de verschillen in de gezichtspunten van de betrokken personen goed onderkennen.

Bewegingen kennen leidende figuren, maar evengoed zijn er randfiguren die iets specifiek hebben bijgedragen. Het heeft iets rationeels wanneer je je in een leven verdiept, maar tegelijk iets gluurderigs om kennis te nemen van wat zich in dat leven allemaal heeft voorgedaan. De historicus Jacques Presser gebruikte daarvoor ooit het beeld van kijken door het sleutelgat. Biografische woordenboeken geven doorgaans beschrijvingen van het hele leven, dus niet alleen de carrière of bijzondere bijdrage, maar ook de vroegere levensfasen, zoals jeugd, adolescentie en beginnende

carrière, en het verdere verloop van het leven na de carrière. Doordat biografische woordenboeken over personen soortgelijke informatie verzamelen, zoals bijvoorbeeld afkomst, geloof en onderwijs, kan er ook iets kenmerkends over de hele groep gezegd worden, soms bijzonderheden die je niet zou verwachten. Zo bleek uit het Biografisch Woordenboek van het Socialisme en de Arbeidersbeweging in Nederland (BWSA) dat er onder alle gezindten bijzonder veel gescheiden en hertrouwd werd.

Het IO BIO-project

IO BIO – spreek dit in het Engels uit – staat voor Biographical Dictionary of Secretaries-General of International Organizations. Dat vooralsnog digitale woordenboek richt zich op een beroepsgroep die veel minder in kaart gebracht is dan die van leiders en actievoerders uit de wereld van het socialisme en de arbeidersbeweging. Voormalig secretaris-generaal van de Verenigde Naties Kofi Annan is op dit moment waarschijnlijk de bekendste secretaris-generaal, maar er bestaan honderden intergouvernementele organisaties en die hebben in de loop van hun bestaan heel wat secretarissen-generaal aan het stuur van hun organisatie gehad. Het is niet alleen een ‘politiek’ figuur, die in de betrekkingen tussen staten het standpunt van de organisatie moet verwoorden, maar ook de leider van inmiddels grote internationale bureaucratieën. Eenvoudig is het beroep niet, want de organisaties zijn voor geld en politieke manoeuvreerruimte afhankelijk van de lidstaten, in het bijzonder de sterkste onder hen. Bovendien moeten veel taken met doorgaans weinig middelen worden verricht. Er zijn onder de secretarissen-generaal echter persoonlijkheden die er knap in slagen tot een duidelijk internationaal beleid te komen – vaak ook eigen beleid – en op slimme wijze de mogelijkheden van hun bureaucratieën, waaronder expertise, benutten om dat eigen beleid inhoud te geven. Maar er zijn ook pogingen die falen en beleid dat mislukt. ‘Secretaris-generaal’ is een overkoepelende term, want soms gaat het om een president, directeur, directeur-generaal, uitvoerend directeur ...

IO BIO is een nieuw, net opgestart project. Het zoekt medewerkers om korte levensbeschrijvingen bij te dragen, variërend van 800 tot 3600 woorden. Er zijn drie categorieën, waarbij de eerste categorie van belangrijkste secretarissen-generaal de meeste woorden krijgt. Hoewel het aantal woorden beperkt is, lukt het goed de hoofdzaken uit zo’n leven in een korte schets samenhangend te beschrijven. Een dergelijke levensschets schrijven, geeft een bevredigend gevoel: je ziet betrekkelijk snel hoe een carrière en leven zich hebben ontwikkeld. IO BIO beschikt over een modelbiografie (van Joseph Avenol, de tweede secretaris-generaal van de Volkenbond) en precieze instructies voor de auteurs. Voor het schrijven van de korte levensschetsen gelden wetenschappelijke standaarden en auteurs moeten bereid zijn de betrokkene met een open blik te beschrijven. Het gaat immers niet om hagiografie. In het huidige databestand zijn bijna 900 secretarissen-generaal van 130 internationale organisaties opgenomen. Instructies, modelbiografie en databestand zijn te raadplegen op de website van het project: <http://www.ru.nl/fm/reinalda>, gevolgd door de IO BIO-link.

Twaalf Belgen

Wie een biografie wil schrijven (in het Engels), kan zich bij de IO BIO-redactie melden via iobio@fm.ru.nl. Al hoeft die biografie niet per se over een Belg te gaan, in het huidige databestand van IO BIO zijn wel twaalf Belgen opgenomen. Hieronder staan ze in alfabetische volgorde vermeld. Een van hen wordt nog niet in IO BIO beschreven (Piot), omdat hij niet voldoet aan het criterium vijf jaar of langer geen secretaris-generaal meer te zijn. Vier van de opgenomen Belgische secretarissen-generaal werkten voor de West-Europese Unie (Cahen, Goffin, Iweins d’Eeckhoutte en Longerstaey), twee voor de Noord-Atlantische Verdragsorganisatie (Claes en Spaak), twee voor de Internationale Douaneraad, tegenwoordig Werelddouaneorganisatie (Annez de Taboada en De Sélys Longchamps) en vier voor achtereenvolgens de Europese Economische Gemeenschap (Rey), het Internationaal Monetair Fonds (Gutt), de Internationale Arbeidsorganisatie (Hansenne) en UNAIDS (Piot).

De twaalf Belgen in IO BIO

- Annez de Taboada, Chevalier Georges (1913-1997), secretaris-generaal Customs Cooperation Council (CCC), 1953-1978
- Cahen, Alfred (1929-2000), secretaris-generaal Western European Union (WEU), 1985-1989
- Claes, Willy (1938), secretaris-generaal North Atlantic Treaty Organization (NATO), 1994-1995
- Goffin, Louis (1904-1975), secretaris-generaal Western European Union (WEU), 1955-1962
- Hansenne, Michel (1940), director-general International Labour Office of the International Labour Organization (ILO), 1989-1999
- Iweins d’Eeckhoutte, Maurice (1904-1971), secretaris-generaal Western European Union (WEU), 1962-1970
- Longerstaey, Edouard (1919-1986), secretaris-generaal Western European Union (WEU), 1977-1985
- Piot, Peter (1949), executive director UNAIDS, the Joint United Nations Programme on HIV/AIDS, 1994-2008
- Rey, Jean (1902-1983), president European Commission of the European Economic Community (EEC), 1967-1970
- de Sélys Longchamps, baron François (1910-1958), secretaris-generaal Customs Cooperation Council (CCC), 1953-1953
- Spaak, Paul-Henri (1899-1972), secretaris-generaal North Atlantic Treaty Organization (NATO), 1957-1961

¹ Naast gespecialiseerde biografische woordenboeken bestaan er nationale biografische woordenboeken. Daarin zijn belangrijke nationale figuren op uiteenlopende terreinen als politiek, economie, cultuur en sport opgenomen. Het beroemdste en meest toonaangevende nationale biografische woordenboek is waarschijnlijk de *Oxford Dictionary of National Biography*, zie: <http://www.oxforddnb.com>. De website geeft ook informatie hoe dat woordenboek is opgezet.

RÉSUMÉS

L'insurrection des paysans, à propos des mouvements paysans d'hier et d'aujourd'hui

Céline Van Den Abeele, master en Histoire, Universiteit Gent
Eric Vanhaute, professeur d'Histoire Economique et d'Histoire Mondiale, Universiteit Gent

Dans cette contribution, nous examinons l'hypothèse établie en matière d'insurrection paysanne, à l'aune du cas historique que constituent le paysan russe et la collectivisation stalinienne dans les années 30. Nous nous interrogeons sur ce qu'il peut nous apprendre aujourd'hui à propos des nouveaux mouvements d'insurrection paysanne. Nous commençons par analyser comment les paysans russes ont réagi aux réformes violentes qui affectèrent leur pays et leur vie: comment s'organisèrent-ils, quelles furent leurs exigences, qui furent leurs adversaires et quelles méthodes et moyens d'action mirent-ils en œuvre pour aboutir à quel résultat? Dans une seconde partie, nous portons un regard comparatif sur les mouvements paysans d'aujourd'hui, notamment sur la nouvelle organisation mondiale La Via Campesina. En quoi le mouvement de protestation paysan du 21ème siècle se distingue-t-il? Jusqu'à quel point les modèles anciens d'insurrection paysanne sont-ils transposables à la réalité d'aujourd'hui?

La quête de neutralité et d'indépendance

Amnesty International et ses premiers contacts avec Israël

Amélie Verfaillie, master en histoire, Universiteit Gent

Depuis sa création en 1961, l'organisation de défense des droits de l'homme Amnesty International brigue une réputation de neutralité et d'indépendance. Détachée de toute idéologie et de tout système politique, elle traque les violations des droits de l'homme en se fondant sur des standards dont la communauté internationale est convenue. Il n'en demeure pas moins que l'organisation, dans son combat en faveur des droits de l'homme, est amenée à épinglez divers gouvernements qui, en retour, l'accusent régulièrement de partialité et de dépendance. Comme lors de ses premiers contacts avec les autorités israéliennes, après la Guerre des Six

Jours en 1967. Amnesty International dut prouver, sans relâche, que si elle était en effet préoccupée au premier chef par le respect des droits humains des Palestiniens dans les territoires occupés, elle restait également attentive au fait que du côté arabe du conflit, des infractions aux droits de l'homme étaient également commises. Ce qui n'alla pas toujours sans mal ...

Honneur aux dames

Les multiples visages de la femme à la côte

Marc Constandt, conservateur de la commune de Middelkerke

Le tourisme côtier explosa dès 1880. Pour la classe nantie, il marqua l'avènement d'une nouvelle forme de loisirs puisque c'est à la mer, désormais, qu'elle passerait l'été. Un effet secondaire du tourisme côtier fut celui-ci: les touristes purent se libérer davantage du contrôle social exercé par l'église et ainsi s'émanciper quelque peu. Mais en alla-t-il de même pour les femmes? Elles formaient une cible de consommateurs majeure au sein de l'événement touristique. On allait surtout pour les enfants à la mer et les soins prodigués à ceux-ci furent longtemps l'apanage quasi exclusif des femmes. Mais quel fut, par ailleurs, le rôle de la femme dans le tourisme côtier. Partons à la recherche de la figure féminine dans le tourisme côtier.

'Ne me demande pas pourquoi je pars'

La colonie de vacances en exil

Martine Vermandere, Amsab-ISG

En avril 1940, Georgette De Turcq a 16 ans lorsqu'elle quitte Grammont pour un séjour de trois au sanatorium de Heist-aan-Zee. Elle ne revit ses parents et son frère que cinq ans plus tard, alors qu'elle venait de fêter ses 22 ans. Dans le cadre du projet *Nous sommes bien arrivés! Les colonies de vacances à la côte belge [1887-1980]*, son fils André De Clercq nous a confié un recueil de documents composé d'un carnet de notes, d'une trentaine de lettres, d'une dizaine de photos, de quatorze cartes postales, de quelques cartes de vœux et de documents officiels qui nous ont permis de reconstituer cette période délicate de la vie de Georgette.

ABSTRACTS

Peasants' revolts and movements then and now

Céline Van Den Abeele, Master of History, Universiteit Gent
Eric Vanhaute, Professor of Economic History and World History, Universiteit Gent

In this contribution we put current hypotheses about peasants' revolts to the test by examining a historical example, i.e. Russia's peasants' revolt against Stalin's collectivization policy in the 1930s. We wonder whether this example can teach us something about contemporary peasants' movements and revolts. The first part addresses the issue of how the Russian peasants responded to the policy of collectivization and the violent way in which this policy was implemented. How did they get organized? What were their demands? Whom did they regard as their opponents? What kind of action did they take? And were they successful in opposing collectivization? In the second part we address the issue of contemporary peasants' movements from a comparative point of view, focusing on the new worldwide peasants' movement, La Via Campesina. What are the distinctive features of twenty-first century peasants' protest? And to what extent does this protest fit former patterns of peasants' revolt?

The pursuit of impartiality

Amnesty International's first contacts with Israel

Amélie Verfaillie, Master of History, Universiteit Gent

Amnesty International, an independent human rights organisation, started campaigning in 1961. It has pursued a reputation for impartiality ever since. It has exposed human rights abuses irrespective of ideologies or systems of government, thereby adhering to the norms agreed upon by the international community. Various governments have been pilloried by Amnesty International. Conversely, the former have regularly questioned the latter's impartiality and independence. Having established the first contacts with the Israeli authorities after the Six-Day War in 1967, Amnesty International was particularly worried about violations of the human rights of the Palestinians in the occupied territories, while not closing its eyes to human

rights abuses committed by the Arab side. Nevertheless, Amnesty International continually had to refute claims by the Israeli authorities that it was not taking a balanced approach.

It's up to the women.

The image of women at seaside resorts

Marc Constandt, curator Middelkerke

Seaside resorts witnessed a thriving tourist industry from the early 1880s onwards. Staying at the seaside became a summer pastime for the well-to-do, although it had its side-effects. Tourists cut themselves loose from the constraints of provincial life and managed to behave more freely, paving the way for emancipation. But what about women? Did they behave more freely too? Women – female consumers – were targeted by the tourist industry, as childcare remained their exclusive domain for a long time and children were the main reason for staying at the seaside. But what other roles did women play? In pursuit of the image of women at seaside resorts.

'Don't ask why I am leaving'

'Exiled' to a holiday camp

Martine Vermandere, Amsab-ISG

Sixteen-year-old Georgette De Turcq from Geraardsbergen left for an open-air cure at Heist-aan-Zee in April 1940. The treatment was to take three months. Only five years later did she see her parents and brother again, having just reached the age of 22. The project *We have arrived safely! Holiday camps at the Belgian seaside [1887-1980]* provided an opportunity for her son, André De Clercq, to show us a small collection of documents. It contained a notebook, thirty letters, ten pictures, fourteen postcards, a few greeting cards and some official documents, which enabled us to reconstruct this particular episode in Georgette's life.

AUTEURS VAN DE BIJDRAGEN

Marc Constandt (°1958) is licentiaat Geschiedenis (UGent, 1980). Hij werkt als conservator voor de gemeentelijke musea Middelkerke (villa Les Zéphyrs en Kusthistories) en is gespecialiseerd in de geschiedenis van het toerisme. Hij is auteur van meerdere publicaties (onder andere *Een eeuw vakantie. 100 jaar toerisme in West-Vlaanderen*, 1986) en schreef bijdragen voor verschillende tentoonstellingscatalogi en tijdschriften en voor het *Nationaal Biografisch Woordenboek*.
marc.constandt@middelkerke.be

Céline Van Den Abeele (°1987) is master in de Geschiedenis (UGent, 2009) en master-na-master Internationale Betrekkingen en Diplomatie (UA, 2010). Ze schreef twee scripties over boerenbewegingen vroeger (Sovjet-Unie) en nu (La Via Campesina). Momenteel werkt ze als projectmanager voor het Europese samenwerkingsprogramma Interreg Vlaanderen-Nederland.
celinevandenabeele@hotmail.com

Eric Vanhaute (°1959) is hoogleraar Economische Geschiedenis en Wereldgeschiedenis aan de Universiteit Gent. Hij publiceert over de veranderingsprocessen in rurale samenlevingen in een vergelijkend en globaal perspectief.
eric.vanhaute@ugent.be

Amélie Verfaillie (°1988) is master in de Geschiedenis (UGent, 2010). Voor haar masterproef *'London calling'. Amnesty International en haar vroege lobbywerk in Israël en de Bezette Palestijnse Gebieden (1968-1971)*. Een onderzoek naar Amnesty's poging tot onpartijdigheid won ze in 2011 de Prijs André De Smet, uitgereikt door Amsab-ISG en Vrede vzw. Momenteel studeert ze rechten aan de UGent.
amelie.verfaillie@ugent.be

Martine Vermandere (°1964) is licentiaat Nieuwste Geschiedenis (UGent) en master Cultuurmanagement (UAMS). Ze is sinds 1991 verbonden aan Amsab-ISG, eerst als archivaris en wetenschappelijk medewerker, sinds 1998 als coördinator van Amsab-ISG Antwerpen. Haar onderzoek naar vakantiekolonies aan de Belgische kust resulteerde in 2010 in het boek *We zijn goed aangekomen. Vakantiekolonies aan de Belgische kust [1887-1980]* en de gelijknamige tentoonstelling in het Caermersklooster in Gent.
martine.vermandere@amsab.be

Geef uw geld
een persoonlijk adviseur.

delta lloyd
van mens tot mens **BANK**

Een weekendje naar
papa? Wees gerust, ook
dan zijn de fratsen van
uw schatjes verzekerd.

**Een goede woningverzekering
leeft met u mee.**

Uw P&V adviseur weet dat het leven alle kanten op kan gaan. Zo kan hij bijvoorbeeld uw **P&V Ideal Home woningverzekering** uitbreiden zodat de fratsen van uw schatjes stevig verzekerd zijn. Op deze manier denkt hij graag met u mee en zorgt hij voor oplossingen op maat van uw familie. Voor een afspraak met de P&V adviseur in uw buurt, bel 02/210 95 81 of surf naar www.pv.be.

P&V. Het bewijs dat verzekeren ook anders kan.

Copy
discount

OPEN | maandag tot vrijdag | 08:30 - 18:30

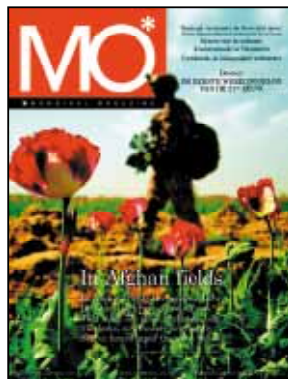
PRINT • digitaal drukwerk • familiedrukwerk
presentaties • brochures • ledentijdschriften
folders • jaarverslagen • **KOPIE** • cursussen
eindwerken • zelfbediening • **AFWERKING**
lijmen • wire-o® • booklet • lamineren • boren
vouwen • microperforeren • snijden • rillen
GROOT FORMAAT • posterprint • plot • plan

Kortrijksepoortstraat 216
9000 Gent

Tel. 09 224 32 06
Fax 09 224 30 32

info@copydiscount.be
www.copydiscount.be

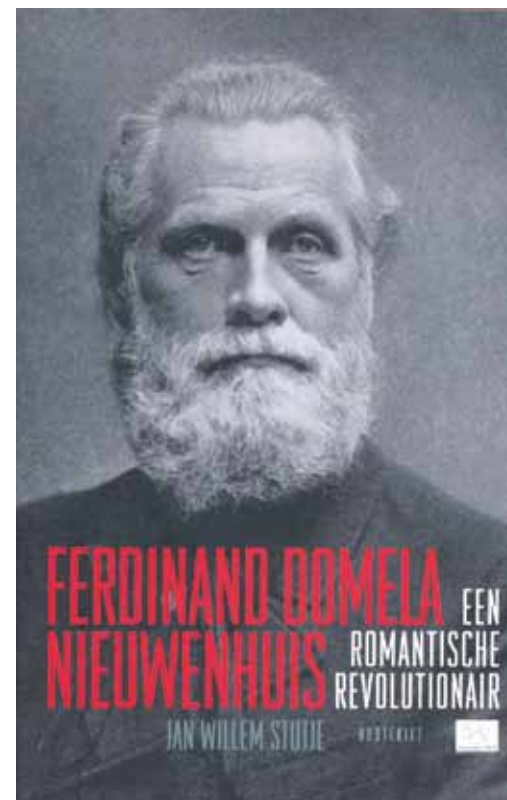
Maak gratis kennis met het maandblad **MO***

MO* brengt elke maand de analyses, verhalen en mensen achter de internationale actualiteit.
10 x per jaar verschijnen 68 bladzijden kleurrijke en diepgravende,
tegendraadse en verhelderende berichtgeving over en vanuit de hele wereld.

Vraag een gratis proefnummer aan via promotie@mo.be of via www.MO.be

'Grootse biografie van Nederlands
meest charismatische politicus ooit'

Jan Willem Stutje

Ferdinand Domela Nieuwenhuis

Een romantische revolutionair

Antwerpen/Gent/Amsterdam:
Houtekiet/Amsab-ISG/Atlas
Contact, 2012, 551 pp., ill.,
15,5 x 23,5 cm, hard cover

Prijs: € 26 (leden Amsab-ISG: € 22)
(winkelprijs: € 34,95)

Verzendkosten: € 6,50

Je kan het boek ook afhalen in
Amsab-ISG (Gent).

Bestellen: orders@amsab.be
of 09 224 00 79

Weinig politici hebben in Nederland en België zo tot de verbeelding
gesproken als Ferdinand Domela Nieuwenhuis. Arbeiders zagen in hem
een verlosser, een held die afstand deed van de hoge kringen waartoe
hij behoorde. Overal waar hij sprak, zaten de zalen vol. Hij was oprichter
van het blad *Recht voor Allen* en de Sociaal Democratische Bond groeide
onder zijn leiding uit tot een landelijke partij. Zijn boeken en brochures
werden in vele talen vertaald. De elite spaarde hem niet. Domela zat
gevangen wegens majesteitsschennis en België en Duitsland verboden
hem de toegang. Internationale geheime diensten maakten jacht op hem.
Jan Willem Stutje presenteert de charismatische Domela als een
internationaal coryfee, wat ook blijkt uit de briefwisseling met illustere
socialisten en wetenschappers als Karl Marx en Friedrich Engels. Ook de
tragiek van Domela's privéleven blijft niet onbesproken: de man verloor
drie echtgenotes en vijf kinderen.

Jan Willem Stutje is historicus, verbonden aan het biografie-instituut van
de Universiteit Groningen. Eerder publiceerde hij *Paul de Groot. De mand
die de weg wees* en *Ernest Mandel. Rebel tussen droom en daad*, dat
vertaald werd in het Engels en Duits.

Brood & Rozen

TIJDSCHRIFT VOOR DE GESCHIEDENIS VAN SOCIALE BEWEGINGEN

Prijs abonnementen en losse nummers

Particulieren: € 20

Bibliotheken en archieven: € 20

Organisaties: € 39

Buitenland: € 41

Los nummer: € 6 (excl. verzendkosten)

Rekeningnummer: IBAN: BE48 8771 0092 0227

BIC: BNAGBEBB

Als abonnee ben je ook lid van Amsab-ISG
en krijg je korting op de Amsab-publicaties.

Administratie

Abonnementen: viviane.taeckens@amsab.be

Tel.: 09 224 00 79 - Fax: 09 233 67 11

Brood & Rozen is te koop in:

Amsab-ISG, Gent, 09 224 00 79

Marxistisch Antiquariaat Aurora,
Sint-Gillis, 0485 17 04 06

CeLT vzw, de vereniging van Culturele
en Literaire Tijdschriften uit Vlaanderen
(www.detijdschriften.be), zorgt voor
de verspreiding van *Brood & Rozen* in
volgende boekhandels:

Antwerpen

De Groene Waterman, 03 232 93 94

IMS Meir, 03 227 46 81

IMS Melmarkt, 03 233 16 68

Standaard Boekhandel, 03 231 07 73

Brugge

De Brugse Boekhandel, 050 33 29 52

De Reyghere, 050 33 34 03

Brussel

BozarShop, 02 514 15 05

De Slegte, 02 511 61 40

Passa Porta Bookshop, 02 502 94 60

Wiels Bookshop, 02 340 00 54

Gent

International Press Store,
09 226 91 17

Limerick, 09 222 17 57

Paard van Troje, 09 330 08 83

Poëziecentrum vzw, 09 225 22 25

Visueel Media, 09 226 38 69

Walry Nieuwscentrum, 09 221 85 08

Hasselt

IMS, 011 32 52 67

Leuven

IMS, 016 65 08 80

Paard van Troje, 016 22 29 60

Plato, 016 23 03 45

Lier

Liber Mundi, 03 488 07 00

Mechelen

De Zondvloed, 015 64 03 79

Forum, 015 20 42 45

Salvator, 015 20 18 32

Oostende

New Corman, 059 70 27 24

Overijse

Standaard Boekhandel, 02 767 31 90

Roeselare

De Zondvloed, 051 62 02 64

Sint-Niklaas

't Oneindige Verhaal, 03 776 52 25

Tienen

Plato Tienen, 016 81 21 29

Vilvoorde

Standaard Boekhandel, 02 251 57 47

Nederland

Adr. Heinen, 's-Hertogenbosch,
+31 73 613 00 12

Athenaeum Nieuwscentrum,
Amsterdam, +31 20 624 29 72

De Brakke Grond, Amsterdam,
+31 20 622 90 14

IMS, Breda, +31 76 521 60 30